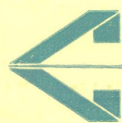

ÍRÁSOK

**irodalom
művészet
kritika
társadalom-
tudomány**

**1977. december
VII. évfolyam, 12. szám**

KIADÓI TANACS:

Biacsi Antal
Brindza Károly
Fejes Szilveszter
Grósz György
Geza Gulka
Horváth Mátyás elnök
Mihajlo Jančikin
Kerekes Sándor
Josip Klarski
Mészáros Anna
Nagy József
Petkovics Kálmán
Pozsár László
Sáta Pál
Marija Simoković
Szalma László
Szám Attila
Szekeres László
Szilágyi Gábor
Szirovicza Antal
Vladimir Stevanov
Urbán János
Petar Vukov

Megjelenik havonta

SZERKESZTŐI TANACS:

Barácius Zoltán
Biacsi Antal
(fő- és felelős szerkesztő)
Bodrogvári Ferenc
Dér Zoltán
Dietrich Gyula
(műszaki szerkesztő)
Dudás Antal
Franyó Zsuzsanna
Kenyeres Kovács Márta
Kopeczky Csaba
Sáta Pál
Szekeres László
Urbán János (elnök)
Virág Gábor

Szerkesztőségi titkár:
Szöllösi Vörös Margit

A fedőlapot Boros György tervezte

E számunk szerkesztésében közreműködött
Dér Zoltán, Dudás Antal és Urbán János.

Alapító: Szabadka község Művelődési Öngazgatói Érdekközössége
Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62
Telefon: (024) 27-754

Fogadóórak: minden pénteken 17—19

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámára:
ÜZENET — Časopis RUKOVET Subotica 66600-678-16

Előfizetési díj belföldön egy évre 100, fél évre 50, egyes szám ára 10,
kettős szám ára 20 dinár; külföldre az összeg kétszerese

A VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben

TARTALOM

VII. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM — 1977. DECEMBER

- 719 VÍGH RUDOLF: Csillagüzött napigéző (elbeszélés)

KÉZFOGASOK

- 728 PETAR KOČIĆ: Az ifjúság dala — Kenyeres Kovács Márta fordítása (novella)
- 730 IVAN PANČIĆ: Kérdések a világűrnek — Dési Abel fordítása (vers)

ÖRÖKSÉG

- 733 BORBÉLY JÁNOS: A szülőföld megigézettje (Miloš Crnjanski 1893—1977)
- 735 VAJDA GÁBOR: Csépe Imre, a táj írója (tanulmány)

ÉGTÁJ

- 740 URBÁN JÁNOS: Az örökkön éltető föld (földosztások a Tisza mentén)
- 755 HERCEG JÁNOS: Útközben (helytörténeti jegyzetek 2.)

ALKOTÓMŰHELY

- 760 BARACIUS ZOLTÁN: Új szelek a vitorlákban (a Szabadkai Népszínház magyar társulatának 1976—1977. évadjáról)
- 769 GUELMINO SANDOR: Egy színpadi álomról (a kisszínpadok tartományi szemléjének első díjas előadásáról)
- 772 SYLVESTER LAJOS: Dózsa György Dálnokon (interjú Szobotka András szobrászművésszel)
- 775 DUDÁS ANTAL: Két emlékmű: Tavasz Gornja Stubicán, Ősz Tavankúton
- 779 BARACIUS ZOLTÁN: Emberek sekély vízben — mentőövvel (Deák Ferenc *Házi terápia* c. tévédrámájáról)

OLVASÓNAPLÓ

- 781 KATONA IMRE: A néprajztudomány nagy vállalkozása
(Magyar Néprajzi Lexikon I.)
- 784 LÉVAY ENDRE: Dalkincsünk könyve
(Hallották-e hírét?)
- 786 VÉKONY LÁSZLÓ: Időálló városmorfológiai tanulmány
(Dr. Györe Kornél: Szabadka településképe)
- 789 FRANYÓ ZSUZSANNA: Sajátos szemléletmód
(Bori Imre: Miroslav Krleža)
- 793 VARGA ISTVAN: Emlékek idézése a tisztánlátás erejével
(Urbán János: Kóposta)
- 796 JUHÁSZ GÉZA: Gyermeklelkek a pályván
(Pintér Lajos: Bolondkocsi)
- 798 VIRAG ÁGNES: Emlékezni, hogy az mégse legyen emlékezés
(Holti Mária: Bordásfal)
- 800 KAICH KATALIN: Zenei oratórium
(Petar Petrović Njegoš: Hegyek koszorúja)
- 801 DUDAS KALMÁN: Kétsíkú cselekményesítés
(Ivan Slamnig: Bátorságunk jobbik fele)
- 802 BARANOVSKY EDIT: Időn innen, időn túl
(Ciril Zlobec: Testvérem, a szent)
- 803 KENYERES KOVÁCS MÁRTA: Szabadka színházi albumából
(Ivanka Rackov: Iz pozorišnog albuma Subotice)

A rajzok DARÓCZI ZSUZSA munkái

ÉRTESÍTÉS

Értesítjük olvasóinkat, hogy az Üzenet új fedőlapjának elkészítésére kiírt pályázat eredményét következő számunkban közöljük.

CSILLAGÚZÓTT NAPIGÉZŐ

Feje zúgott, nagy volt, mint a rosta. Tompa gondolatok csapkodtak benne, huzatos alagútban vak bőregerek, közben bütykője koppant, amittől szeme fennakadt a vasvillás sarokban, és egy iszonyatosat odakáromkodott a küllők közé. Harmadszor rakta össze a kerékpárt, s most még talpra sem állította, már megint üres a gumi. Mire leveszi, vízben megkeresi a belső gumit a lyukat, beragasztja, a foltot lenyomatja és száradni hagyja, addigra nyolc óra rég elmúlik, hát még, mire beér a faluba. Ha hét órakeres gyalog indult volna, most ott állna a helyi hivatal cementlapos folyosóján, s a főnököt elsőként üdvözölhetné. Mert az is fontos. Aki rendesen ott van az idézésre, az pontos ember, de aki késik, akit várnak meg szidnak, az jót ne reméljen a hatóságtól. Most mit kezdjen ezzel az ócska biciklivel? Odavágja?

Tekintete a szomszédos tanya bejáratára meredt. Kiss Tóth János kék zúgattyúján fürge porcsíkot húzott maga után a falu felé.

— Ez odaér — mondta megsemmisülten, és ahogy arcán tanácsalanelan végigsimított, ujjá megcsúszott a füle tövén. Ott maradt a hab borotválkozás után. Még nem is mosdott!

Keble elszorult, mint mikor az emberben minden a feje tetejére áll, és nagyot rúgott az olajos járgányba. Mindjárt fel is kapta a talpát két markába, dédelgette a nyitott szandálból kiálló nagyujját, amiről a köröm visszafordult és a lábbelit egy pillanat alatt elöntötte a meleg vér. Sziszogva, az udvarból befelé biccegvé arra gondolt, hogy nem is megy sehova, csak be a szobába és hanyatt veti magát, hiszen szemmel látható, ma minden rosszul süil el. Ha pedig egyszer valami rosszul kezdődik, az csak rosszul végződhet. Ismeri ő a helyi hivatal főnökét, hivatalos ügyben az senkit sem ismer, hiába ittak meg már kettesben annyi sört, attól valami különös támogatást nem várhat, hát még ha késve érkezik oda. Nem kellett volna feladnia Jánost. Várni kellett volna még, az alkalmas pillanatig várni, és akkor elkapni, mint kiscigalamb nyakát. De feladta, s most itt van, az első szembesítésre sem tud elmenni, mert ez a rohadt bicikli... Vagy tán azt is a Kiss Tóth János intézte el az éjszaka? Nem, nem. Az lehetetlen, hiszen az éjjel egy szemet sem aludt, csend volt, itt nem járt senki, a kutyák sem jelezték... hacsak ez az alamuszi nem változik láthatatlanná s illan, mint a köd. Kiteelik tőle, ettől minden kiteelik.

Foga hegyén élesen rángatva a levegőt, belevetette magát a tanya nyitott folyosóján felborulni kész vesszőszékbe, majd oldalt az ablakmélyedésből pálinkát húzott elő, s vérző ujjára öntött belőle. Fájdalmas grimasz után jól megnézte, hogy meddig van az üveg, aztán minden mérget beleadva, rettenetesen meghúzta a parazsat. A folyosó hívőse jólesett forró homlokának. Már nem kapkodott, hátradől és székestől nekiereskedett a falnak.

— János, János — motyogta. — De megváltoztál, egykomám... Hej, de megváltoztál! Sírsz te még, itt rísz előttem, térden, egykomám... mint a gyerek!

Aztán még egyszer lötyintett a sebre az üvegből, mert kövér könyvek tódultak szemébe. Mivé lett a kettőjük barátsága, ki gondolta volna?... El sem megy ő a faluba, hanem nekiveti magát a bűnnek. Kiss Tóth János már úgyis ott áll a községháza folyosóján és moso-

lyogva köszönetet a főnökre, meg mondja, hogy „a Vékony Adám, az még nem jött, lusta ember az, vigyázni köll rá nagyon”... Bezzeg, ha ő is ott állna, s a jó reggelt hamarább kimondaná, akkor a helyzet mennyivel más lenne. Miért is nem nézte meg a biciklit tegnap, ráért volna beragasztani ötször, még meg is akarta nézni, hiszen ezt a mai napot százszor végiggondolta. Egész éjjel azzal bíbelődött, hogy mit mond majd a hivatalban, hogy villan majd fel János előtt, amitől majd elámul, s megtér. De a kerékpárt nem nézte meg, csak rápattant reggel hevesen, amitől ereiben megfagyott a vér. Zörgött alatta, mintha a szekér kotyogó kerekét tették volna bele. Aztán ragasztott, sietve, kapkodva. Másik belső gumi a tanyán nincs, pedig lehetne, ilyesmi igazán lehetne. De nincs, és most ő itt van, János meg a hivatal folyosóján... Kérni kéne valahol egy kerékpárt. Eh, ilyen gondolat is csak az ő fejében születhet, hiszen messze a környéken nincs más tanya, csak ez a kettő: az övé és Jánosé, hol kérne? De másként volt ez mindeddig, hej, de másként! Elték fényes életüket ezen a két tanyán. János szülei rég meghaltak, az ő családja bent van a faluban, ahogy újabban szokás. Két tanya, két ember a pusztaságban... Minden gondolatuk közös volt, ő volt a tanácsadó. János harmincöt éves agglegény, ő meg már a negyvenen is túl jár, hát azért. Télen, ha megdóbták a jószág elejét takarmánnyal, elmentek a faluba biliárdozni. Ilyenkor éjszaka, énekelve ballagtak kifelé, s ő Jánost tanitgatta az életre. Hát érdemes volt? Ez a taknyos fellázadt, elkerüli, ha meg ő próbál hozzá menni, ráküldi a kutyát, azt, amelyet ő adott neki. Az ő saját kutyáját uszítja most rá. No majd elválik, hogy ki kicsoda!

Fél nyolc. Még nincs minden veszve. A tanya két kilométerre esik a falu szelétől, fél óra alatt gyalog is el lehet érni, ott meg kér valakitől egy biciklit, és ha egy kis szerencséje lesz, akkor még a főnök előtt megérkezik, hiszen hétfő van, ilyenkor az órajárás a hivatalokban nagyon eltérő, nem sietnek ott, azt tartják, hogy hétfőn még a fű se nő.

Nem volt szerencséje. Kerékpárt a faluszélen nem kapott, így mire a sarkán bicegve beért a helyi hivatalba, már fél kilenc is elmúlt.

A folyosó tömve volt, mégis csendes, hogy a légy mozgása hallatszott. Minden szem a csapzott jövevényt fürkészte. A faluban híre ment, hogy Vékony Adám följelentette a szótlán Kiss Tóth Jánost testi épség veszélyeztetése és szabad mozgás akadályozása végett. Ezért akadt annyi ügyfél hétfőn reggel a községházán. A helyi hivatal főnöke akar beszélni a fejekkel, mielőtt az ügy továbbmenne.

Már szaladt is valaki az ajtóra, oda, ahol a hivatal kezdődik dohos hűvösséggel.

— Megjött! — jelezte befelé, majd visszahúzta fejét az ajtónyílásból.

— Várni köll! — hallatszott bentről.

A nézősereg pislogott.

Kiss Tóth János maga ült egy padon, micisapkája ellenzőjét piszkálva szorgalmasan. Ez a vádlottak padja volt most, nem ült rá senki, pedig amarra ugyancsak szorongtak. Adám kettőt biccentett a cementlapon, aztán szétvetett lábbal megállt az ajtó előtt.

— Leverte lábról — sepperték.

— Pedig sokkal kisebb.

— Kicsi a bors, de erős.

— Nem úgy van az.

— Hát, hogy?

— Kis ember nagy bottal jár!

— Fenét. Az más!

— Miért lenne más. Gyere te nekem pusztá kézzel, ha nálam füttykös van, pedig hozzám képest te olyan vagy, mint egy elefánt!

— Meg is leshette...

— Bottal? Láttá? Maga a tanú?

— Nem láttam én semmit! Szemüveg nélkül olvasni se tudok!...

A közönség pártfogása Adám oldalára, sajnálata pedig János felé billent. Adámot ez felemelte. Járkálni kezdett a folyosón, nagyokat bicgett sziszogva. De senki sem szólt hozzájuk, ők meg nem néztek senkire. Adám valamit meg akart mutatni mindenkinek, az egész falunak, de maga sem tudta pontosan, hogy mit. Úgy érezte, becsületén esett csorba, mint mikor valaki tálcán kiteszi a lelkét, abba köpnek bele. Már egy hete, hogy itt járt a községházán, azóta se éjjele, se nap-pala, folyton a megtiport becsületére gondol. Hogy most egyszerre ez a János annyiba se veszi, mint egy tuskót. Mondta neki a tavaszon, hogy „János, te kezdesz a magad buta fejed szerint rendezkedni... ne tedd ezt... itt vagyok én, majd én rendezkedek!”, de nem, csak tovább neki fejjel a falnak, úgyvaddig, hogy be kellett avatni a hatóságot. No majd most eldől. Ha egy kis esze lenne a Jánosnak, összecsatolhatnánk a két gazdaságot, hiszen nincs senkije, aki örökölhetne, ha nem testálja idejekorán órá, hát elviszi az állam a földet is, a tanyát is. Ilyen marhá!

— Vékony Adám, Kiss Tóth János — recsegte a kisbíró fontoskodó hangon —, be!

Mindketten pattanva álltak az ajtó elé, szorosan egymás mellé, s pislogtak a résen befelé. Adám lábából elszállt a sántaság, úgy állt ott, mint aki habfehér szárnyat hord a hátán, éjjel meg a csillagok közt hál, magasan, hogy ne zavarja az embereket a földön, amíg azok szuszogva pihennek. Mellette Jánost parányi sült halnak látta, meredt szemmel, tátott szájjal. Hát egy ilyen igazán nem lehet magára hagyni!... De mindkettőjük szíve veszettül dobogott.

— Lépjenek beljebb — nyomta kifelé az ajtót a kisbíró. — Mit húzódoznak? Nem esznek itt meg senkit!

— Maga hozzon egy doboz cigarettát — szólt hűvösen a helyi hivatal főnöke a nagy barna asztal mögül, és jól eligazította magát a székben, majd amikor becsukódott az ajtó a kisbíró után, Adámra emelte mutatóujját: — Magának nincs órája?

Adám a hasán gyúrte kalapját, azt gondolta, a főnök ezekben a hétfői kora reggeli órákban nem ismerte meg, ez pedig végzetes lehet... Hiszen már annyi sört megittak együtt.

— Te — kínlódtok —, öregem, emlékszel?...

De a főnök félbeszakította.

— Ez micsoda? — bökött az ajtóra.

Adámiban a váratlan kemény hangra összeomlott egy sereg holdvilágos éjszakán polcikált álomtorony, aztán lassan a mutatott irányba fordult.

— Ez?... Ajtó...

— Lent, alatta!

— Az meg küszöb...

— Pontosán. Nos, attól errefelé nincs bratyizás! Értjük egymást?!

Adám hirtelen a világ legbambább lényének érezte magát. Ment volna már ki a tanyára, mégis csak állt, s a hosszan kitervelt mondókából csak ez bújt elő:

— Van...

A főnök megütközött.

— Mi van?

— Órám.

— Ja. Hát akkor miért nem jött idejében? Ennek az embernek dolga van — bökött Jánosra, mire az rettentő elpirult és eszeveszette

szabadkozni kezdett, hogy nincs is. — Meg végeredményben nekem is... — tette hozzá, közben János a végsőkéig kitarított a mellett, hogy nincs, nincs.

A kisbíró meghozta a cigarettát, letette az asztal sarkára a visszajáró pénzzel, aztán megállt az ajtónál, mint aki jól végezte a dolgát, fülét, szemét üzembe helyezve. Ez mindhármuknak igen furá volt, s nagyon elhallgattak. Végül a főnök megemberelte magát.

— Maga menjen ki — forrázta le az illetőt.

— De... én itt szoktam...

— Most nem szok... Ez más. Ha tanú kell, hívom!

— No illet... — motyogot ki a kisbíró az ajtóban tolakodók közé.

A főnök rágyújtott, papírt vett elő, felszedte a jelenlevők adatait, majd néhány percig némán szívta a füstöt, aztán eloltotta a csikket, felállt és összegezte a tényállást.

— Vékony Adám született 1935. július 11-én, apja Pál, nős, két gyermek apja, magántermelő, stimmel?... Továbbá: Tóth János, született 1942. december 3-án, apja Kiss Péter, nőtlen, magántermelő, stimmel?

— Nem volt apja — szolt Adám —, úgy hozta az anyja 1945-ben a tanyára...

— Mi maga, ügyvéd? Hogy hívták az apját, Tóth?

— Hiszen tudja azt maga jól...

— Hát akkor meg ne szóljanak közbe!... Szóval: Vékony Adám bepanaszolta Tóth Jánost...

— Kiss Tóth... — kockáztatta meg Adám szemérmesen.

— ...na jó: Kiss Tóth János, hogy az kutyájával veszélyezteti testi épségét és akadályozza a szabad mozgásban. All ez, Kiss Tóth János?

— Ugyan má...

— Ez nem felelet. Igen vagy nem?

— Nem.

— Hát világos... Vékony Adám, hol szedte ezt az egészet?

Adám mély lélegzetet vett, mint akinek eljött a pillanata, aztán a kalapját összefogta a hasán.

— Tisztelt bíróság! — kezdte átszellemült arccal, a főnök azonban mindjárt leléptette a fellegekből.

— Ne humorizáljon, Vékony, mondja a lényegét!

Adám a hirtelen zűrzavarban nem tudta kifejezni, hogy valójában mivel is vádolja Jánost. Azt hajtogatta egyre, amit érzett, hogy őt rettenetes igazságtalanság érte, hogy a Jánost ő hosszú éveken át milyen rendben tartotta, hogy rendezte a földjét, vezette őt is, a gazdaságot is, megmagyarázott mindent, utasította, mit vessen a földbe, milyen jószágot tartson, most meg hátat fordít neki, hát ez mit jelent? Mi mást, mint veszekedést. De konkrétan mást nem tudott felhozni, csak a kutyát, hogy ő már biztonságban ki sem léphet a tanyáról, mert azonnal rárontanak valami fenevadak, már nem is egy, hanem egész csoport. Hát így, ugye, nem lehet élni...

— Mikor támadták meg a kutyák?

— Sokszor, ajaj... — füllentett Adám.

— Dátumot, órát mondjon nekem.

Múlt vasárnap, délután... Át akartam menni az ő tanyájára, hogy mi van... miért nem jön hozzám se tanácsért, se amúgy, de nem engedett be a kutya. Rám uszította... Nem akarta, hogy bemenjek...

— Tóth, uszította maga a kutyát?

— Nem. Ő vert bele az ostorral, aztán nem engedte be.

— De maga nem szólt rá.

— Nem.

— Ki se ment. Tényleg nem akarta, hogy Vékony bemenjen?

— Hát...

— Igen vagy nem? Ez a maga privát dolga, ha nem akarta, akkor nem akarta, de meg köll mondani.

— Nem akartam!

Ádám felemelte az állát, mint aki nem hisz a fülének. Végzetes szavak voltak ezek, a rideg valóság ruhájába öltöztetve, nem lehetett elviselni.

— Megmondtam — lángett föl Ádám. — Az életemre tör! Hát van törvény vagy nincs törvény?

Mondta volna tovább, de a hivatalos ember felemelte két tenyerét.

— Elég! — mondta nyomatékkal, aztán halálos bosszúsággal megint rágyújtott. Most már csak az lebegett a levegőben, hogy János miért nem akarja tanyáján látni azt az embert, aki tizenöt évig a megmondható volt. De a kérdést nem tette fel, János meg úgy elhallgatott, hogy abból harapófogóval sem lehetett volna kihúzni több szót, olyan jöjjön ami jön elszántsággal állt lüktető homlokkal. Láttá ezt a főnök, ezért emelte fel a tenyerét. — Nézzék, én a helyi közösség békéltető tanácsának az elnöke vagyok. Én már sok mindent láttam, nekem elhihetik, hogy ez a maguk ügye hülyeség. Így, ahogy mondom... Menjenek haza... Kiss Tóth János, maga megkötöti azt az ebet, és el nem engedí se éjjel, se nappal, érti?... Maga meg, Vékony, ne mászkáljon arra, ahol nincs dolga!

— De akkor... ki öröklí a...

— Mit?

— Hát... a földet... meg mindent?...

A főnök hirtelen megfélekezett a hivatalos hangról.

— Tán éppen te?... Tán te túlélisz mindenkit?

— Történhet valami, és akkor mi lesz a vagyonnal? Jánosnak nincs senkije, azért köllene papírt csinálni, minden eshetőségre...

— Nem köll ide semmilyen papír. Főleg nem te szabad meg...

— De akkor kire hagyja?...

— Elég legyen, Vékony Ádám! Erőszakoskods és föltartod a hivalt. Mindennek van határa... — Az ablakhoz ment, kifelé bámult, úgy szólt sokára: — Menjenek a dolgukra, oszt ide ilyesmivel ne is jöjjenek, mert én tovább nem dekázok, átadom magukat a szabálysértési bírónak. Ott tarthatnak mesedélután. A pénzükért miért ne...

Az eset után Ádám fájó pillantásokat vetett János tanyája felé. Napokig nem tudta kiheverni a községházán kapott sebeket, forgolódt a tanyán, legszívesebben szűkölt, nyüzszített volna, mint a megvert kutya. Elmúlt már egy hét is, de Jánost nem látta, hiába leskelődött órákon át a padláslyukon. Semmi újat nem tudott felfedezni, ami égő szívére orvoslást hozott volna. Tizenöt éven át szövögette hálóját János földje körül, mindent megtett, hogy barátságuk elmélyüljön, hogy ebből kifolyólag az örökös ő legyen, vagy ha nem is éppen ő, akkor a családja, de már ahhoz is közel volt, hogy a két birtokot összezsacatolják, mert mit csinál egy ember magában a tanyán? Se főtt étele, se tiszta alsóneműje, csak a macskákkal beszélget a szobában. Atjöhett volna ide János, s elgazdálkodtak volna szépen. Csak egy kurta papír kellett volna a fényesebb napokhoz, hogy „holtam után teljes jogú örökösöm Vékony Ádám és családja”. Milyen kevés hiányzott hozzá... Most megint senkié az a föld, az a tanya... Ugyan mi történhetett Jánossal, megsértette volna? Ilyesmire nem emlékszik. Legutóbb még úgy váltak el, mint legjobb barátok, majd hetekig nem jött, aztán megtörtént az az eset a kutyával. Másra akarja hagyni a vagyonát, valaki bekebelezte előle? Tizenöt évi gondos munkája esett kútba. Már arra is gondolt,

hogy átmegy Jánoshoz és szép szóval tisztáz mindent, „emberek vagyunk”, mert ezt a vívódást nem lehet elviselni. A kutyát most már szabály szerint kötve kell tartania, az nem támadhatja meg. Sokszor már indult, de a végén mindig belehuppant a vesszőszekébe és hosszan elgondolkodott. A helyi hivatal főnöke határozottan ellene van, nem jó ellenkezni vele. Pedig mennyi sört megittak együtt. Hálátlan ez a világ.

A tanyai ember lelkivilága lassabban tisztul másokénál, a magány jobban megszurkozza az embereket, de végül azért csak eloszlaának a felhők, s csendes kékséggel kiderül az ég. Vékony Adám is egy idő után nagyokat sóhajtván kezdett legyinteni, ha János kukoricájára esett a tekintete. Mindennel meglett volna, csak a kíváncsiság nőtt benne, hogy mit csinál ez a János, nem látni se a faluban, se a tanyán. Mit csinál, tán a föld alatt motoszkál?

A sors azonban még tartogatott Adám számára néhány meglepetést. Egy napon takarmányt fuvarozott hazafelé a faluban levő jóság-nak, amikor az úton fűkaszályal felszerelt traktorral találkozott. A traktorost jól ismerte, intett neki, hogy álljon meg.

— Hova, öcsém? — bizalmaskodott.

— Lucernát vágni, a Kiss Tóthhoz.

— Oda?

— Ki is fizette a vágást, egy hold, itt a papír róla.

— Nekem is vána egy hold...

— Menjen be a szövetkezetbe, intézze el.

— Másként nem lehet? — simogatta mosolyogva az állát Adám, s a megrakott spediterről átvált a traktoros mellé.

— Ah... — nevetett a traktoros, és lecsendesítette a gépet.

— No itt ez e — nyomott egy papírpénzt a traktoros felső zsebébe —, hogy jobban fogjon a kasza... Ne, ne... Figyelj ide. A Kiss Tóth nem akarja levágatni a lucernáját, meghagyja magnak, de ott van mellette mindjárt az enyém, vágd le helyette azt. Mi meg majd elszámolunk...

— Hát miért nem mondták ezt bent az irodán?

— Most akartam, no. Eppen most megyek...

— Nekem oly mindegy. Írja alá, hogy kész.

Adám ezen a délelőttön nagyon jókedvű volt. Betért minden útba eső kocsmába és az ismerősöknek is fizetett italt. Az egyik helyen a csapos meg is jegyezte:

— Vékony, maga éli világát! Nem rágja az asszony, azért ilyen kiegyensúlyozott.

Közben a traktoros pontosan a két tanya közt állította le a gépet és erősen tekingetett jobbra meg balra. Ismerte a határt, de a sok apró parcella közt hirtelen nem tudta, melyik fele Vékonyé. János már várta a kaszálást, odaballagott a traktorhoz, de egy árva szót sem szólt, csak a fejével biccentett. A traktoros se nagyon akart társalogni, csak a legszükségesebbre szorítkozott.

— Melyik az a maghere?

János vállat vont.

— Ez nem — mutatott a sajátjára. — Biztos amaz, ott...

— No akkor vigyázzon félre.

Adám meg fonogatta a mámor selymes, jó fonalát a vendéglő sarkában, hogy jön már a János, lélekszakadva jön, csak győzze szavát hallgatni. Tévedésből éppen az ő lucernáját vágták le, olyan egyformák ezek a darabok, pedig ő meg szerette volna hagyni magnak, milyen kár, hogy nem maradt meg, ilyen erős szála már régen volt...

Estefelére járt, mire megfordult a faluból. Itálosan nagyokat nevetett az úton, s jól elbeszélgetett a lóval kifelé a tanyára. Elszállt

a fejből azonban a kótyagosság, amikor messziről megpillantotta János lucernájának lekaszált rendjét.

— Hát ez meg mi? — mondta a lónak. — Itt valami tévedés lesz. — Aztán leereszkedett az ülésre, és nagyon fájni kezdett a feje. Markát a homlokára szorította, lefeküdt a kocsi aljára a szalmára és elindította a lovat. Hanyatt feke megpróbált egy pillanatra belenézni a napba, de ettől a fájdalom még jobban nyilallt.

A ló már régen megállt a tanya udvarának közepén, Adám azonban nem mozdult. Hanyatt feke bámult bele a diófa lombjába, s látta, hogy ott kezdődik az est, onnan indulnak a sötét foltok és megnyúlva ráragadnak mindenre. Torka kiszáradt, mozdulata szétfolyt; ellene esküdt a világ... Hagyta, hogy a ló legelve, lépkedve rágassa a gumikerekű kocsi, úgy bámulta a fölé kerülő szürkülő égdarabot, s rajta a lassan kibontakozó, szűrő fényű csillagot, amely acél sugarával pontosan az ő homlokát célozta meg. Mit vétett ő a sorsnak, mit, ilyen megbocsáthatatlant?... Mások egy lépést sem tesznek sorsuk alakításán, mégis sikerül nekik minden, ő meg tervez, küzd, de semmi sem sikerül neki. Felesége otthon, ő a tanyán gazdálkodik; megvan mindenük, még-sincs semmijük. Kegyetlen fúria az élet.

Egyet szundított, aztán kifogta a lovat. Forgolódott a házban, nem találta helyét. Végül lefeküdt az udvar közepén, és mellére nehezedett az egész világ.

Pedig milyen szépen elgondolt mindent, miért nem lehet az úgy? Ez a két tanya itt egymás mellett már hetven éve megfér békességben, miért kell most gyűlölködni. Ezt a tanyát az apja építette, amázt meg Kiss Péter, apátlan, anyátlan árva, agglegény. A két szomszéd nagyon jó barát volt. Őt Kiss Péter a térdén lovagoltatta. Az apja mindig azt hajtotta, hogy úgy beszéljen Péter bácsival, hogy mindent ráhagyjon, mert annak nincs senkije. Már mindent meg is beszéltek. Akkor aztán a háború közbeszólt. A menekültekkel valahonnan Kiss Péter tanyájára vetődött János és tüdőbajos anyja. Gyógyszer nem volt, orvos sem. Az asszony Kiss Péter karjában halt meg, és János lett az örökös. Az ő orra elől vitt el mindent. A háború utáni években a szomszédok egymást követték a másvilágra. Két legényke maradt a két tanyán. Adám volt a csavarosabb, hát ő irányította mindkét gazdaságot. Ezek voltak a szilaj csikók féktelen évei. Aztán Adám megnősült, de az asszony nem lakott kint a tanyán. Így szokták meg. Adám apja azért ezt nem tűrné. Mindig azt mondogatta, hogy „olyan asszony kell, aki imádja a tanyai levegőt”. Az övé utálja. Ez sem sikerült. Nevelt egy igazi farkaskutyát, de odaadta Jánosnak, mert már háromhónapos korában megfojtotta egy süldőt, s amikor a bottal belevágott, megharapta. Most ez a kutya nem engedi az útján. A saját kutyája. Hát érti ezt valaki?

Tépelődött is, aludt is közben. A csillagok fényesen lepték el az ég vizét, s hideg sugarakkal az ő szívét fagyasztották. Apja szólt fentről: „Ne a sors után kullogj, vágj elébe!”

Nehezen tápáskodott fel, fejét még húzta az alkohol. Eppen befelé indult, amikor távol az éjszakában apró fényt pillantott meg. Megdörzsölte a szemét, de a fény ott táncolt, éppen Kiss Tóth János tanyájának ablakában.

„...vágj elébe!”

És Adám lüktető halántékkal meglódult az éjszakában a fény felé. Tüdejében kis fűrjek riadtak, s a dülő végén már hangosan fuvóztak.

— Most meglesek, mit csinálsz, te, titokzatos... Most mindennek véget vetünk!...

Nagy ívben került meg a tanyát, és óvatosan, hogy a kutya meg ne neszelje, hátulról felmászott a szalmakazalra, onnan bámult be tárt szájjal az ablakon. Keserű szájjal vette tudomásul, hogy nem sokat ért el, mert a kazal elég távol van, az ablak kicsi, meg a petróleumlámpás is le van csavarva egészen kis lángra. Annyit azonban felfedezett, hogy valami alakok mozognak bent a szobában összevissza.

Most már fütötte a kíváncsiság. Oda kellene mennie egészen az ablakhoz a kerítés mellé, onnan már látni mindent. De hogy pattognak bent az alakok... Tán verekszenek?... Mintha az egyiknél kés lenne...

Percek alatt ott állt a ház előtti kerítésnél. Alacsonyan állt, csak a mennyezetet látta, amelyen egyre vadabb árnyékok ugráltak, és dübörgés meg sikoly szűrődött ki.

Szétnézett.

Fel a ház előtti almafára. Ott görcsösen megkapaszkodott.

Bent Kiss Tóth János és egy hosszú hajú, égő vörös nő zavarócskázott az asztal körül anyaszült meztelen.

— Nő... — hörgött Adám.

A nő melle pattogott, ahogy nevető sikongással szökkent a férfi elől, az meg borzas hajjal, darabosan lódult utána, fennakadva egy-egy székben, ruhában, amit a menekülő nő kanyarított sebtében eléje. Aztán végül nem volt hova, János felkapta a nőt, mint egy nagy piros bojtot, és belezuhant vele a magasra tornyolt dunyhákba. Még egy-két sikolyt, egy-két feltörő kacagást lehetett sejteni, aztán csak a lámpás vaksí lángra imbolygott szédülten.

Adám, mint bőszi bika a fán, most már nem ügyelt semmire, feljebb akart emelkedni, hogy lásson, mindent lásson abból, aki elvesz tőle mindent, aki örökösként az ő helyébe lép, de megcsúszott, s ahogy megrántotta az ágat, nagy ropogással leszakadt alatta. Eppen a kutya-házra esett, ami még nagyobb ropogással tört darabokra. Négykézláb tápázkodott fel, amikor a farkaskutya hátulról nekirontott és kivette onnan a vámot. Fájdalmában nagyott ordított, aztán menekülni próbált a mérges eb elől, ami a fához volt kötve, s a kerítésnél már nem érte el, csak ugrált felé. Adám a lendülettől áttörte a léckerítést és az udvaron át elrohant a kukoricásba. A hatalmas eb azonban a nagy ugrálásban elszakította a láncot és csakhamar utolérte, ott forgatta az éjjeli látogatót a kukoricásban.

János nagy bottal lépett ki az udvarba, s azonnal felismerte Adám hangját.

— Farkas! — kiáltott a csendes éjszakába. — Nem mész!... — Aztán csendesebben hozzátette: — Vagy ha nem mész, akkor fogd...

A kutya hazakísérte a vendéget, majd a csörgő darab láncsal lehegye telepedett le az ajtó előtt. Bent ekkor fújták el a lámpást, s dunnyhaszéléis közepette ismét kuncogni kezdtek.

Ez után az eset után Adám az itálnak adta magát. Soha nem mondta el senkinek, hogy a saját kutyája kergette el a tanyavilágból, de mást se nagyon mondott, csak ült magában a kocsmában és ivott. A földet kiadta, a tanya ajtaját beszögezte, és nem ment többet a hártárba. Ha szólt, mindig egyet hajtott, hogy „mind bolond, aki paraszt. A föld az ember csontjából veszi ki a velőt!”... Kezdeti szakadt ruhában jární, s az utcán gyerekhad követte zsvajjgással.

Olyan falu azért nincs a világon, ahol idővel egy eset ki ne tudódna. Vékony Adám történetének sokféle változatában is akadt megtörtént rész. A helyi hivatal főnökének két hónap után már alapos gyanúja volt, hogy a határban történt valami. Be is idézte Vékony Adámot.

A hivatalos beszélgetés nagyon rövid volt. Adám mindenre csak a fejét ingatta. Ez még inkább fokozta a gyanút. Elővették korábbi bejelentését és elrendelték az orvosi vizsgálatot. A marástól származó sebhelyek ellenére Adám mindent tagadott, sőt korábbi bejelentését is visszavonta mint alaptalant. Adám belül más sebekből vérzett, azt viszont nem tudhatta senki.

A helyi hivatal főnökével az élen, háromtagú bizottság kereste fel Kiss Tóth Jánost a tanyán. Már jól meglepedett az ősz a tájon, a kukorica nagyját betakarították, így vadászpuskát is vittek magukkal, útközben valamit csőre keríteni. Kiss Tóth a görét drótozgatta, amikor észrevette a közeledő fegyveres alakokat.

— Téged keresnek? — kérdezgette a mellette piszmogó vörös hajú nőtől.

— Engem nem!

— Menj be... és ne mutatkozz!

Nagy szemével csodálkozva nézett a nő Jánosra, de azért szó nélkül bement a lakásba, észre nem vehette senki.

János elhatározta, hogy Adámmal kapcsolatban ő egy szót sem szól, de a főnök olyan közvetlen hangon kezdett vele beszélni, ami lefegyverezte, és mindent elmondott őszintén. A bizottság el is fogadta magyarázatát, és azt mondták, hogy az ügyet lezártnak tekintik. De János az őszinteségből egy lényeges dolgot elhallgatott: a nőt.

Ezért is ijedt meg olyan nagyon, amikor a békéltető bizottság elnöke hirtelen kijelentette, hogy ő bizony bemegy a lakásba, ha megengedik, és egy pillanatra leül a lócára, mert nagyon fáj a lába. János nem volt a szavak embere, csak izzadt, hebegett, és mire a főnök elé állt volna, az már besurrant, utána meg a többi.

Leültek a kemence mellé és csak lassan csendesedve el, kezdtek bámolni a kibontott hajú, feszülő keblű vörös nőre.

— Ez meg... — motyogott a főnök.

Kiss Tóth nem tudta hirtelen, letérdeljen-e a lóca elé, aztán csak lecsapta a fejét, úgy mondta halkán:

— A nyáron jött... Munkát kerestem... Nincs senkije... Mondtam, maradjon itt... és ittmaradt...

— Szóval... És honnan jött?

— A szomszéd faluból... Lelenc... Rosszul bántak vele... Itt jó sora lehet...

— Lelenc?

— Árva.

A három idegen hümmögve nézte a lángoló nőt.

— Már nem — mondta az egyik. — Már nem az!

És nevetni kezdtek, emberi nevetéssel, önfeledten. A két fiatal szemében felragyogott az ég.

A főnök letette a szemüveget.

— Látom, nem tétlenkedtetek... Utód? — bökött a feszes szoknyára.

— Ühüm... — vigyorgott Kiss Tóth.

— Hány éves, maga?... Hm?...

A nő még jobban lángra lobbant.

— Tizennyolc... múltam...

— Még az a szerencse... Hm... Akkor gyertek be szombaton a községházára, majd megesketünk benneteket.

Vékony Adám nem vállalta a komaságot, azt mondta, beteg, úgyanyyra, hogy tán nemsokára meg is hal. A következő tavaszon a tanyáját is lebontatta, s hernyótalpas túrógéppel még a helyét is elsimíttatta. Ezt követően a határnak azon a részén már csak Kiss Tóth János és családja élt.

KÉZFOGÁSOK

PETAR KOČIĆ

(1877—1916)

AZ IFJÚSÁG DALA

Hogy ez, barátom, amit most elmondok, valóság volt-e vagy álom, nem tudom. Csak azt tudom, hogy nemrégén történt, mély őszi időben, egy hegyi úton.

Az eső éjfél tájban kezdett esni. A tiszta, illatos ágy jóleső melegétől áthatva, felajzottan remegve hallgattam, hogyan susognak és dobognak az esőcseppek a háztetőn, míg csakhamar súlyos, vastag csóvákban el nem kezdett ömleni a rozsdás csatornán keresztül, ütemesen csobbanva a földre néhány helyen. Ezen titokzatos, egyenletes zuhogáson és lágy suhogáson keresztül úgy rémlett, mintha valahol messze, messze rezgő hangok zúgnának, terjeszkedve és elhalva a sötét, esős éjszakában, amelyet időről időre vad, hegyvidéki szelek rázkódtattak meg. Elringatva ettől a különös éjszakai zúgástól, gyorsan elaludtam.

Másnap, amikor fölébredtem, borús, felhős, esős idő volt. A hegyek némák és kihaltak voltak, ködbe burkolóztak.

Kimentem a vendégfogadó elé az útra. Valamilyen kocsi gördült végig az úton, de egy pillanat alatt el is tűnt a ködben. A ködön keresztül csak a lovak csengőjének csilingelése szűrődött hozzám, a kocsizörgéstől meg-megszakítva.

Emberek haladnak el mellettem, összeráncolt homlokkal, sötét arccal és valahogyan túl mélyen elgondolkozva és gondterhelten. Minden jeges, merev, élettelen rajtuk. Lépésük súlyos, tántorgó, zavart és valahogyan bizonytalan; szemük tompa, fénytelen; kezüket ernyedten lógatják le, és ilyen némán és hidegen mennek el mellettem és térnek be a vendégfogadóba.

Mindenféle köd van, állhatatos, mozdulatlan, meg nem remegő köd. Mintha minden visszafojtotta volna a lélegzetét az út körül, mintha minden valami szörnyű, mély hallgatásba merült volna, míg a messzeségből föl nem csendült a dal:

*„Virágozik a kerti rózsza,
Illatozik lányan,
Jöjj, kedvesem, szemem fénye,
Érted ég a vágyam,
Hogy meghaljak szíved fölött,
Ölelésben, csókok között!”*

Fájdalmasan zengett a dal, valamilyen elragadtatott, féktelen lelkesedéssel, forró és fojtott megszakításokkal. Lány, női hang énekelt, de valahogyan fátyolosan, bágyadtan és révedezve.

Ó, milyen kedves és ismerős nekem ez a dal! Ó, milyen erősen és fájdalmasan hat rám és ráz meg! Mikor hallhattam először ezt a dalt? Jól emlékszem, hogy ezek a tüzes és izzó szavak valamikor vad zúgással áramlottak a lelkembe és ott mélyen, nagyon mélyen beivódtak! De mikor? Vajon azon a tiszta, hegyvidéki éjszakán, amikor mint a megszállott bolyongtam a halvány, csillogó holdfényben, remegve, félve és vágyódva valami után, aminek a nevét még nem tudtam?

Megmerevedve és lelkem mélyéig megrendülve ettől a daltól, némán meredtem a ködbe, míg meg nem állt mellettem egy hófehér kocsi, amelybe hófehér lovak voltak fogva.

Barátom, hogy ez álom volt-e vagy valóság, nem tudom! — A kocsiról magas nőalak ugrott le, tüzesen és fölhevülten, fehér ruhában, nagy, dióbarna szemekkel, amelyek nedvesek és fátyolosak voltak. Minden új, tiszta és illatos volt rajta. Telt kebleire, amelyek már hervadni kezdtek, nagy őszi rózsza volt tűzve sárgult, tépett levelekkel. Hozzám lépett, mire némán, szótlánul kezét fogtunk. Ekkor fájdalmasan, fojtottan suttogni kezdett:

— Én vagyok a te ifjúságod, olykor zajos és szilaj, mint a vihar a hegyekben, olykor derűs és mosolygós, mint az élő hegyi fény, és lány és édes, mint a fölhevítő hegyvidéki holdfény. Igen, én vagyok a te ifjúságod... Azért jöttem, hogy ezen a félelmetes hegyi úton elbúcsúzzam tőled, mert legelőször is itt találkoztunk.

Mindketten elsírtuk magunkat, és könnyekben fuldokolva egymás után ürítettük ki a poharakat, amelyeket egy nyurga, barna lány tölthetett örökös mosollyal keskeny, piros ajkai körül.

Ifjúságom lassan kilehelte lelkét a karjaimban, telt és elvirágozott kebleiről szétszórt, hervadt virágok és kiöntött, temetési bor illata szállt fel. A szél üvöltött, hatalmas, megtépdesett ködfoszlányokat kergetve maga előtt és süvítve a háztetőkön, amelyek iszonyatosan és fájdalmasan csikorogtak és tompa, kegyetlen recsegésük égő kinnal rázta meg szívemet és megindult lelkemet.

Kilehelte hát lelkét az ifjúságom! De nekem még mindig úgy tetszett, hogy halott mellkasából fojtott és forró hangok törnek fel zokogva:

*„Hogy meghaljak szíved fölött,
Ölelésben, csókok között!”*

És ezek a szavak továbbra is visszhangzottak, mind gyöngébben és erőtlenebbül, millió foszlányra tépve a hamuszürke őszi ködöt, én pedig némán álltam, könnytelen szemmel, illatos viaszgyertyát tartva ifjúságom holtteste fölött.

KENYERES KOVACS Márta fordítása

KÉRDÉSEK A VILÁGÚRNEK

1.

az apa fiára hallgat
s az erdő vadjait
nem akarják
kiirtani
az ember
számít az emberre
a föld túri a történelmet
temiattad...

és egyszer
váratlanul
feltaláltad a termékenységet
csodába formálva
a tenger partján
s a köveknek erein nőttek

és én szétbontalak
a dél napfényében
a gyermekek pedig homokból
és hullámokból építenek
és te titok maradsz
és megtalált béke
az imbolygó emberben

2.

a sirály leszáll
a táj füleire
a nap jegyzetére
a magány a hollót öleli
a vén tölgy árnyékában

a nedvek felszívódnak
a falak bőrén
ahol ma az ősök
évei rohadnak

vajon az utolsó
rángása-e ez
a szívek szívének?

3.

vajon temiattad
emeli a követ
s a muskátlik illatát
és ő a börtönből
újra itt van
az éjszaka rögein?...

és ő mesél
a kőbányákról
az alagutakról

s a rokonok hogyan
gyűlöltek meg egymást
csupán őmiatta...

s ő menydörög:
„Se nem szültél,
se kivetni nem fogsz...”
vajon miattad
nem tudja-e elérni
se megszökni a pisztolytól?

éjszaka van
s a Mefisztó írja
a város jegyzőkönyvét
s összevonja az életet
egy hasonlatba

a keretekben akkor
kinő a halálvágy
az égbolt sisakja alatt
fénylik
a kéz...

4.

a túlsó partokról
a kezek
ittén
az életet tartják

a munka idejét
a hallgatók dalát
s az autók zaját

vajon teérted-e
ő világűr
az emberek vánszorognak
az éveken át
és lázadnak
és döngetik
a rendőrök őrhelyeit
az ember a társában
önmagát öli meg
és a gyöngédségek
a durvaságban szaporodnak

5.

Azsiából Amerikából
alkot téged
folyókból és városokból
és ő az
vajon ez neked
jelent-e valamit

*hát ez a te
hallgatásod
a hegyekben és
síkságokban*

*kőbányából
épít téged
és Hirosimából
és Szkadar városából...*

*az élő történelem alatt
sodor minket
az eljövő
háborúk kora
az éjszakából
nálunk
a semmi csepeg...*

*belőled folynak-e
a születő népmesék
a csend is tenálad
tanulni jár
elképzeli a szabadság
formáit...*

6.

*tudom hogy
miattad hiszek
miattad várnak
reám a dolgok
az út elképzeli az utasát
hogy valami legyen
ami hozzád vezet
a vizeken állok
és ide járulnak
az évek
és a szelek
aludni térnek
itt nem lehet megállni*

*ó világűr
a bor és pálinka
útjain
tehozzád közelít...*

7.

*abban reménykedünk
hogy ott a magasban
Atlantisz virágai
új tudományt virágzanak
s éledeznek
az eljövő száműzöttek
valamilyen
készülődő állapotban
és az emlékek is
örökké tartanak...*

*és mégis
vajon térted-e
a jelenbe lépek
s betöröm az ablakokat
gyógyszereket*

*s a terveket
s ordítok az éjbe
a hold és a föld
gonosz szövetségébe
az öklök és költők
újra dalolnak?...*

*Mefisztó templomai virágzanak
az évek térséget teremnek
közénk élők közé
láthatatlan államok királyai
s a nagy iskolák tanítói
az utcákról...*

8.

*és bennünk lobognak
lángoló sárkányok
bennünk
esik az eső is
és bennünk a barlangokban
remeg a halál...*

*ki vezet hát
a szépségig
a nap szemeiben
vajon te pihensze-e
a fűzfa tövében
síkságot teremtesz
egy csepp vízből is
amely elszáll
a folyón örökre?...*

9.

*vajon itt vannak-e
s e városban laknak-e
minden utak és tévutak
amelyeken
a vonatok járnak?...*

*mindenki
ki a földre lapult
és az a szempár
mely világít
e város legmagasabb
háza felett...*

*és ők vannak
a holdhoz is legközelebb...*

*ó világűr
vajon téged
megértünk-e*

*valaki másban? ...
lehet hogy nincs
se kétely se nyomor
se nő se barát
valahol a sírban*

*lehet hogy csak
csendes éj van
amelyek jól tudják
és azért hallgatnak*

és nekiünk úgy tűnik
körülöttünk fal van
s itt a legzajosabb
a purgatoriumban?...

10.

nyugalomban szép az élet
tehetetlen
és vak
de mindent lát
soványodik a formában
és másban ébreszti
az örökös bünt...

itt van e a holnap
s vannak e emberek
kik valahol kitartanak
van-e itt fájdalom
és oldalpillantás
s valami közelség
a kábulatban...

vajon az emberből
marad-e valami
a te hallgatásodban?...

11.

a napfény szelei
a fákat csupálták

vajon hát emberek
voltak-e azok
akik a sűrű
csillaghullásban
éveken át hulladoztak
és vájták a földet

mindig elfelejtjük
feltenni a csapdát
e földnek
amikor a holdfényt
a szobába engedi...

valamikor az istenek
laktak itt a fában
az ellenség kijárt
a kopár szemekből
valamikor a tengerek
és halak elérték
a szem üregében

a nádas halkán
súrolta a csendet
s a vándorlást
s mi azt hittük
hogy ő itt van
kinek a nevét
nem volt szabad kimondani
az énekre
ki hajnalban

harmatot teremtett
s iszonytalatt
az embert és asszonyt
mi azt hittük...

12.

szavak zúgnak
a villanyorgonák
szobáin át
a nappal a te
kibővített tavaszod
eső után
ó világúr...

fényedből és sötétből
tartományt teremtesz
a gondolatainkban
s nekem adod
ezt az emlékezést...

régi szerelmed
a napfény
mosollyal az ajkán
mesél neked
a világ dolgairól

sejtelmek fátylai
közelednek ó világúr
olvadnak a felhők
és te nyújtózkodsz
a hangyák munkájában
s a felhőknek tréfát mesélsz
amelyek még titkok
és te vagy a madár is
a láthatár tenyerén
a szél formája vagy
amely ideszállt...

13.

barátaim kiszállnak
az ablakon át
az alvó éjbe
e fotelekből
este kilenc körül

körülöttünk az emlékek
és azok árnyai
a késéstől
szenyedők
elsüllyednek
az ismeretlen nyelvekbe
láthatatlan tájakba
álmokat teremnek

hát jönnek-e
a tüzes esők
földre láncolt
madaraink
tollaira?...

1976

DESI Abel fordítása

ÖRÖKSÉG

BORBÉLY JÁNOS

A SZÜLŐFÖLD MEGIGÉZETTJE

(MILOŠ CRNJANSKI 1893—1977)

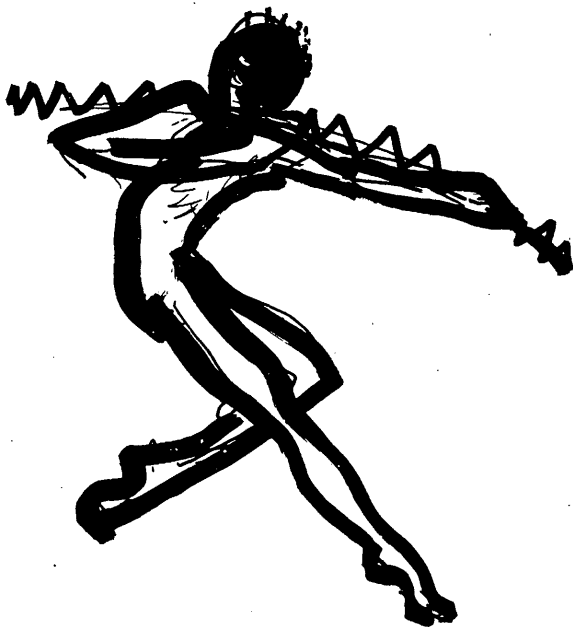
A *Stražilovót* Olaszországban írta, a *Szerbiát* Korfu szigetén, a *Látomások*at Dániában, a *Lamentációt* *Belgrádeért* egy angliai fürdőhelyen, és sorolhatnánk, de mögöttük, még azokban a műveiben is, amelyeknél ez a szabályosság nem mutatható ki közvetlenül, feldereng a korai tájak felé kémlelő Odüsszeusz. Az *Örökös vándorlások* vagy az *Ittaka lírája* nemkülönbön odüsszeuszi komplexust sugall, amelyben az el- és hazavágyakozás egyaránt benne van. S ha e két motívum viaskodásához és a belőle született írói-költői oeuvre-hez hozzávesszük az élete útját jelző kilométerköveket, Csongrádot, Temesvárt, Pancsovát, Fiumét, Bécsot, Zágrábot, Belgrádot, Berlint, Rómát, Lisszabont, Londont — hogy ne soroljuk tovább —, meg a végső szintézist jelentő „visszatérést oda, ahonnan elindult”, akkor előttünk áll az ember és a mű tökéletes egysége, s mondhatjuk, hogy azt élte, amit írt, és azt írta, amit élt, ami igazán csak a legnagyobbaknak, a magyar irodalomban egy Petőfinék, Adynak, József Attilának adatott meg.

S ha az elvagyakozás, a kóborlás, a vándorlás motívuma oly erős is, mert szinte „a költő... az, aki vándorol”, s „a költő élvezettel kel vándorútra”, most, egy életút végén visszapillantva tisztán látni, hogy amaz a másik érzelmi töltet, a hazavágyakozás erősebb, és felülkerekedik végül. Mint ahogy felül is kerekedett, és több évtizedes távollét után („A huszonöt londoni év! Hát az egy kinszenvedés, az valami rettenetes volt!”) haza vezérelte Odüsszeuszunkat, haza, a szülőföldjére. Idézzük most őt magát, hiszen nem mindennap olvashatunk ennél egyszerűbb, egyszersmind emberibb és melegebb vallomást a szülőföldről: „Hát a szülőföld először is az, ahol születünk. Csongrádon mindössze három évet töltöttem..., majd visszajöttünk Temesvárra és Pancsovára. De az igazi szülőföld az, amelyet szerez, érez az ember. Nekem Szerbia. Azért, mert olyan hazát választottam magamnak, amely annyit szenvedett, annyira üldözte a balsors századokon át... Ez az én szülőföldem. Belgrádban otthon érzem magam... A szülőföld nem az ebéd és a vacsora. A Kalemegdan, az szülőföld. A vers is azért jött oda utánam a végén ismét. Meg különben is, én ott úgy érzem magam, mint otthon. Természetesen megjártam a Triglavot és Szlovéniát is, tudom szeretni tehát azt is. Horvátországban voltam egyetemi hallgató. Nekem ott is szép. Én sohasem mondom, hogy tengerpart, hanem csak azt, hogy Rijeka. Ifjúságom Rijekája. És mindannak, ami az ifjúsággal együtt

jár. Eszerint szülőföld az, amit annak vallunk. Nekem a Szerémségben a legszebb. De ott van Belgrád, Szerbia.” És más helyen: „Minden embernek az életében kell hogy legyen egy nagy élmény, egy nagy eszme, amely egész lényének legfontosabb része. Ezt a legfontosabbat én a Szerémségben találtam meg. Azért, mert ott legszebben virágznak a gyümölcsfák... Én ürögi vagyok úgyszólván.”

Mint minden nagy költő, lévén közkincs, Crnjanski tehát a miénk is, vajdaságiaké. Mind mondják, élete utolsó éveiben igen gyakran halálátogatott („csak nem jelentette be senkinek”), megnézte a pétérvári várat, átment Pancsovára, Ilančán kiment az apja sírjához. Két hónappal ezelőtt, még egyszer, utoljára, interjút adott egy hetilap munkatársának, interjút, amely azonban csak a halála után jelent meg. „Eljött az az idő, amikor pontot kell tenni” — mondta. És visszaült az ablaknál álló székébe.

Odüsszeusz hazaérkezett...

SE

CSÉPE IMRE, A TÁJ ÍRÓJA *

Csépe Imre szépirodalmi munkásságának értékelésekor kiindulópontként három, egymással összefüggő kérdést kell tisztáznunk: az első az ún. őstehetség problémája, a második a néphez való hűség, a harmadik pedig a tájhoz, illetve a vidékiesség.

A naiv és hamis (ma már giccses) mítosz szerint a költő eleve elrendelt tehetséggel arra születik, hogy a nincstelenségben túlfeszített munka gályapadján, a kockázatos agitáció trapézán vagy fegyverropogásos csatatéren nyílt mellet mutatva érje utól sorsa: elkerülhetetlen mártírhalála. Az így felfogott költői magatartás felső fokát az őstehetség jelenti, akit azért övez különleges nimbusz, mert a nemzeti és a nagyvilági kiteljesedés csupán ígéret marad számára, mivel a megvalósulás konkrét lehetősége a tehetségeinek kibontakozására ügyet sem vető (tehát a saját igazi érdekei iránt közömbös) társadalmi életben elmarad. A nagyközösségben kiteljesületlen alkotói sors ilyenkor, különösen a kegyeletteljes utókor szemében, a természetünemények világába nő át, s a közvetlen környezettel, a gyökérezettel, az anyafölddel, a néppel való, szinte misztikusnak tekintett egység nem ritkán olyan megvilágítást nyer, mintha az őstehetség legrejtettebb szándéka is a helyben maradás, a „néphez való hűség” lenne. Eszerint a külső körülményekből eredő fogyatékoság csak látszat, s az igazi erényen nem eseti csorba, mert az a hűséggel, a sorsvállalással azonos. E logika szerint a hátrány, a műveltség hiánya előnynek minősül, aminek az a következménye, hogy a „táj” és a „vidék” megkülönböztetése fel sem merül.

Az őstehetség kifejezés tehát többnyire ilyen gondolatsort indít, ezért mi nem is használjuk szívesen, vagy ha mégsem kerüljük meg (hiszen *A magyar nyelv értelmező szótár*ában pozitív jelentéssel szerepel), egészen más jelentést adunk neki. A mi felfogásunk szerint ugyanis a „néphez való hűség” az őstehetségek esetében kényszerhelyzet, beletörődés, vagy ha tudatos választás is, akkor a felvilágosultság, valamint az öntudat hiányának eredménye. Egyértelműbben: szerintünk a népi tehetség rajta kívül fekvő valós, esetleg félelemből felnagyított külső okok miatt képtelen elhagyni patriarkális közösségét. A néphez való hűség olyan népfiai esetében vitathatatlan, akik — mint Petőfi vagy Arany, Móricz vagy Illyés — a szellem nagyvilágába kerülve, legalább annyira szabad választásból, mint belső kényszerből, költői utópiájukat gyermekkoruk talajára építették. Véleményünk szerint az őstehetség, vagyis inkább az alkotói kibontakozásában gátolt tehetség nem „hű” a néphez, hanem egyszerűen azonos vele.

Allításunk igazságfedezetét domborítja ki az őstehetség életének az a pillanata, amikor a hűség legalább olyan fontossá lesz, mint az azonososság. Csépe Imre és az ő történelmi pillanata esetében sajátos árnyalatot jelent, hogy ő abban az időben lett tudatosan is népe költőjévé, amikor e viszonyt nem elsősorban a költői etika, hanem közösségi felszólítás alakította ki. Ekkortól kezdve egyfelől az általa is akart, másfelől a kívülről elvárt hűségnek, valamint a korábbi tíz évből továbbélő azonosásnak egymást támogató feszültsége fejlődik ki szépirodalmi munkásságában. A mi pillanatnyi feladatunk nem teszi lehetővé annak fejtegetését, hogy e Csépe-versek a korszak legtöbb szépirodalmi termé-

* A kishegyési Csépe Imre-emléknapon, 1977. szeptember 23-án felolvasott tanulmány.

kéhez hasonlóan miért lettek kevésbé maradandók, mint a későbbi évek művészi produktumai. Ennek ellenére nem tagadható le a háború utáni ocsúdó lelkesedésben írt Csépe-versek gördülékenysége, költői képeinek természetessége, ami joggal iratta Gál Lászlóval az *Úzen a föld c.* verseskötény előszavában azt, hogy „Ezek a versek, a falusi versek különösen — a festő versei. Szín, íz, szépség, zamat van a soraiban s napot, holdat, esőt, szelet Csépe Imre úgy tud meglátni (és megírni), mint közülünk senki”, s hogy ebből kifolyólag a költő „nagyon tehetséges.” E versek többsége még csupán fellelegzés a régi súlyos panaszok után. A háború előtt és a megszállás idején írtak életörömének nehezékei most egyszerűen lehullanak róla, hogy szárnyalása könnyed, felhőtlen legyen. Ha a hozzá ez idő tájt legközelebb álló költőt akarnánk megnevezni, akkor mindenekelőtt Thurzó Lajos nevét kellene leírunk. A zentai költőre először is természetképeinek üdesége és alliteráció-kezelése emlékeztet. A kor egyébként úgy hagyta ott a bélyegét mindkettőjük versein, hogy befejező soraik rendszerint a „jövő” és a „holnap” elé futnak. Közülük természetesen Csépe állja jobban a versenyt, akinél érces hanghordozásának, egészséges erotikájának kiemelése mellett a verstani ismeretek szűkössége is megjegyzendő. Ady és József Attila inkább csak olvasmányélményt jelentenek számára. Sikerültebb darabjaiban az eszmei üzenetet szájba rágás helyett mindent felforgató feszültség, megmozgatottság formájában érezteti olvasójával, miként ez a *Vihar* címűben is tapasztalható.

*Kaszás fény az azúr réten
Szikra fut a kasza nyélen;
Füvet kaszál gyül a boglya,
Süvegheggyé tornyosodva.*

*Jön a vihar hegyes szarvval,
Boglyának döfő haraggal;
Mint a bika széjjelhányja,
Szénagyújtók haragjára.*

*Észak felől sugár villan,
Agyumódra mennykő durran,
Szélparipák prűszkölt nyála
Nagy cseppekben hull a tájra.*

A *Tarisznyás emberek c.* novellás kötet már jóval kevesebbet tartalmaz ebből az optimizmusból, arra emlékeztetve, hogy a költő nagyközösségi víziója alig volt több pillanatnyi fellángolásnál, s hogy egyik-másik versének energiája inkább táplálkozott alkati verbóségból, mint valós és elmélyült közösségi élményből. E novellák tulajdonképpen visszavonulást jelentenek az egykori személyes élmények színterére: a faluba. De téved az, aki e gesztusból az önként vállalt vidékiességre következtet, mert noha a kezdeti lelkesedés lelohadt, a történelmi és a társadalmi tapasztalat eltörölhetetlen. Akinek viszont ilyen tudása van, az már nem vidéki többé, ma ugyan e jelzőt irodalmi minősítő értelmében használjuk. A szocializmus iskolája mellett az önművelésnek azokat az általa kihasznált lehetőségeit is új alkotói többletéhez kell számítanunk, melyeket az új társadalmi rend kínált a korábban nagy körültekintéssel butított ifjúságnak. Csépe most is legalább annyira azonos korábbi világával, mint egy évtizeddel korábban, de ekkor már az állati sorban levők pusztulásának szaggatottan feltörő, indulatos felpanaszolósa helyett kifinomultabb érzékenységet tanúsít az emberi sorsokban rejtőzködő tragikum iránt, s ennek elviselésére a humorban keres támaszt, miközben egy olyan lírai hangnemet alakít ki magának, melyben akkor is önigazolásra lel, ha később irandó regényében, a *Fordul a szélben* csupán a nagyobb lélegzetű epikai forma iránti tehetségéről tehet tanúságot, a felkészültségéről már nem.

Csépe Imre népiessége elsősorban abban különbözik a népieskedők faluképtől, hogy bár nem maradt teljesen mentes a jópofáskodó vas-kosságtól, az ő paraszt-apolloi derűje — kissé a Móriczéra emlékeztető módon — mélyesen megszenvedett. Ezért a falusi élet mélységeinek ismeretében egyszerűen és természetesen jogosultnak érezte magát

arra, hogy erőgyűjtésképpen időnként annak felszínén is elnyújtózzon. Ma már közhelyszámba megy, hogy Csépe prózája (de a költészete is) Kishegyes és környéke néprajzi sajátosságainak kincsesbányája. E tárgyi gazdagság azonban sohasem naturalisztikus öncélúsággal, hanem a szereplők jellemével és a falusi életmozzanattal való egységében kerül novellájába. Életszemléletének is fontos adaléka, hogy nem kerülí meg ugyan a babonát, de fölülről szemléli és mosolyogva szánja azokat, akik életük súlyát azzal is tetézik, hogy képtelenek kiszabadulni a háló-jából. Azok is gyakran megragadják írói figyelmét, akik a falu mikro-közösségében is különcöknek, a nélkülözők közt is boldogtalannak számítanak. Ilyenkor néha, mint pl. a *Mondom Balázs házassága* c. novellájában, túlzásra is ragadtatja magát a testi fogyatékoságok komikusan torzító hangsúlyozásával. Másutt (a *Mea culpában*) az elnéző megértés, az olvasóval összekacsintó bizalmasság határozza meg elbeszélő hangvételét. A *Tarisznyásokban* viszont van ereje hozzá, hogy szentimentalizmus és naturalizmus nélkül érzékeltesse a nincstelenség nemzedékeinek sorsszerű állandóját, az átrobotolt élet után is elkerülhetetlen koldusbotot. Jellegzetes elbeszélése, az *eldobott gyűrű*, valószínűleg móríci ihletésű, mert általában tekintve abba a képletbe illeszkedik, amelyet a *Sárarany* teremtett meg a kallódó értékek mítoszával évtizedekkel korábban. Gyuri életerő és féktelenség tekintetében közeli leszármazottja Turi Daninak. Ez a konfliktusfajta mind a polgári, mind pedig a népies irodalomban is meglehetősen gyakori, s a Csépe-féle feldolgozás sem tekinthető különösen jelentősnek, nem számítva a nagy bőséggel adagolt nyelvi ízeket. A cselekmény annak a legénynek tragédiával végződő konfliktusáról szól, akiben a kötelességtudat képtelen fékezni a szenvedélyt és a társadalmi felemelkedés vágyát. A *Jóska megbizonyosodik* igényes lélekrajzával, a végkifejtet hitelesen előkészítő motíválmódjával emelkedik ki, anélkül, hogy művészi spontaneitással birtokba vett anyagát, a szektás mesterkedéseknek gyanútlanul áldozatul eső tudatlanok világát, ismereteinket bővítő szociográfiaként kellene tudomásul vennünk. A *Mirtuszirom* a *Tiszán* viszont a tragikus sejtések és a melodramatikus végkifejtet sajátos egyvelege. A *Tamás bácsi meg a süldők* ugyanakkor a népi találatékonyság és a humorérzék dicsérete, s egyben annak is bizonyosága, hogy a bácskai búbanatosság és a durbinsógoros sületlenségek szélsőségei között a szellemességnek s a góbéságnak is van helye világunkban, valamint hogy a kiszolgáltatottság, ha más lehetőség nem kínálkozik, ravaszsághoz kénytelen folyamodni. Nem marad el Csépe novelláiból a műveletlenség, az ostobaság és a balekség kifigurázása sem, amire a *Kaszával Amerika felé*, a *Vész* és a *Fordítottunk a sorsunkon* c. novellája a bizonyosság.

A *Vizililiomban* egy paraszt-Otello tragédiába hajló hiteles belső drámáját mintázza meg, mint a tisztaságnak és az érzékenységnek a bukását a közönségeség és a durvaság világában. A *Vendégekben* már városiasabb körülmények között játszódik le ugyanaz, amit az író már ki tudja hányadszor tűzött tollhegyére: az anyagi nyomorúság. Váratlan csattanója itt is kimentí az önismétlésből és az ellaposodásból. A *bosszú* c. novellából kiérezzük, hogy igazi betyártörténettel van dolgunk, de az író megkímél bennünket és olcsó romantika helyett a rendkívül kiélezett ténszerűséget választja. Betyárfigurája mellett a csendőrjei is azok mellé az alakjai mellé sorolhatók, akik megérdemlik, hogy helyet adjunk számukra emlékezetünkben. A *Döméknél lopók jártak* komikumban, öngúnyban oldja fel a nincstelenség kínját és szorongását. A *Szarkafészek* viszont az író elbeszélőművészetének csúcspontját jelöli, meg-hozza azért, mert drámai tömörségét nem higitja bőbeszédűség vagy lírai kitérő. Az idulát hevessége itt az első pillanattól kezdve egy emberi sors végzetét előlegezi. Van olyan novellája is — *Sándor helyet keres* a címe —, melyben a feszültség váratlan fordulattal jelentkezik, hogy a végkifejtet jellembeli fejlődést is hozzon. A *doktor* annak a munka-kerülőnek a mulatságos története, akit a váratlan szerencse rövid ideig a falu társadalma fölé emel, hogy megszégyenülése annál kiméletlenebb legyen. De nem csupán a felemelkedés reménytelen óhaja kinozza a

falu emberét, hanem az elvágyódás is. *Karaván* c. novellájában a nyomtalanul eltűnő cigánylány és a nyomába szegődő fiatalember mintha többet jelentenének önmaguknál: az előbbi az elérhetetlen boldogságot, az utóbbi pedig a nyomába szegődő hiábavaló keresést. Am ennél igazabb sors-novellája is van Csépe Imrének. Ha ezt (a *Könnyecseppek a határdombon* címűt) elolvassuk, az a benyomásunk támad, mintha a szerző a műfaj Sommerset Maugham-i formáját is ismerte volna. Pedig ugyanazok a kínok gyötrik a főhóst, mint az előbb már említett *Az eldobott gyűrűben*. A gazdag lányt annak osztálya itt is elrabolja a szegényembertől, ahogyan József Attila mondaná, de itt a hangsúly a változatosság kedvéért nem erre esik, hanem a hős életének nagy véletlenére, a rajta kívül eső okokból elszalasztott szerencsére.

A következő két novella kötetről, a *Fehér csöndről* és az *Alkonyatbanról* már joggal állapította meg a kritika, hogy nem érik el a *Tarisznyás emberekben* meghódított csúcst. Csépe Imrének ugyanis a megélt élet, a létfenntartásért folytatott mindennapi harc volt az igazi élménye. Az ő alakjai csak addig hitelesek, míg eredeti közegükben, mint egy a sok közül, szemléli őket. Ha széthull a régi közösség márpedig az újabb novellákban ez tapasztalható), akkor már az érzelmekkel átítatott képzelet s a „hűség” veszi át a megformálás szerepét. Ekkori változása tehát nem fejlődés, hanem deformálódás: két utat választ magának, s ezek időnként egészen közel kerülnek egymáshoz, sőt találkoznak is. Egyébként mindkét szélsőség enyhébb formában és nagyobb egységbe illeszkedően már a *Tarisznyás emberekben* is kimutatható. Az egyik az érzélgősség, a szentimentalizmus, melynek lírai futamai és hatásos nyelvezete csupán rousseau-i hangulatú természetleírásaiban ragad magával. Mihelyt emberek, főleg emberpár hívja fel magára figyelmét, nem tudja elkerülni a giccses idillt. Másik véglete a nyelvi „szafosságok” mértéktelen halmozása. Van egy novellacsoportja, mely a lehetetlent próbálja meg, hogy túllendítse az író a sehova sem tartozás holtpontján. De ekkor már elmulasztotta a lehetőségét, hogy utolérje a világot és máig tartó érvénnyel fogalmazhassa meg annak alapkérdéseit; ezért joggal írja róla Szeli István, hogy „itt még messzebb kerül törzsökös, hiteles stílusától”.

Természetesen van annyi érénye Csépe Imre írásművészetének, hogy bár nem hunyunk szemet hibái fölött, főlösegesen ne időzzünk rajtuk. Annál is inkább, mert novellisztikájának hanyatlásakor, amikor prózájában elsősorban a visszaemlékezései, egykori énjének keresései kezdik magukra vonni a figyelmet, a lírája csúcspontja jut. Természetesen e hozzá mindig oly közel álló műfajban elért teljesítményei közül sem természetközponitú impresszionizmusát emeljük ki *Termő porban* c. kötetéből, habár ezek sem érdektelenek, hanem *Emlékkövek* c. múltidéző, balladaszerű epikumú ciklusát, melynek néhány darabja — a mostani újraolvasás után úgy tűnik — megérdemelte volna, hogy helyet kapjon *Gyökér és szárny* c. költészeti antológiánkban. A ciklusnyitó első vers, az *Ősök idézése* első versszaka túlmutat önmagán és akár az egész csépei életműnek is mottója lehetne:

*Hiába takar benneteket az idő,
Fellebbentem a múltak fátylát,
Lehúzórom rólatok a temetőt,
S belétek lehelem az élet varázsát.
Mert halottat támasztó erő az enyém,
Fényt és életet viszek a vérbe,
Őseim, ti viharvert parasztok,
Jöjjetek varázsló utódtok elébe.*

A mi számunkra, akik jobbára csak a történelemből, politikából és szépirodalomból ismerjük a születésünket megelőző időszakot, szőzoros értelmében múltidéző az író műveinek java része, mert belőle ismerhetjük meg tájunk emberének előtörténetét. Nem a munkásmozgalom fejlődésének fontos állomásait, nem a korforduló történelemfor-

máló eseményeit, hanem azt, ami mindezt közvetve előkészítette, és amiért mindez történt: egy, az akkori felszínen ismeretlen és megvetett mélyvízi világot, melynek kétségbeesett jeladása — többek között Csépe Imre korai írói kísérleteinek jóvoltából — mégis eljutott azokhoz, akik jobban értették a módját, hogyan kell kiszabadulni és kiszabadítani a hinárokknak már-már halálos szorításából. Ezért az író regénye, a *Fordul a szél*, önkritikaként is felfogható. A főhőse, Ignác ugyanis csupán szeretni tud és indulatoskodni. Az előbbit időnkénti fellángolásokkal és gusztusos menyecskekalandokkal; az utóbbit pedig olyan céltalan zabolátlansággal, aminek igen kevés köze van azokhoz a könyvekhez, melyeket olvasgatott. Mi sem jellemzőbb annál, hogy a féltékeny fasiszta nagygazda bosszújától orosz katonák mentik meg a kalandfilmekre emlékeztető utolsó pillanatban. E befejezés először jogos viszolygást kelt bennünk, de ha a realizmus lényegére gondolunk (márpedig az író talán sehol sem igyekszik olyan mértékben realistának lenni, mint éppen itt), vajon el tudunk-e képzelni nagyobb igazságtartalmú befejezést, mely valószerűbben tükrözne volna az itteni sajátos feudalizmusban testileg és szellemileg egyaránt nyomorékká satnyult szegénység kiszolgáltatottságát. Csépe realizmusának tehát ebből a szempontból nézve teljesség-hitele van; méghozzá olyan értelemben, hogy a táj egykori, ma már átalakulásban levő emberét erőnyeinek és hibáinak együttesében mutatja be, sokszor úgy, hogy alkotói fölülnézet helyett saját maga is egy szintre kerül hőseivel. Magasrendű művészet és érzelgős giccs igen gyakran egymás közvetlen szomszédságába kerül nála. Mégis: szeretettel és megértéssel kell olvasnunk őt, mert egyben: a jó és a rossz iránti magatartásában mindig igazságszerető volt. Kritikai viszonyulásra pedig éppen ő kötelez bennünket, aki képessége és legjobb tudása szerint igyekezett felmérni fiatalokra kihasznált és elmulasztott lehetőségeit.

Posztumusz könyveit merengőn visszatekintő hangvételűk, az emlékező és az egykori élmények közötti távolság lírai hídja miatt érdemes elolvasnunk. Urbán János, az író hagyatékának egyik legjobb ismerője többek között így ír a *Határdomb* utószavában: „Ősidők idézéséből fut a jelenbe, fogja köti e táj, benne az emberi sorsok, a történelem. A dűlő-utak végén gondolatai a messzeség felé kalandoznak, hogy szívére ölelje a még mindig cselédsorsban élőket. Elményvilágából feltörnek az egykori sztrájkok történetei, és mellette ott vannak a virágdús májusok. A jejenyék, az akácok mögött a végtelennek tűnő pusztában felrémlik a betyárfészek, melynek kapuján lakat lóg, bezárták vele a múltat. Vásárok, búcsúk, szokások, emlékek fonódnak össze a jelen történéseivel, érzékelte az azt a világot, amelyet élethűen csak Csépe Imre tudott megírni.”

ÉGTÁJ

URBÁN JÁNOS

AZ ÖRÖKKÖN ÉLTETŐ FÖLD

A szorgalom, az ügyesség, a rátermettség ellentéte a lustaság, a tehetetlenség, az alkalmatlanság, de az emberi tulajdonságok közé sorolhatók a kapzsiság, a dologtalan birtoklási ösztön, a mértéktelen harácsolás, az uralkodni vágyás. Ezekből és más emberi jellemvonásokból eredendően alakulnának az élet, az érdekelletetek, az emberi viszonyulások.

Az általános megállapításokat az élet nem tűri, főleg nem a társadalmi és gazdasági kérdésekben.

A társadalmi, gazdasági életjelenségek vizsgálódása során számos tényező hatóerejével kell számolni és nem elég a világ alakulását csupán emberi tulajdonságokon át szemlélni. Számon kell tartani azokat a törvényszerűségeket, melyek keletkezésük időszakában és még hosszú időn át kihatottak az emberi jellem kialakítására és az élet fejlődésére.

Az örökkön éltető föld birtoklásának kezdete, folyamata, a birtokok nagyságának kialakulása, a birtokmegosztás történetének mozzanatai olyan állomások, melyek megvilágítása elsősorban az osztálytagozódás szempontjából szükséges követelmény.

Az éghajlati és környezeti viszonyok, földrajzi és talajtulajdonságok, történelmi tényezők kihatottak a múltban és a jelenben is éreztetik hatásukat.

Megtelepedni, földhöz jutni, termelni, jószágot tenyészteni, munkaeszközöket gyártani, élelmet készíteni életfenntartási követelményként jelentkezett vidékünkön a messi időkben, majd a múltba tekintés során is azoknál a lakosoknál, akik a török világ idején, majd a határörvidék betelepítésével éltek a Tisza mentén, a folyó alsó szakaszán.

Három évszázad életformáló eseményeinek feltárásában csak a szülőföld szeretetének legigazibb útján lehet eljutni a jelenig.

A gazdag és szegény ember osztályrétegződését, a vagyoni jogi helyzetből adódó élesebb sűrűlődések, ellentétek kezdetét, a huszadik században megnyilvánuló osztályérdekek harcát — ha távolabbi múltba nem is tekintünk — vissza lehet vezetni a tiszai határörvidék időszakában kezdődő és kialakult birtokviszonyokig.

Az *első földosztás* méretei a megye, a kamara, a haditanács alattvalói között egyaránt érzékelhetők az 1699 októberében és az 1701 és 1723 között végzett összeírások alapján.

A határöröknek kiosztott földterület nagysága nem volt egyenlő. A lovasok nyolc, a gyalogosok hat hold földet kaptak.

A katonai birtok nem volt másként örökölhető, csak ha a fiúági örökös a katonai pályát választotta. A föld egy része így visszakerült a kincstár tulajdonába.

A határőrvidéki katonacsaládok között néhány évtized eltelte után a kapott, a foglalt szántók, legelők birtoklása folytán voltak gazdag katonaparasztok, akiknek nagy kiterjedésű szántóföldjeik vagy állatállományuk volt, másrészt itt éltek a nincstelen, csekély vagyonú, napszámos határőrök.

A Tisza mentén, a huszadik század gazdasági megosztottságára is kiható osztályrétegződés egyaránt kimutatható a határőrök és a megyei alattvalók között.

Érdekellentétek merültek föl a katonaparasztok között, mert nem egyforma földterülettel, állatállománnyal, termelőeszközzel rendelkeztek. Voltak számon nem tartott földfoglalások és számon tartott pusztarablások, és szétszórtan épültek a tanyák a növekvő vagyonkülönbség tanúságaként.

A katonaszállítási kötelezettség bizonyos mértékben érzékelteti a katonai birtoktulajdonosok számát is, azzal, hogy a volt katonák is rendelkeztek földterületekkel. Az 1741. évben Adának 69, Becsének 90, Földvárnak 50, Kanizsának 70, Martonosnak 90, Moholnak 27, Péterrévének 50, Zentának 90 katonaköteles főt kellett adnia.

Kihatót a vagyoni helyzet alakulására a földek minősége is. Az egykori feljegyzések szerint a martonosi, földvári, becsi, péterrévei földek évi kétszeri szántással az elvetett mag öt-hatszoros őszi és négy-ötösörös tavaszi termést adtak. A moholi, adai, zentai, kanizsai földeken egyszeri szántással ugyanennyi, vagy ennél nagyobb volt a termés.

Ezzel már a települések közötti gazdasági különbség is jelentkezett. A jobb termőföldeken gyorsabban növekedett a lakosság száma és ezáltal alakult a földterületek felosztása.

A szántás, vetés, növénygondozás, termény betakarítása, tárolása, feldolgozása, az élelmékészítés termelőeszközöket igényelt, igavonó állatok tartását követelte meg.

Az állatok számát nézve az összeírásokból kitűnik, hogy a háztartások negyven százalékában tartottak igavonó ökröket. A legkedvezőbb helyzetben az öt-nyolc holdas gazdaságok voltak. Azok, akiknek nem volt igavonó állatjuk, munkájuk értékéért vagy fizetés ellenében művelhették igával földjüket.

A jószágtulajdonosnak ez újabb jövedelmet jelentett. Igaz, hogy a nyilvántartásokból az derül ki, hogy az állattartásból eredő évi bevétel kevés, mivel egy háztartásra Adán 0,75, Becsén 0,71, Földváron 3,84, Kanizsán 0,82, Martonoson 0,60, Moholon 0,50, Péterrévén 1,02, Zentán 0,62 forint volt. Vajon mennyi jövedelme lehetett annak, akinek nem volt lábasjószágja?!

Az akkori gazdasági viszonyokhoz és népességhez mérten elég sok jószág volt a Tisza mentén. 1702-ben a parasztháztartások állatállománya a következő volt: Adán (megtagdák az adatszolgáltatást); Becsén 157 ökör, 103 ló, 66 tehén, 57 borjú, 86 juh-kecske; Földváron (?); Kanizsán 187 ökör, 105 ló, 160 tehén, 125 borjú, 205 juh-kecske; Martonoson 176 ökör, 40 ló, 184 tehén, 180 borjú, 67 juh-kecske; Moholon 21 ökör, 11 ló, 15 tehén, 17 borjú, 40 juh-kecske; Péterrévén 109 ökör, 45 ló, 63 tehén, 43 borjú, 5 juh; Zentán 306 ökör, 227 ló, 262 tehén, 247 borjú, 45 juh-kecske.

A nyolc holdon felüli birtokosok átlagban 2–4 lovat tartottak, de földművelésre csak az ökröket fogták be. A jószágtartás terén is megoszlott a vagyoni helyzet. A legtöbb jószág nélküli háztartást, hetvenet, Martonoson tartottak nyilván.

A határőrvidék felosztásának időszakában (1741–1751) a katonaparasztok már nem juthattak foglalások útján földhöz. Nem szánhattak és vethettek ott, ahol akartak, és annyit, amennyit az igavonó állatok elbírtak volna.

Az addig kialakult vagyoni helyzet alapján a leggazdagabb emberek azok voltak, akiknek 15 holdnál több szántóföldjük volt és rendelkeztek a megműveléshez szükséges ekével, szerszámmal, igavonó állattal, lábasjószággal és a terményfelesleg értékesítési lehetőségével.

A gazdagabb családok, parasztok a terményfelesleg értékesítése érdekében a határörvidék időszakában védelmet nyújtottak a vármegyei járandóságok, adók alól szökött kereskedőknek, és így a kereskedelem által alakult ki az osztályrétegződés újabb mozzanata. Az évek során kialakult kereskedelem nemcsak a katonai határörvidéken belül folyt, hanem nagyobb területeken is, és a kereskedők megtelepedésével a vagyonosok száma is növekedett.

A határörvidék felosztása után a katonai szolgálatáért és vagyoni helyzete alapján a Tisza mentén 45 határörtszert nemesi levelet kapott. A közlegények elvándoroltak, vagy a kamara alattvalói lettek.

Vidékünkön is a földek felparcellálásának az igénye a népszaporulat növekedésével jelentkezett. A már meglévő lakosság mellé az 1745-től kezdődően, az évtizedek folyamán idetelepült családok is földet kaptak. Ahogyan az egykori határörök, úgy az északról érkező családok is nyolc hold földet és más juttatásokat kaptak, csakhogy ekkor már nem voltak az ellenszolgáltatás nélküli és más földszerzési lehetőségek.

A tizenhárom határörvidéki községnek 1751-ben kiadott első kiváltsági levél, majd a további idetelepülők egyenjogúságának biztosítására kiadott második királyi oklevél, az 1767. évi urbárium, amelynek rendelkezéseit a Bácskában 1772-ben hajtották végre, meghatározta a birtok nagyságát, a föld használati jogát és ezáltal a gazdasági viszonyokat is.

Az 1767. évi urbárium szerint Bácskában a jobbágytelek nagyságát első osztályú földből 32, második osztályúból 34, harmadosztályúból 38 holdban és szénatermő területből határozták meg. Az úrbéri rendezés ellenére megmaradtak az egész, a fél, a negyed és nyolcad jobbágytelek és nagy számban éltek földnélküliek is.

Az 1855-ben kezdődő folyamatszabályozás és ármentesítő munkálatok eredményeként újabb földterületek kerülnek megművelésre. A községi földtulajdon növekedik, de voltak, akik a mocsaras területekről lehúzó víz nyomában növelték a földjüket. Újabb foglalási lehetőség volt ez, annak ellenére, hogy összesen háromszáz valamennyi holdról van csak szó.

A földtulajdonjog rendezése érdekében 1857-ben telekkönyvezik a földterületeket.

A földjuttatás, földszerzés, földvásárlás, örökösödés, földfoglalás folyamata eljutott az 1880-ban kezdődő legelőosztásig.

A *második földosztás*. Adának 1848-ban 17 472 hold területe van. Az 1878. esztendőben 26 022 a község területe. Ebből 6680 lánca a község tulajdonát képezi.

1880-ban Adán, 1881-ben Moholon megkezdődött a járási földek, legelők és más közös területek elkülönítése és felosztása.

A legelőosztás során valójában az történt, hogy a földtulajdon nagyságának arányában osztották a földet. A vagyonosok ezáltal még gazdagabbak lettek és ezzel még nagyobb lett a gazdagok és a szegények közötti aránytalanság.

Az igazságtalan földosztás még jobban elmélyítette az osztályellentéteket, felszólította a föld iránti érdeklődést. Az osztályellentétek kiéleződési folyamatában szervezkedik a szegénység, és az inséges csoportok élelmet kérnek, de a múlt század végén a földmunkásszervezetek már nem kérnek, hanem földet, jogot követelnek.

A *harmadik földosztás* előzményei visszanyúlnak 1906 januárjába, amikor is a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének alakuló kongresszusán a programban kimondták azt, amit egy évtizeddel előbb már a független szocialisták hangoztattak, hogy a földet fel kell osztani. A földmunkásszövetség álláspontja szerint tízezer holdon felüli

birtoka senkinek se legyen. A tulajdonosok kötelesek földjeiket kiparcellázni és méltányos bérért kiosztani.

Az 1908-ban megalakult Országos Földművespárt programjában követelik a progresszív adóztatást, a kisbirtok, a kisipar védelmét, a 100 holdon felüli nagybirtokok felszámolását. Itt is még a bérletek ellenében történő földosztásról van szó.

A múlt század végén, majd az első világháború előtt, a nagybirtokok felparcellázásának hírével igyekeztek a birtokosok és a kormány leszerelni a munkásmozgalmat. A földosztást csalétekként tartogatta az uralkodó osztály. Erről írt a Pravo naroda 1910-ben:

„Újabbán divatba jött Magyarországon az, hogy a földműveseket földesúri birtokok parcellázásával mentse meg. Ha valamelyik földesúr eladósodik, egyszerre csak elkezd a szíve fájni a kevés földdel rendelkező parasztok és földművesek sorsa miatt. Ilyenkor nyakra-főre eladja földbirtokát az államnak vagy valamelyik banknak jó pénzért, ezek pedig fölparcellázták a földet. Így jól megfizették magának a földjéért és még mint a nép nagy megmentőjét is ünneplik.

A bank ilyenkor rendszerint felaprózza a nagybirtokot és magas áron eladja a földműveseknek. Így sok bankvezér is hírnévre vergődik mint a nép megmentője.”

A Torontál c. lap 1911-ben arról ír, hogy az egyházak, túlnyomóan a püspökségek, érsekségek, káptalanok kezén levő földet, birtokot is parcellázni akarják: „Az akció oly formában történne, hogy az egyházmegyék a kezükön levő nagybirtokokat a Magyar Földhitelintézetek Szövetsége (állami altruista bank) útján kisbérletre parcellákra, osztva kiadnák.”

A földmunkásság a szervezkedés, földkövetelés közepette felismerte, hogy a bérletföldek a földbirtokosok érdekeinek alapján ideiglenesen kerülnek csak azok kezébe, akik művelik.

Az első világháborút megelőző években, 1913–14-ben megszűnnek a földkövetelő parasztszervezetek.

A háborús évek idején az állandó bevonulások következtében munkaeóhiány jelentkezik. A birtokosok igyekeztek a földmunkások helyhez kötöttségét biztosítani és meghatározták a munkabéreket. Az olcsó napszámos, a hadifoglyok ingyenmunkája, az emelkedő terményárak a nagybirtokosoknak és a módosabb gazdáknak kedvezett. A szegény nép hullott a háborúban, a birtokosok gazdagodtak és mezőgazdasági gépeket vásároltak.

Az első világháború után Magyarországon a 49 millió katasztrális holdterület 54,2 százaléka 100 holdon felüli birtokos tulajdonában volt. 4 földterület 46,8 százaléka 5 099 935 családfenntartó földművesé volt. A földműves családfenntartók között minden 100 közül 35-nek egy bárázda földje sem volt.

1918 októberétől a gyakorlatban is készülődik a nép a földosztásra. A grófi és püspöki földek felosztását követelik.

Készülnek a földreformra a pártok is.

A kisgazdapárt politikusai becsületos árat kívánnak fizetni a szétosztásra kerülő földért. A grófi birtokok 500 és 1000 holdon felüli részét akarják kisajátítani.

A Károlyi-féle függetlenségi párt szerint a földosztás megváltás ellenében történjen.

A szociáldemokrata párt programja szerint a földbirtokosok a kisajátítás után járadékot kapnának. Az örökbérlők teljes joggal rendelkeznek a földjükkel. Akiknek legendó pénze van, a vételár befizetésével megválthatják az örökbérletet.

Ezek a kormánypártok tehát fizetés, kármentesítés ellenében akarták a földet felosztani. Így megint csak nem jutottak volna földhöz azok, akiknek nem lett volna miből örökbérletet, vagy megváltást fizetni.

A Kommunisták Magyarországi Pártja kimondta, hogy minden nagybirtokot, ingó és ingatlan felszerelésével együtt, a népek kell átadni. A kisajátított földért a földesúrnak, a papoknak nem kell semmilyen térítést fizetni.

A falvak megmozdultak és hetek alatt, az alföldön is, a különböző helységekből működő egyesületek átalakultak a földmunkásszövetség helyi szervezeteivé, hogy a nép megtárgyalja a földreform előkészületeit.

Adán is lemondásra kényszerítették az előjáróságot és az ügyek irányítását a Nemzeti Tanácsra bízták. A földnélküliek tüntettek és ingyenföldet követeltek. A nagybirtokosok közül Kádár Jenő kijelentette, hogy neki sem kell a föld, felosztja az 500 holdját, csak nyugalom legyen a községben és a tanyavilágban.

Amíg a falvak népe forrongott, ugyanakkor a kormány részéről a földművelésügyi miniszter körlevelet intézett a megyék főispánjaihoz és a nagybirtokosokhoz, hogy fogadják el a néphangulat lecsendesítése érdekében a részesbérlet- és a haszonbérletszerződést a földosztásról. A körlevél szerint a grófi birtokokat az 1919-es terménybetakarításig földosztani nem lehet.

A falvakból küldöttségek érkeznek a Földművelésügyi Minisztériumba és követelik, hogy a kormány még az 1919. év tavaszán hajtsa végre a földreformot, továbbá azt, hogy a földet ne haszonbérbe, hanem tulajdonba adják át.

A Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége 1918. december 26-án fogadta el a földreformprogramot. A program szerint a földhöz juttatási sorrend először is földet ad a földmunkások termelőszövetkezeteinek, a fogyasztási szövetkezeteknek és harmadsorban a földnélkülieknek, illetve a kevés földdel rendelkezőknek.

A kormány a földreformtörvényt 1919. február 16-án hozta meg. Az 500 holdon, a földszükében levő vidékeken pedig 200 holdon fölül földbirtokokat osztják föl megváltás ellenében.

A Tisza mentén kevésnek bizonyult a föld, így a 200 holdon fölül birtokok felosztását szorgalmazták. Adán 1919-ben összeírták a kisajátítható földterületeket. A névjegyzéken csaknem húsz birtokos szerepel, akiktől 1138 hold földet vettek volna el, és parcelláztak volna föl a földnélküliek között. A földnélküliek száma ekkor hatezernél több volt. 198 hold földterület úgy tagozódott, hogy nem érte el az egy hold nagyságot tulajdonosonként. A község néhány ezer holdjából is mindössze 63 holdat, az egyházi földekből pedig mindössze 44 holdat akartak kisajátítani. Adán nem alakult ekkor termelőszövetkezet, noha az országban hétmillió hold területen működött ilyen szövetkezet.

Az imperialista háború győztes hatalmainak döntései minden téren a Magyar Tanácsköztársaság ellen irányultak.

Vidékünkön is a nagyon várt, sokat vitatott és számtalan változtatásban már 1897-től 1919-ig megfogalmazott földreform megkezdődött, de nem fejeződött be. A harmadik földreform ilyen értelemben a Tisza mentén meg sem történt.

A *negyedik földosztás* az 1919. február 15-én és 27-én kelt agrárreformot előkészítő, illetve az 1919. július 21-én kelt, a nagybirtokok elidegenítéséről és megterheléséről szóló rendelettel kezdődött, majd az 1928-ban meghozott birtoktörvény, mely megtiltja a nagybirtokok elidegenítését és megterhelését, továbbá az 1928-ban megjelent törvény a földvásárlásra kiadott kötvényekkel rendelkező földtulajdonosok megsegítésére, az 1931. évi kisajátítási és telepítésről szóló törvény, és ennek az 1933-ban hozott módosítása, az 1936–37. évi pénzügyi törvény a földművesadóságot felszámolására és más rendeletek, törvények folyamataiban és szabályozásával eltartott 1938-ig.

Jugoszláviában 1920-tól 1938-ig 2,5 millió hektár földet juttatnak 650 000 családnak. Az országrészek helyzetétől függően az 50, illetve a 300 hektárnál nagyobb birtokokat felosztották.

A földbirtokreformról szóló törvény értelmében Szerbiában nem volt nagybirtok, mivel a birtok nagysága 2—20 hektárig terjedt.

Az öt hektárnál kisebb földterület ellenszolgáltatás nélkül osztották ki. Földet kaptak a helybeli, majd a más vidékekről áttelepedett dobrovoljacok, az optáns és emigráns családok és belső telepítés folytán az ínséges részekről ideköltöző földművesek.

Az első világháború utáni időszakban Vajdaság lakosságának 38,3 százaléka földnélküli, szegény, szolga, mezőgazdasági munkás, napszámos vagy béres volt. Bácskában 57 631 földnélküli nincstelen család élt. A 10 holdnál kevesebb földdel rendelkező kiscgazdák száma 28 297 volt.

A napszámosok, részaratók, ötödösök, tanyásbéresek, kanászok, gu-lyások, csordások, pásztorok, csószók, általában a szegényemberek nem tudták, csak sejtették Adán és a Tisza mente többi helységeiben is, hogy melyik birtokosnak mennyi földje van.

Az 1921-es nyilvántartásokból kitűnik, hogy Adán 26 749 hold földterület van. A kincstári birtok 113 hold, a községi közbirtok 3321 és 3570 hold között váltakozott, a vasút és egyesületek birtoka 30 hold 540 négyszögöl, a római katolikus egyháze 90 hold 796 négyszögöl, a görögkeleti pravoszláv egyháze 336 hold 91 négyszögöl, a tanítóké 88 hold 238 négyszögöl.

Magánbirtok 500 holdig és ennél több három birtokosnak volt összesen 3651 hold, 100 holdnál több földje négy tulajdonosnak volt, összesen 931 hold, 100 holdnál kevesebb, de ötven holdnál több 24 gazdának volt összesen 6976 holdnyi területtel.

A földreform során 500 holdon felül nem hagytak földet, így 5599 hold területet sajátítottak ki és osztottak szét.

Kinek mennyi birtoka volt Adán?

A határban dolgozó emberek úgy emlékeztek vissza, hogy legtöbb földje, mintegy 2000 hold, Engelmann Jenőnek lehetett. Nevezettnek valóban 2315 hold földje volt.

Az adatai római katolikus hitközség a két háború közötti időszakban 78 hold 48 négyszögöl földet birtokolt. A római katolikus iskolaalap földje 161 hold 549 négyszögöl. Bagi Fülöpnek Zentán is volt birtoka. A nép arról mesél, hogy rongyos, feslett papucsban járt Adára, pedig 300 lánccal földdel rendelkezett. A telekkönyv szerint 299 hold területet birtokolt.

Ljubomir Bakalićnak és nejeének, Katica Miškovićnak 105, Lazar Bajićnak 768, Žarko Bešlićnek 155, Bacsí Józsefnek 100, Radovan Bakalićnak 72, Predrag Cucin zentai lakosnak 181, Radivoj Draginnak 111, Marko Dudvarskinak 63, Engelmann Olgának 58, Fischer Miskának 90, Fischer Jenőnek 50, Gojtán Dávidnak 85, Huszák Józsefnek és nejeének, Zöldi Veronának 68, Lazar Ivandekić szabadkai lakosnak 61 hold földje volt Adán.

Nenad Jakovljevićnek 77, Jovica Jolićnak és nejeének, Bojan Tomićnak 94, Kádár Jenőnek a Magyar Tanácsköztársaság idején 500 lánccal földje volt. Kádár Erzsébet szabadkai lakos adatai földje 67 hold, a Kádár-birtok egy részét a Cucin család vásárolta meg és a községé lett.

Kazinczi Mihálynak, Nagypál Matildnak 62, Koós Ferencnek 51, Milovan Kudićnak és nejeének, Sofija Seguljevnek 74, Vukašin Lepojevnak és nejeének, Marija Jakovljevićnek 109, Laták Józsefnek és nejeének, Nagypál Etelkának 87, Mihalek Mátyásnak 52, Mihalek Sándornak 79, Mihalek Kálmánnak 55, Radovan Miškovićnak 86, Đura Miškovićnak 56, Pajo Mijatov szabadkai lakosnak 52, Milisav Marić zentai lakosnak 208, Simon Markovićnak és Cigának 157, Stevan Marićnak 80, Müller Ignác zentai örökösének 59 hold föld területe volt Adán.

Nagypál Pálnak 105, ebből örökölt Nagypál András 95 holdat, Nagypál Józsefnek 160, Nagypál Dávidnak 100, Giga Nikolićnak 57, Orcsik Gábornak és nejeének, Peko Rozáliának 71, Offner József özvegyének 87, a

pravoszláv egyházközségnek 272, a moholi pravoszláv egyházközségnek 95, Polacsek Jakab özvegyének, Vajner Mária zentai lakosnak 82 hold, Kosta Petrovićnak 91, idősb. Raffai Andrásnak 160, Raffai Sándornak (Kádár birtokból vásárolta) 62, a zentai Rudics Eleknek és nejének, Poljak Máriának 291.

Seffer István kanizsai lakos földje Adán 69 hold, Sinkovics Gáboré 68, Schwarcz Iréné 139, Sedmakov Aroné 56, Milan Sedmakové és nejée, Persa Raduloškiét 67, Török Imre özvegyéé, Varga Julianné 86, Török Miklóse és nejée, Cseszak Erzsébeté 71, Török Pálé 70, Török Károlyé 107, Török Sándoré 125, Török Mihály fiáé, Ferencé 109, Török Ferencé 74, Varga Ferencé és nejée, Dósa Viktóriaé 81, dr. Vig Károlyé és nejée, Flejsz Ilonáé 77, Varga Horgosi Pálé és nejée, Dukai Rózsáé 96, Véber Lajosé 62, a zentai Vaso Zivkovićé és nejée 77.

A nagyobb földterülettel rendelkező birtokosok közül Adán kisajátították Lazar Bajić, Vamoszer Szidónia, Engelmann Jenő, Rudics Elek és örökösei, Moholon Lazar Bajić, Policzer Bernat és Farkas, Ungár Mátvás földjét.

A reform éveiben kik jutottak földhöz kártalanítás, megváltás útján és kik kaptak ellenszolgáltatás nélkül földet? Az 1931-es népszámlálás szerint a Dunabánságban 107 264 földművescsaládnak nem volt földje. Bácskában nincs földje 57 631 családnak. A tíz holdig terjedő földterülettel rendelkezők száma 28 297 család.

Az elvett földekből a telepítések során 20 000 dobrovoljac kapott földet, közülük 13 000 telepes. Továbbá 2680 magyarországi és olaszországi optáns 4271 egyéb földigénylő és 144 000 helybeli kapott ellenszolgáltatás nélkül földet.

Az 1940-ben megjelent forrásmunkánk alapján a Tisza mentén Horgoson 224, Kanizsán 86, Velebiten 224, Zentánál 259, Adán 43, Svetičevon 52, Moholon 45, Péterrévén 40 végleg ideköltözött családnak adtak földet.

Ada község területén az Engelmann-féle birtokból, a Bajić-birtokból, a községi földekből és még néhány más kisebb kisajátított birtokból 97 nyilvántartott család kapott átlagban nyolc hold ezerhétszáz szögöl földet.

Az 1920-ból származó adatok szerint Adán az agrárföldalapba 2070 hold és 840 négyszögöl földterületet terveztek kisajátítani és összevonni, amit 270 háztartás között osztottak volna föl. A terv szerint 105 háborús rokkant és nagycsaládos, továbbá 165 dobrovoljac, idetelepülő és az 1922-ben érkező 61 telepes kapott volna földet ebből az alapból. A későbbi adatokból kitűnik, hogy az évek során egészen másként alakult a helyzet.

Földet kaptak: Todor Aleksić, Vidak Ateljević, Jovan Bejatović, Mitar Bojović, Branko Božović, Stevan Bogovac, Jovan Babić, Marko Čuklaš, Jovan Dragomir, Mitar Davidović, Aćim Grković, Ljubica Grković, Đura Grković, Slobodan Đukšić, Đorđe Hadžić, Lazar Ivanišević, Stana Inić, Spasoje Ivanović, Jova Janjić, Radovan Kovačević, Kosta Karan, Sava Klent, Jovan Kalenić, Jovo Katić, Đura Kalenić, Đuro Katić, Musa Lakić, Milan Miletić, Sergije Manojlović, Jovan Miletić, gyermekei Janko és Bosiljka, Živojin Miletić, Luka Miletić, Tadija Majdov, Mirko Mandić, Jozefina Milovanović, Sava Manojlović, Špira Milošević, Peko Mastilović, Lazar Mastilović, Todor Mastilović, Pajo Miodragović, Stevan Miletić, Miloško Milidragović, Živko Milutinović, Boško Minjić, Đura Nenadić, Petar Nešić, Lazar Nenadić, Milutin Popović, Aleksa Popović, Jefta Popović, Mirko Petrović, Bogdan Popović, Borivoj Petković, Miloš Popović, Cejović Vuk Popović, Nesovan Papić, Natalija Ruski, Mita Rančević, Jovan Rosić, Novica Supić, Jovan Jake Suse, Pavle Suković, Marko Šarac, Marija Smiljanić, Lenka Stričević, Milutin Stojanović, Marko Supić, Ante Stajić, Stevan Savić, Bogdan Svorac, Bogdan Terzić, Boško Tanasić, Stojan Todorović, Radovan Vuković, Milovan Vučorović, Božica Vučinić, Đorđe Vojnović, Todor Vojnić.

Az első világháborúban a szerb hadsereg önkéntesei, a dobrovoljacok az 1932–33. évi 1866/933. sorszám alatti bejegyzés szerint Adán

kilencvenegy 559. hold 1565 négyszögöl agrárföld után kapták meg az adókivetést, vagyis hogy ennyi évjáradékot, ármentesítő járulékot, bérletdíjat kell fizetniük.

Az 1933—34. évre vonatkozólag az évjáradék, adókivetés szerint Đura Maričić, Milutin Stojanović, Marija Smiljanski, Mirko Radujkov, Veljko és Uroš Vrgović, Ignjat Mrđanov, Petar Stefanović, Jovan Dragin, Isa Gojko Vrbaški, Petar Stefanović, Đura Bujetić, összesen 11 dobrovoljac 74 hold 869 négyszögöl terület után nem kellett hogy járulékokat fizessen, mert azt az állam fedezte. Ezeknek a dobrovoljacoknak 5—8 hold földet juttattak, melyet Vamasser, született Engelmann Szidónia volt tulajdonos földjéből kaptak.

Az 1934—35. évre szóló adókivetési névjegyzék szerint Ozren Ninčić, Rade Vuković, Stojan Mrđanov, Milan Veslić, Isa (Jefta) Mrkšić, Luka Vrgović, Đura Pašić, Alba Pavišić, Jovo Janjić özvegye Božica Vučinić, Jovo fiáért, Žarko Kovačev özvegye, Gina dobrovoljacok összesen 88 hold 790 szögöl föld után nem fizettek adót, járulékokat, mert az állam fizette. Manda Klasunjától visszavették a 8 hold 1110 négyszögöl földet. Ezeknek a családoknak átlagban valamivel több mint nyolc hold földjük volt, melyet az állam dr. Engelmann Zsigmondától, született Kohn Flórától sajátított ki.

Az 1935—36-ban készült nyilvántartás szerint Adán 94 dobrovoljac agrárérdekeltnek 658 hold, 1937—38-ban 97 agrárérdekeltnek 652 hold 491 négyszögöl földje volt.

Az optások földhöz juttatásával kapcsolatban az 1934—35. évre vonatkozó 19 901. számú és 1934. december 8-án keltezett névjegyzék szerint Adán 41 optásnak 186 hold 1512 négyszögöl föld után 17 923 dinár kivetett évjáradékot és más járulékot kellett fizetnie.

Az 1935—36. és az 1936—37. évekre vonatkozólag Adán 39 optánstól 192 hold és 1287 négyszögöl földterület után kérték az évjáradékot. Evente átlagban 288—780 dinár kötelezettségük volt a következő dobrovoljacoknak: Dimitrije Adžićnak, Stevan Abžićnak, Josip Batić özvegyének, Soka Bogdanovnak, Kosta Burić, özvegyének, Đorđe Veličkovićnak, Aleksandar Vince özvegyének, Petar Vukadinovićnak, Mladen Vukadinovićnak, Emil Vulajlovićnak, Nikola Vukadinovićnak, Marko Todorovićnak, Svetozar Đukićnak, Jovan Žakovićnak, Grge Ilkić feleségének, Đura Jevremovićnak, Pere Joskin özvegyének, Marijanak, Stevan Jugovićnak, Milan Karićnak, Stevan Karićnak, Đura Karićnak, Sava Kolarevićnak, Rade Majtorović özvegyének Kristinának, Dušan Milnećnek, Milan Petrovićnak, Cvetka Radovanović özvegyének, Magdalenának, Đorđa Salajević özvegyének, Terezijának, Marko Sekundzićnak, Josip Stajićnak, Stevan Stajićnak, Emil Subotićnak, Lazar Popovićnak, Grga Tokićnak, Dimitrije Subotićnak, Gavro Fridrihnek, Antun Cvetkovićnak, Mihajlo Velingernek, Jovan Sevićnek és fiának, Živkonak, Marko Sević özvegyének, Darinkának, Danilo Spirkov özvegyének, Zorkának, Ilija Abžićnak.

Adán 1935-ben 207 agrárérdekeltet tartottak nyilván. 1936-ban 211 agrárérdekeltre vetették ki az adót, azaz a járadékfizetésre vonatkozó határozatot.

Az agrárérdekelték akkor lettek végleges tulajdonosai a kapott földeknek, amikor azt megvásárolták. A földhöz jutottak a privilegizált agrárbanktól 5 százalékos kamattal kölcsönt kaptak, amit 30 év alatt kellett visszafizetniük. A nem kötelező földvásárlás ellenére Adán az 5605/938. számú bírósági végzés alapján 169 agrárérdekelt esetében engedélyezik a tulajdonjogi bejegyzést. Ez valószínűleg azt jelentheti, hogy ennyien váltották meg erre az időre a földet.

Ezek lakhelye Ada, Péterréve, Újvidék, Mohol, Dušanovo, Sveticevo volt és az agrárérdekeltéken kívül még 34 érdekeltnek adtak ki értesítést.

Az 1935—36. évi adókivetésnél 211 adókötelezett agrárérdekelt szerepelt.

A szerb hadsereg önkénteseinek a számát hozzáadva a 146 más irányú agrárföld-tulajdonos számához, akkor valóban 169 egyén kapott

földet és maradt meg Adán, míg az 1936-ban feltüntetett 211 közül 42 érdekelt visszaadta, elköltözött, időközben elhalt, elvették tőle az agrár-földet, vagy eladta.

A második világháború kitörésének évében készült kimutatásból kitűnik, hogy Adán a földreform során 192 hold földet és 29 házhelyet, az Adához tartozó Svetičevón 844 hold földet és 20 házhelyet, a Moholhoz tartozó Njeguševón 1335 hold földet és 44 házhelyet osztottak ki.

Zentán pedig 2675 hold földet és 109 házhelyet, az akkor Zentához tartozó Bačko Dušanovón 1469 hold földet és 15 házhelyet és Felsőhegyen 180 hold földet és 5 házhelyet.

Kanizsán 563 hold földet, Uzumovićevón 114 hold földet, 14 házhelyet, Velebiten 1710 hold földet, 19 házhelyet, Vojvoda Zimonjícón 1574 hold földet, 68 házhelyet adtak az agrárérdekeltnek.

Martonoson 241 hold földet kaptak, Horgoson 80 hold földet és hét házhelyet, Mala Đalán 473 hold földet, Vasilijevičevón 73 hold földet és hat házhelyet juttattak a telepéseknek, idetelepülőknak, optánsoknak, önkénteseknek.

A Tisza mentén az 1931-es adatok szerint Kanizsán két nagybirtoknak 5350, Zentán egynek 4561, Óbecsén egynek 926 katasztrális hold földterülete volt. Ugyanilyen nagybirtok volt Csókán egy, Törökbecsén kettő, vagyis ezen a területen megmaradtak továbbra is a nagybirtokok. Ugyanakkor 1931 végén Vajdaságban 75 831 az agrár-családok száma.

A részben végrehajtott földreformnak alapvető hibája volt az is, hogy a kiosztott föld teleggondviselését állandóan halogatták, aminek következményeként az új földtulajdonosok nem hitték, hogy a föld végleg az övéké és az első alkalmat felhasználták arra, hogy eladják.

Az agrárreform kezdeti szakaszában, majd később, részbeni végrehajtásakor kihatással volt a földosztásra a munkások és a földmunkásság és kisparasztság szervezetlensége, kapcsolathánya.

Így vált a föld a polgári pártok által tartogatott csalétkévé, és amikor a nagy váltságdíj és adóterhek miatt eladósodott az agrárföld tulajdonosa, a földet a nagygazdák, birtokosok, tőkésék potom pénzért megvásárolták.

A földreformmal kapcsolatban az akkori sajtó és a földbirtokkérdés szakértői bírálólag is felmérték a helyzetet. Megállapították, hogy a földeken csökkent a termelés. A dobrovoljac családok annyi földet kaptak, hogy az első nemzedék létminimumára elég, de ha a második nemzedék már megszokja, akkor nem elég a megélhetéshez. Az akkori körülményeknek megfelelően legalább 18–20 holdnyi területre lett volna szükség, hogy rendezetten termelni és élni tudjanak.

Az ország északi részén, tehát Vajdaságban a magyar és német földművesek nem kaptak földet.

A telepések úgy vélték, hogy a földet érdemeikért kapták és semmivel sem kevesebb a joguk a földre az őslakosságnál. Az 1920 augusztusában hozott letelepedési rendeletre hivatkozva védtek jogukat.

Az agrárreform a nemzeti kisebbség kihagyásával történt. A magyarokat fel sem vették az agrárérdekelt névjegyzékébe. Pedig a kisebbségek is jogosan várták, hogy kapnak majd abból a földből, melyet ők mint jobbágyok, zsellérek és ők maguk mint béresek, cselédek, napszámások művelték és művelnek.

A földreform során nem kaptak földet azok sem, akikről a rendszer hatalomtartó örei tudták, hogy kommunisták, vagy a szakszervezet vezetői, vagyis akiket az államvédelmi törvény alapján számon tartottak.

Azok, akik nem kaptak földet, rádöbbenek, hogy ismét vannak urak és elnyomók és uralkodó osztály. A kismemizett dolgozók egyetlen lehetősége az osztályharc, mert a nemzeti elnyomás mellett gazdaságilag igazságtalanul leszorították őket a fejlődés útjáról.

A földreformból kihagyott jugoszláviai magyar kisebbség gazdasági szervezkedésére vonatkozólag sok reményt fűztek az 1937 szeptemberében meghozott szövetkezeti törvény adta lehetőségekhez. A Kisebbségi Könyvtár II. köteteként magyarul 1938-ban Zomborban megjelent törvény magyarázó az „egyedek gazdasági célú társulását” emlegetik és termelő és értékesítő szövetkezetek, beszerzési és fogyasztási szövetkezetek, hitel- és takarékszövetkezetek, egészségügyi szövetkezetek, közművelődési szövetkezetek megalakítását szorgalmazzák. Példaként emlegetik a német kisebbség összefogását és a „Jugoszláviában működő szerb és horvát földművelőszövetkezetek” működésének eredményét.

A baj ebben az esetben is ott van, hogy a törvény magyarázó a gazdakörökre bízta a szövetkezés szervezetét, az „erőtömörítést”. Szó van a törvényben az állattenyésztő, a tej-, a baromfi-, a pince-, a gyümölcs-termelő, a gabonaraktár-, a malom-, a háziipar-, a hitel-, a beszerzési és fogyasztási szövetkezetek megszervezéséről. Mindez azonban a társadalmi feszültség levezetése terén nem hozhatta meg külön a magyarság vagy más kisebbség számára a megoldást.

Az igazságtalanul végrehajtott földreform következményeként a föld nélküli családok kilátástalan helyzetbe kerültek, elvesztettek minden reményt, hogy életalapot teremtsenek maguknak, és más életfenntartási lehetőséget kerestek. A megélhetés reményében ment a nincstelen szegény nép Ulcinjba sőt bányászni, vagy Amerikába, Kanadába, Braziliába, a nyugati államokba munkát keresni. Kivándoroltak, vagy más vidékekre költöztek. A kivándorláshoz is pénz kellett, ami nem volt, és a létfenntartáshoz szükséges anyagiakat bármi áron is itthon kellett megteremtteni.

Azok, akik nem vándoroltak ki, az osztályharcos szakszervezet útján folytatták a harcot. Az adai földmunkások osztálytudata már a húszas évek elején megnyilvánult, amikor megalakították a Független Szakszervezetek helyi szervezetét. Minden rendőri ellenőrzés és csendőri felügyelet ellenére a szakszervezetben rávilágítottak azokra a nemzeti, gazdasági és kulturális megkülönböztetésekre, melyek a rendszer intézkedései folytán sújtották az itteni lakosság többségét.

Az 1931. évben a dunai báni hivatal közreműködésével a munkáskamara jelentést készített a munkaviszonyokról. Ekkor Adán 1800, Bácsán 4000, Bácsföldváron 1800, Horgoson 500, Kanizsán 2300, Martonoson 252, Moholon 300, Péterrévén 509, Zentán 4100 munkanélkülit, túlnyomórészt magyar munkást találtak. A Tisza bal partján sem volt jobb a helyzet. Gyálán 320, Törökkanizsán 100, Csókán 300, Jázovón 74, Tiszaszentmiklóson 120, Padén 105, Szanádon 70 munkanélkülit írtak össze.

A polgári pártok nemzeti érdekek alapján tekintettek a földreformra, a Magyar Párt nem a kisemmizett kisebbség, hanem a maga pártpolitikai érdekeit igyekeztek érvényre juttatni.

Az agrárreformmal foglalkoztak a Jugoszláv Kommunista Párt III. kongresszusán, és a nemzeti kisebbség helyzetével kapcsolatban kimondták, hogy a párt tagjai küzdenek a nem szerb nemzetiségű parasztoknak az agrárreformból való kizárása ellen.

A Tiszavidéken 1938-ban, amikor az agrárreform bizonyos értelemben befejeződött, noha még 1940-ben is rendezésre szorultak a dolgok, a föld birtoklása terén a következő volt a helyzet: Adán 12 967 lakos közül 2634-nek 24 335 hold 1591 négyszögöl földje volt, vagyis egy tulajdonosra általában 9,24 hold terület jutott. Bácsán 4386 tulajdonosnak 36 929 hold 1394 négyszögöl földje volt, vagyis az egy tulajdonosra jutó átlag 8,42 hold. Földváron 1550 tulajdonosnak 12 237 hold 1196 négyszögöl földje van, azaz az egyenkénti átlag 7,89 hold. Horgoson 2391 tulajdonosnak 12 247 hold 847 négyszögöl földje, átlagban egynek 5,13 hold területe van. Kanizsán 3844 birtokosra 26 061 hold 581 négyszögöl, azaz átlagban egyenként 6,78 hold föld jut. Martonoson 1838 földtulajdonosnak 11 645 hold földje van, vagyis átlagban egy birtokosra 6,36 hold számítható. Moholon 2497 tulajdonosnak 21 022 hold 1550 négyszögöl

földje van, átlagban egyre 8,42 hold esik. Zentán 5103 tulajdonosnak 57 023 hold 938 négyszögöl földje van, vagyis az egy tulajdonosra jutó átlag nagysága 11,17 hold föld.

A föld fölaprózása így is nagy, de ha még a lakosság számarányát vesszük, akkor látható, hogy a községek határában nincs akkora földterület, hogy a lakosság belterjes gazdálkodási alapon megéljen a föld jövedelméből.

A mezőgazdasági termeléstől, terméshozamoktól, az árak emelésétől függött a lakosság életszínvonalának alakulása. A szegény földmunkásnép a pusztá létfenntartása nem volt biztosítva, ki volt szolgáltatva a nagygazdáknak.

Az állattenyésztésben, baromfinevelésben, a sertéshizlalásban az országban Vajdaság vezetett, de a szarvasmarha- és a juhtenyésztésben az országos átlag mögött van vidékünk.

Jóval később, az 1937-es mutatószámok szerint is a Tisza mentén aránylag kevés ipari növényt termelnek, a kukorica és a búza természetesen folyik. Komlót az újvidéki, kendert a palánkai, az apatini, cukorrépát a kulai, zombori, újvidéki és valamennyit a becsei járásban termelnek. A nyilvántartásban a zentai járást meg sem említik.

Az országban bevetett földterületekből 1931-ben Bácskában kukoricával a vetésterületet 21,39, búzával 19,19, árpával 9,98, az olajmagvakal 6,43, komlóval 22,28, kenderrel 49,50, cukorrépával 56 százaléka Bácskában van bevetve. Ez arról tanúskodik, hogy a földművesgazdaságok keresik a kiutat a válságból, felismerték a piaci szükségletet és a kifizetődésre törekedtek. A zentai járásban, így Adán is, főleg gabonatermesztéssel foglalkoznak.

A gabonatermelés eredményeként a zentai járás földművesháztartásai a jószágtartás terén az elsők közé sorolhatók voltak Bácskában. Ezzel magyarázható, hogy nagyobb a kukorica és az árpa vetésterülete és az ipari növények termesztésének elmaradása.

A Tisza mentén, a zentai járásban egy gazdaságban átlagban négy lábasjószágot és 13 baromfit, a becseiben pedig két nagyobb jószágot és 24 baromfit tartottak. Akkoriban Bácskában legtöbb baromfit a becsei járásban neveltek, jószágtenyésztés terén viszont a bácspalánkai járás vezetett.

Az agrárreform során a többtermelés kérdése fel sem vetődhetett mint törekvés, mert az új birtokelosztás és annak módja nem biztosította a termelés növekedését. A nagyobb településektől távol eső szántóföldek megművelése nehézségbe ütközött, mert nem volt iga, hiányzott a korszerű felszerelés a kisparaszti gazdaságokban, kérdéses volt a terménybetakarítás, -elszállítás és -értékesítés.

Az agrárreform végrehajtása idején már beigazolódott, hogy a több termelést nem lehet a polgári pártok képviselőinek parlamenti szónoklataival, nemzeti öncélúsággal, a termelő parasztság és a kisebbségi földmunkásság kizárásával elérni.

Az alacsony hozamok kevés jövedelmet biztosítottak, az adóterhek és más földművesadósságok megvoltak és az agrárföldhöz jutott családok újabb beruházások híján hektáronként adatai viszonylatban még az országos 13 métermázsas búzatermést sem tudták elérni. Az 1939-es adatok szerint a kukorica hozama országos viszonylatban 15 métermázsas volt. Ezt a mennyiséget az adatai tanyavilágban öt parasztkocsi csöves kukorica lánconkénti hozammal igyekeztek elérni.

A termelés során arra gondolni, hogy az idevágó iparfejlesztéshez szükséges nyersanyagot biztosítani lehetne vagy kellene, az ösztönös gazdálkodás, a hagyományok, szokások, az új termékek termelésére való törekvés hiánya akadályozta.

A termelőerők fejletlensége ellenére is nagy volt a munkanélküliség. Erre szemléltető helyzetképet nyújt a földmunkásság állandó bérharca, a sztrájkok sorozata.

A földreform során és más téren keletkezett földművesadósságok mind nagyobb gondot okoznak az országban. Súlyos teherként nehezedett a parasztgazdaságokra. Az évtizedeken át húzódo adósságok, a gépesítés, a szakismeret szintje, a termelés és a terményfeldolgozás összehangoltságának hiánya és számos más tényező befolyásolta a földművesek társadalmi, gazdasági helyzetét.

A Hivatalos Lap 1936. szeptemberi számában jelent meg M. P.-70380/V. szám alatt a földművesadósságok felszámolásáról szóló rendelet. A rendelet az 1932. április 20-a előtt keletkezett adósságokra vonatkozik és olyan egyénekre, akik az eladósodás idején és ennek a rendeletnek az életbe lépése napján földművesek voltak. Földművesnek tekintették, akiknek fő foglalkozása a mezőgazdaság, a földet maga vagy a családtagjaival műveli, szűkség esetén bérelt munkaerővel dolgoztat.

Földműveseknek tekintették azokat az önkéntes telepeseket is, akikre az 1931. június 11-i telepítésről szóló törvény előírásai és ennek 1933. június 24-i módosításai és kiegészítései vonatkoznak.

Földműveseknek tekintették azokat is, akik maguk és családjaik idegen földet művelnek — mezőgazdasági munkások —, ha fő foglalkozásuk a mezőgazdaság, és cselédadón kívül semmilyen más adót nem fizetnek. A hatóságok azonban mérlegelhették és földművesnek nyilváníthatták azokat is, akik a mezőgazdaság mellett falun, tanyavilágban iparosok, boltosok vagy vendégfogadósok voltak.

Földművesadósságnak tekintették a minden pénzbeli és magánjogi természetű kötelezettséget, tekintet nélkül arra, hogy milyen alapon keletkezett és vajon a földműves fő adósként vagy kezesként tartozik.

Nem tekintették földművesadósságnak, amennyiben az összeg nem haladja meg a 250 dinárt és amennyiben meghaladja az 500 000 dinárt. Továbbá nem kezelték földművesadósságnak az örökösödésből eredő kötelezettséget. Az adósságok rendezéséről és felszámolásáról szóló rendelet megakadályozta a föld eladását, meghatározta, hogy mennyi idő alatt, milyen kamatokkal kell fizetni az adósságokat. A pénzügyletet a Privilegizált Agrárbank intézte, vagyis a földmunkásadósságok törlesztési alapját a bank igazgató tanácsa kezelte.

Az adósok 3 százalékos kamattal együtt 12 évi határidőre, minden év november 15-ig egyenlő évi részletekben törleszthették az adósságokat.

A későbbi helyzet arról tanúskodik, hogy az intézkedéseket túl későn foganatosították, mert a világban és ennek következményeként a Tiszavidéken is lejátszódó események más irányba terelték az agrárreform és a parasztság, a földmunkásság helyzetét és az ebből adódó kérdések rendezését.

A parasztság és a földmunkásság helyzetére kihatott az is, hogy a mezőgazdasági termékek árának emelkedése nem volt arányban az iparcikkek nagyobb méretű árának az emelkedésével. Különösen nagy volt az áringadozás a második világháború előtti években.

Az *ötödik földjuttatás* ugyanúgy, ugyanolyan hibákkal történt a második világháború éveiben, mint a régi Jugoszláviában, vagyis az uralmon levők nem az arra rászorultaknak, hanem nemzeti szempontok alapján kísérelték meg a földet szétosztani. Ada határában Svetičevóból Istenkeze, Njeguševóból Istenáldása települési elnevezés lett.

A második világháború éveiben a Horthy-rendszer Bácskában 29 telepés községet létesített, méghozzá úgy, hogy a jugoszláv földbirtok-reform megváltási részét hatályban tartotta, míg a juttatási részt hatályon kívül helyezte és új juttatási eljárást vezetett be. Ennek alapján kezdték meg a bukovinai székelyek idetelepítését azokra a területekre, ahonnan a dobrovöljaci tulajdonosokat elűzték azzal, hogy „nem magyar birodalom területén születtek”.

A két háború közötti időszakban földet kapott egyéneknek el kellett hanyagolniuk a kapott és időközben megvásárolt földjüket, amit a magyar fasiszta hatóságok nyilvántartásba vettek. Megállapították, hogy a szerb hadsereg 77 volt önkéntese hagyta el Ada községét, akik nem maguk művelték a földet, hanem bérbé adták ki. A község érvényesnek

tekintett minden írásba foglalt bérleti megállapodást és ezek leszá-
mításával a hatóság nyolcvan hold olyan búzavetést adott ki részaratás-
ba, személyenként egy-egy holdat, amelyet a volt szerb agrárérdekeltek
vetettek be.

Az első telepítési akció során Bukovinából Bácskába 2921 székely
családot 13 200 fővel telepítettek be. Továbbá 323 vitézi család 1535 fővel
és 18 család hősi halott utódjaként jutott földhöz.

Összesen tehát 3262 család 14 803 fő került Bácskába.

A bukovinaiak idetelepítésekor a földjuttatás a következők szerint
történt:

A törvényes házaspár 3 katasztrális holdat, minden szülői eltartás-
ban levő gyermek 1—1 holdat, akinek Bukovinában 5—10 katasztrális
hold földje volt, 2 holdat kapott még, a 10—20 holdasok 4 katasztrális
holdat, a 20—30 holdasok további 8 hold földet kaptak itt.

Ez esetben is, akinek több földje volt, többet kapott. A megkülön-
böztetést a Horthy-rendszerben törvényszerűen alkalmazták az élet min-
den területén.

A bérmunka, a társadalmi egyenlőtlenség, elnyomás, jogfosztottság,
kizsákmányolás, elnyomatás időszaka volt ez, amikor a munkaszolgál-
tások, katonaság igénybevétele mellett a mezőgazdasági munkában is
alkalmazták a munkakényszert.

Az igazságtalan birtokviszonyok és a kényszerhelyzetben történő vál-
toztatás követelményeként a Tisza mentén nagyszámú parasztság, föld-
nélküli kapcsolódott be a népfelszabadító harcokba.

A hatodik földreformot vidékünkön, Vajdaságban is, mint aho-
gyan az egész országban, a Jugoszláv Kommunista Párt irányelvei és a
néphatalom törvényei szerint maga a dolgozó nép hajtotta végre.

Megélhetést biztosító föld után sóvárgott évszázadokon át, aki két
kezével, verejtékével, vérével éltette, művelte a Tisza menti termő hu-
muszt. Földet követelt, mert itt született, a szabadságért harcolt, mert itt
akart élni a szülőföldjén, itt dolgozott, mert a föld vonzó ereje itt
tartotta. Évszázadok rabigáját, a hűbéri rendszert, a kapitalista kizsák-
mányolást kívánta megváltoztatni a nincstelenek tömege, amikor a má-
sodik világháború vértengerében itt, a Tisza mentén is a szabadság,
egyenlőség, testvériség nevében harcba mentek az emberek.

Adán és a szomszédos községekben 1944. október 8-án kezdődött az
új élet.

Az országban az ideiglenes nemzetgyűlés 1945 augusztusában hozta
meg a földreformról szóló törvényt, de a nép már a szabadság első nap-
jaiban készült a földosztásra.

Az agrárreform ügyében a Jugoszláv Kommunista Párt álláspontja
már akkor köztudott volt, amikor 1923-ban a III. értekezleten meghozták
az agrárprogramot. A párt elvszerű politikája megnyilvánult 1923-ban az
országgyűlési választások idején, amikor kimondták, hogy a nagybirtok
földjét, az egész felszerelést, jószágot azoknak kell átadni, akik a föld-
et művelik. Becskereken 1924. március 2-án a Jugoszláv Független
Munkáspárt körzeti tanácskozásán a kommunista párt álláspontja sze-
rint a földreform-kérdésben hangsúlyozták, hogy nem engedhető meg
a hátrányos megkülönböztetés az agrárérdekeltek nemzetiségi hovatartó-
zása alapján. Az 1926 júniusában tartott III. kongresszuson hozott hatá-
rozat szerint „a nem szerb nemzetiségű parasztnak az agrárreform-
ból való kizárása ellen” harcol a párt. Az 1928-ban tartott IV. kongresszu-
son az agrárkérdésben született határozat, majd ezt követően számos
idevágó álláspont után a Dolgozó Nép Nártja Vajdasági kezdeményező
bizottságának 1939-ben közzétett programjában világosan meghatározzák
a földosztás irányelveit.

1941 júniusában a Jugoszláv Kommunista Párt vajdasági tartományi
vezetősége felhívásában a háborús időkben arról szólnak, hogy a magyar
parasztnak nem állhatnak a grófok, bárók oldalára, akik — a német

iperialistákkal együtt — bűnös módszerrel nyúlnak Vajdaságban a nemzetiségi kérdéshez. Tudniok kell, hogy ha adnak egy barázda földet, porhintésként teszik azt azért, hogy a háború idejére ezzel csorbítsák az osztályharc élet, a földek pedig maradnak a bárók, grófok birtokában.

A Szövetségi Szkupstina által hozott törvény értelmében Vajdaságban, a Tisza menti községekben is megkezdődött a földreform.

A törvény értelmében a néphatóság — a földmunkásság és a lakosság közreműködésével — elvette a földet a nagybirtokosoktól, azoktól, akik nem földműveléssel foglalkoztak, a részvénytársaságoktól, a vállalatoktól, a nép ellenségeitől, akiket a bíróság vagyoneklobzásra ítelt, és kisajátították az egyházak, kolostorok és a vallási felekezetek 10 hektáron fölüli földjét.

Vajdaságban a földosztás során 89 862 parasztcsalád jutott földhöz. Földet kapott nemzetiségre, nemre való tekintet nélkül minden olyan család, ahol beigazolódott az agrárjogosultság. Földhöz jutott 49 599 szerb, 18 579 magyar, 10 579 horvát, 4470 szlovák, 4203 román és 2402 ruszin család. A népfelszabadító háború harcosai és a háború sújtotta vidékek idetelepített lakosai közül 43 500 kapott földet. A föld új tulajdonosai a földet ingyen kapták a felszereléssel együtt.

Adán az 1945. december 22-én tartott népfelszabadító bizottsági ülésen a 692. számú jegyzőkönyvi határozat értelmében az agrárreform végrehajtásával kapcsolatos munkák elvégzésére kineveztek egy bizottságot, melynek tagjai lettek: Adankó Kálmán, Marinko Kumanov, Duško Kovačev, Nagypál József, Tóth József, Joco Marjanov, Slobodan Vlahović.

Az 1946. március 29-én tartott népbizottsági ülésen kinevezték a földosztó bizottságot: Milutin Tubić, Nagypál József, Nagypál Sándor, Sterbik Ferenc; a helyi agrárérdekeltek részéről tagok lettek: Szabó Szepesi István, Jovan Vujić, Pergel István, Szabó József. A szakbizottság tagjai: Kopasz András, Radivoj Kovačević, Branka Mrđanov.

A község tehát kinevezte az agrárbizottságot és megalakította az agrárszakosztályt mint ügyintéző hatósági szervet.

A törvény értelmében 1946. március 1-ig ki kell sajátítani a földeket, el kell venni a háborús bűnösök és a népelleneségektől a földet, a néppel ismertetni kellett a törvényt, hogy gyakorlatilag is részt tudjon venni a kisajátítási eljárásban és a föld fölosztásában.

Megkezdődtek a földkisajátítási tárgyalások. A földművesháztartásoknak 20, a nem földművesháztartásoknak 3, a hitközségeknek 10 hektár földet hagyhattak meg.

Az agrárreform és a telepítési törvény 3. és 4. cikke szerint a 45 hektáron felüli nagybirtokok az ingatlan, ingó és élőleltárral együtt kártérítés nélkül köztulajdonba. A földművesek a 20 hektár földmaximumon felüli kisajátított földterületekért egyévi termés ellenértékének megfelelő kártérítést kaptak.

Adán a kisajátítást vitató tömeggyűlések után nyolc földosztó gyűlést tartottak.

Az első földosztó gyűlést 1946. április 10-én tartották, ahol 60 földigénylő közül hármat elutasítottak. A másodikat április 13-án, amikor is 100 igénylő közül ötnek nem adtak földet. A harmadik április 16-án volt; a 100 előterjesztett közül hármat nem fogadtak el. A negyediket április 18-án; a 42 közül egy nem kapott földet. Az ötödiken a 105 igénylő közül nyolcnak nem szavazta meg a nép a juttatást. A hatodik április 26-án volt és a 159 előterjesztettből nyolc nem kapott földet. A hetediket május 14-én tartották, s a 103 előterjesztett közül 98 kapott, öt nem, a nyolcadikon pedig a 111 előterjesztett közül 107 kapott, négy nem.

Adán 1071-en jelentettek be előzetes igényt az agrárföldre, ebből a helyi agrárbizottság tagjai 879-et fogadtak el, a község jóváhagyott 845-öt, 37-et viszont elutasított.

Az agrárreform során Adán kisajátítottak 6955 katasztrális hold földet és vagyonek Kobzás útján elvettek 260 földbirtokostól és háborús bűnöstől 275 holdat. Ebből végül is 740 földnélküli összesen 2995 hold földet kapott és 1793 más érdekeltség 505 holdat kapott, belső telepítésként hat családnak 36, idetelepítés folytán öt családnak 44 hold terület jutott.

A fennmaradt földterületből mezőgazdasági birtok létesült 1724 holdon, a mezőgazdasági állomás 32 holdat kapott, az obornycsai birtok 1436 holdon jött létre, és végül 103 holdat kapott a termelő parasztszövetkezet.

Az 1945. évben megalakult az általános jellegű földművesszövetkezet, melynek akkor 2624 tagja volt. Közülük 2095 magyar és 512 szerb, 1 izraelita, 16 különböző nemzetiségű volt.

1948 kezdetén 90 taggal 520 hold földterületen megalakult a Dózsa György, 1949 márciusában pedig 118 taggal, 860 hold földterületen az Új Barázda Termelő Parasztszövetkezet.

Új termelési lehetőségek tárultak fel, ami azonban a leglényegesebb, a föld nélküli világ emberének álma teljesült be: földet kaptak mindazok, akinek osztályharcos voltát tettek igazolták és mindazok a nagycsaládos háztartások, amelyek földön dolgoztak.

A gazdák világa nem térhet vissza többet. Nemcsak a törvény, hanem a néptömeg a Tisza menti falvakban, községekben is kimondta: „Azé legyen a föld, aki megműveli.” Földhöz jutott a magyar földnélküli is, mint ahogy minden itt élő más nemzet fia, akik évszázadokon át harcoltak a földért. A népgyűléseken, a határban a földosztáskor az volt a jelszó: „Akié a föld, azé a haza.”

A földosztást a nép harcolta ki, a törvényt a nép képviselői hozták meg, ennek a történelmi eseménynek a dolgozó tömegek voltak megvalósítói.

FORRASMŰVEK

- Iványi István: Hazánk. Történelmi közlöny. I. és II. kötet, Budapest, 1884, 267—275, 336—345, 71—78, 144—157, 191—206, 246—261, 350—384.
- Fridrik Tamás: *Bács—Bodrog vármegye földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leírása*. Szeged, 1878.
- Pogány Mária: *Tőkés vállalkozók és kubikus bérmunkások a Tisza-szabályozásánál a 19. sz. második felében*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.
- Löbl Árpád: *A nagy pöri pör*. Újvidék.
- Lőrinc Péter: *A vajdasági munkásmozgalom szocialista szakasza 1890—1919*. Testvériség—Egység, Újvidék, 1953.
- Mészáros Károly: *A munkásság falusi osztága*. MEDOSZ Történelmi Emlékbizottság, Budapest, 1976.
- Révai Mór: *Földet a népnek, pénzt az országnak*. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt, Budapest, 1918.
- Almanach, 1924.
- Csuka János: *Kisebbségi sorsban c. könyvben Akitől elvették a földet és akiknek odaadták*. Minerva, 1940.
- Godišnjak o stanju poljoprivrede i radu Poljoprivredne komore Dunavske banovine u 1940 godini*. Privredna komora Dunavske banovine, Novi Sad, 1941.
- Muhi János: *A jugoszlávai magyarság gazdasági megszervezése*. Szövetkezeti törvény. Sombor, 1938.
- Dr. Bottlik Győző: *A földművesadóságek felszámolásáról szóló rendelet*. Urania, Novi Sad, 1938.
- Kisebbségi Körlevél Pécs, 1941, V. évf. 5. szám 311—322.
- Godišnjak o stanju poljoprivrede i radu Poljoprivredne komore Dunavske banovine*.
- Olajos Mihály: *Parasztkérdés, földkérdés*. Hid Hőnykiadó, Subotica, 1946.
- Rehák László: *A kisebbségek Jugoszláviában*. Forum, Újvidék, 1967.
- Ada község kataszteri hivatalának adatai.
- Svetozar Marković-Toza: *Az agrárproletariátus helyzete Vajdaságban*. Megjelent a Létünk 1977. évi 2. és 3—4. számában.
- A vajdasági forradalmi munkásmozgalom fejlődésének rövid áttekintése 1870—1950*. Újvidék, 1969.

ÚTKÖZBEN

HELYTÖRTÉNETI JEGYZETEK (2.)

Csárdák mellett visz el az út, amerre járok, csak éppen nem csárda a nevük most már, hanem motel. És bárpultra könyökölve ül a vendég a magas székeken, mint valami nyeregben. A bezdáni erdő szélén az Odysseia, amelynek a nevében nyoma sincs a régi betyárromantikának, jöllehet innen már pandúrok kísérték a postakocsit egykoron egészen a piactérig. Mert Macsvánszki Makszim szegénylegényei állítólag itt ütöttek tanyát a legendabeli Bartán várában, amelyet azóta is hiába keres a régészek egész serege. Palánka alatt a Poloj állítja meg az utasembert, s ha tudnám, mit jelent a szó: Poloj, talán magam is megállnék. Így csak elmegyek mellette, kicsit csodálkozva előkelőnek tetsző külsején. De hát mind ilyen modern exkluzív a mai csárda, akár az Élősziget halastava mellett áll, akár Béka-bár a neve a kiskanális partján, Csenej alatt, vagy Merán a sztapári temető közelében, amely hihetőleg szerelmes pároknak kínálja szolgáltatait apró vikendházaival, miközben a francia azúrpartról kölcsönzött cégére igyekszik elfeledtetni az emberrel, hogy hol is van és merre jár.

Nem csárda nincs többé gémeskúttal és kármentővel, tökéletesen átalakultak a régi nagykocsmák is, amelyekhez nagy terem tartozott valamikor, s a söntés mellett egy különszoba volt a kaszinó, ahol a helybeli urak, a boltos, a pap, a doktor és a tanító ült össze elolvasni a Bácsmegeyei Naplót és preferanszozni vasárnap délután. A nagyteremben volt a tánc, amelyhez néhol a tűzoltó zenekar szolgáltatta a zenét oly hevesen és hangosan, hogy megremegtek az ablakok, s kinn az udvaron, a kocsiszínbén dobogtak és felhorkantottak a lovak.

Mert kocsiszín is tartozott a csárdához és nagykocsmához. Zömök, alul széles, fölfelé elkeskenyedő, fehérre meszelt téglaszlopokon nyugvó sátoros tetejű állás, ahova behajtották a kocsikat, amíg a vendég a dolga után járt, vagy beült a kaszinóba kibicelni a tisztelendő úrnak. Kocsiszín nélkül el se lehetett képzelni a beszálló vendéglőt, hiszen Bácska régen a szállások világa volt, és sokszor az egész család felkerelkedett, a mama a nagylánnyal a boltokat járta, a gazda pedig megérdeklődte Engelman úrnál Szabadkán vagy a zombori Grünbaum és Löwy cégnél, hogy hozhatja-e már a gabonát, mert nagyon kellene a pénz.

Frissen sült cipó volt hófehér asztalkendőbe kötve, a másik batyuban rózsapiros sült hús, amelyet aztán kibontottak benn a kocsmában, a kecskelábú asztalon, hogy megebédeljének, amíg az udvaros megitatja és befogja a lovakat, hogy aztán, mielőtt beesteledik, visszaérjenek a faluba vagy a szállásra.

Ahol nem volt nagyterem, ott a kocsiszínbén állították fel a színpadot az aktorok, s Petőfi jegyese, Prielle Kornélia ott játszotta el Ophéliát, miután az udvaros előzőleg fel is síkálta a lovak után az állást.

Szavakat is kiejt poggvászából a rohanó idő. Fogalmak is eltűnnek, minthogy elveszett az értelem és rendeltetés, amelyet kifejeztek, mint például ez a szó is: udvaros. Kiszolgált katoná volt az udvaros, de Jókai regényeiben lezúllott szolgabíró és tönkrement földesúr is előfordult, aki aztán ott várta a borraivalót a kocsiszínbén mint udvaros, levett kalappal, mielőtt a gazda megrántotta volna a gyeplőt. És az

udvaros dolga volt rendet csinálni a verekedő legények között is, amíg ki nem jöttek a kakastollasok, de addigra szétszéledt a nép, s a doktor úr is rég hazaszaladt, hogy bekösse a bicska után maradt nyomokat.

Igy megy ki a divatból a legszebb regény, mert olyan szavak vannak benne, amelyeket meg sem ért a kései olvasó. Csárda, kocsiszín, udvaros, csupa archaizmus ma már! De hát minden felett eljárt az idő. Meg kell vární, amíg a motelek is patriarkális patinát kapnak a megváltozott életformában, mert azután már új fogalmak, új szavak szorítják méltatlan feledésbe, mint a csárdát, a nótaszótól hangos bácskai csárdát, amelyre tíz-húsz év múlva nem is emlékszik már senki, mert a vályogvetőket is rég kiüldözte kuckójukból a zenegep.

*

Van egy képem, barátom festette a szülőfalujában, Moravicán. Báránybőr sapkás parasztemberek állnak egy szekér végében, középuitt piros fejkendős asszony fekete nagykendőben, s a lábuk alatt minden fehér, mert tél van, és ők ott állnak a hóban a moravicaí piacon. Azóta a festő már egészen más modorban dolgozik, a témaköre is megváltozott, mert rengeteg idő múlt el, hogy a falujában járt. Pedig ez a legszebb tája a Bácskának. Pacsér és Moravica között egyszerre megszakad az egyhangú síkság, sudár jegenyék váratlanul eldőlnék, a házak hirtelen felszöknek a Telecskára és onnan nézik magukat a Krivaja tükrében. Elragadtatásom azonban csak úgy elmenőben fog el mindig, mivel mindössze egyetlenegyszer jártam benn a faluban is, nemcsak a határában. De akkor is pár órára csupán, s estefelé, mikor már árnyéka is eltűnt a kun temető kopjafáinak, s csak a fehér kerítés világított és az öreg fák alatt zizegett az őszi levél. Szerettem volna kicsit körülnézni, emberekkel beszélgetni, otthonában is felkeresni öreg barátomat, akit Kamukának hívtunk, mert tréfás fiú volt az iskolában, de azóta tekintélyes, komoly öregúr lett, s ha megkérdeztem volna, hol lakik Kamuka, senki se tudta volna megmondani. De semmire se jutott időm, sietnem kellett haza.

Azt hiszem, azért érdekel oly szenvedélyesen Moravica, melyet a századelő éveiben Kossuthfalvának neveztek el, mert nincs még egy helysége Bácskának, amelyről annyit írtak volna, s amelyről épp ezért én is annyit tudnék, mint Moravicáról, a bácskai dzsentrik fellegváráról. Ismerem az egész róla szóló irodalmat, Papp Dánieltől kezdve Mikszáthon át a legújabb krónikáig, s tán épp ezért sose tudtam meg, „mi van a felszín alatt”, s épp ezért maradtak dolgok, amelyek azóta se hagynak nyugton.

Pedig mindezekén túl is tudok még egyet-mást Moravicáról. Még ismertem, például, azt a lompos, csámpás, elhasznált kis öregasszonyt, akit mikor még fiatal volt és gazdag, egyszer ingben szöktetett meg az Ungár-kastélyból Szemző Gyuszi, Bácska megkéselt rablólovagja. Mindig szerettem volna megszólítani a kormos Ó utcai házban Budapesten, ahova három pengős napidíjért dolgozni járt, borítékot címezni s fizetési felszólításokat szétküldeni, de nem volt szívem hozzá. Oly elesett volt, szegényke, hogy kegyetlenség lett volna általa megközelíteni az elmerült bácskai dzsentrivilágot, amely után a szélnek eresztett cseléd maradtak, akikről Veljko Petrović erős novellája, a *Miska öregbéres* szól. És akkoriban még feljártak grasszálni a Váci utcába és a Dunakorzóra csaknem hiánytalanul mindazok, akik a Noszty fiú mögött statisztáltak. Kapcsolataikat is nyilván megtartották, negyvenegyben még kamatoztatva is azokat, s bár a szélsőjobboldali, antiszemita programmal fellépett ómoravicaí Imrédy Bélát miniszterelnök és pártvezér korában azzal leplezte le az ellenzék a magyar parlamentben, hogy a nagymamája zsidó volt, ennél fogva nem illik hozzá a zsidóüldözés, annyi hatalma azért maradt, hogy képviselői mandátumokhoz, s ami még fontosabb, az elvett sok ezer holdak visszaadásához segítse az itteni atyafiságot.

A hótakarta moravicai piac ezen a régi festményen még a föld nélkül és biztos kenyér nélkül maradt parasztokat állítja szembe velem. És én néha azzal vigasztalódom, hogyha a festő is más formát keresve tér ki a megváltozott világról szóló vallomás kényszerre alól, messze elszakadva a falujától, nekem is megbocsátja majd egyszer Moravica és az egész tűnőben levő bácskai világ, amivel tartoztam neki.

*

Széles utcák, szabályosan épült, nagy észak-bácskai falu. S mint minden régi település, Regőce is a beosztásával figyelmezte: a társadalmi különbségekre. Itt is van természetesen felvég és alvég, főtér templommal, községházával, bolttal és patikával, és gypsor, ahol a szegények laktak alacsony, nádas, vert falú házakban. Ez a különbség lassan megszűnik. A parkettás, modern új ház, ahol ülök, még a gypsoron van. De már nem sokáig mert úgy tűnik majd el a gypsor, hogy szaporodnak ezek a nagy, korszerű lakóházak, egyre több van belőlük, mintha éppen itt, a százados szegénység vidékén mutatkoznék meg a világ változása.

A szélesen terpeszkedő nagy beltéri házak változatlanul állnak. Csúpan a lakói változtak. Elmentek belőlük a németek és beköltöztek a Likából jött telepések. S lehet, hogy csak én gyanítom vendéglátóm után következőt, hogy főként magyarok szorultak annak idején ide ki a faluszélre. Csapatosan ereszkedtek le a Bácskaságba, s aki már nem talált kenyeret a Latinovitsok birtokain, itt vert fel magának egy kis házat, hogy innen járjon a kastélyok környékére napszámba, s itt szerezzon majd maga is egy-két kis parcellát, kertnek, szőlőnek, hiszen errefelé olcsóbb volt a föld, mert ez nem olyan zsíros televény, mint délebbre, hanem sívó homok, amelytől vihar idején még az ég is szürke lesz.

Hetven év előtt kelta sirt ástak ki az egyik szőlőben, s Bács—Bodrog vármegye történelmi társulatában nagy volt az izgalom. Gozsdu Elek igazgatósági tagot felkérték, hogy sűrűn ki némi rendkívüli segítyt a főispánnál az ásatásokhoz, s Gubitz Kálmán két jelentésben tájékoztatta a közgyűjtemények országos főfelügyelőségét a leletről. De hát ilyesmire akkor sem adták sietve a pénzt, a bajai ékszereszek gyorsabbak voltak, a talált arany és a drágakő nagy része ott cserélt gazdát. Evtizedekig keresték ezután a kincseket a regőci homokban, s hogy előkerült-e valami, titok maradt. A történelmi társulat is megszünt közben, s a falut úgy vette körül hosszan, mint valami késpengét, az országhatár.

Erre még emlékeznek az öregebbek, múltba feledkezően, homályosan, erre az aranylázra, hiszen sokáig kutattak kincsek után. A másik nagy szenzációról azonban 1919 júliusában, amikor a községi orvos, Csáth Géza három revolverlövessel megölte a feleségét, már nem tud senki. Pedig a tragédia ott történt a főtéren, ahol emlékezetesebbek maradnak az események, mint a faluszélen. Az orvos különben is furcsa ember volt, nem kaszinózott, nem járt össze a helybeli urakkal, akik valószínűleg nemcsak azt tudták róla, hogy könyvei jelentek meg Budapesten és drámáit a Magyar Színház mutatta be, hanem azt is, hogy akkor már súlyos morfinista volt.

De ezek közül az urak közül se maradt meg senki. Utódjaik sem. Talán a cselédjeiket kellene felkutatni, ha él még közülük valaki. Mert a cselédek aligha mentek el. Jöhettek háborúk, forradalmak, impériumváltozások, amelyek tökéletesen megváltoztatnak egy-egy vidéket, a cselédek biztosan itt is a helyükön maradtak. Őrizték a kis szegénységüket, mint akiknek egyébként sincs hova menni.

Az önkiszolgáló nagy kirakata előtt három-négy ember áll, üveg-ből isszák a sört, s a gypsori gazda, aki elkísér a kocsinkig, szerényen elhárítja az elismerést, hogy holdanként harminc mázsa búzája termett. Annál öntudatosabban közli velünk:

— Informatikára iratkozott be a lányom. Tudja isten, talán tényleg úgy van, hogy ennek lesz jövője!

S ezen tünődünk mi is egy darabig Regécéről kifelé jövet, a rézgálictól kék szőlők között, az informatikán, amelynek már semmi köze se lesz a régi világhoz.

*

Bizonyos Brusznai Péterre gondolok a szilágyi utcán, akit pedig nem is ismertem, sose láttam, de a neve valahonnan megmaradt bennem, s a falujáról mindig ő is eszembe jut. Még mintha a fényképét is láttam volna valahol, kacskaringós bajusszal áll, bricseszadrágban, térdig érő bőrkamásniban egy magas virágállványra támaszkodva, de ha megkérdezné valaki, tulajdonképpen ki is volt Szilágyiban Brusznai Péter — tanító, irnok vagy szikvizgyáros —, nem tudnám megmondani.

Szilágyi volt az utolsó kincstári település, belenyúlt még a huszadik század első éveibe is. Több parcellázható föld már nem volt. Ezt is a Duna árterületéből hasították, százados fűzfákat irtva ki. S mikor már együtt volt a java nép, amelyet Bácska különböző falvaiból hoztak azzal a kikötéssel, hogy katolikus legyen és magyarajkú, átjött Szentivánról az egykori tépviselő és indexre tett költő, Rónai István kanonok, hogy a szabad ég alatt misét mondjon. Az új, még meg sem igen száradt vert falú házak elé kivezették a lovakat és teheneket, hadd érje őket is az istenáldás. Az egész olyan volt, mint egy élő illusztráció Rónai István pályadíjnyertes művéhez, amelynek *Az állatok megtérése* volt a címe. De ő akkor már nem írt semmit, s nemsokára meghalt.

— Nem akar olcsó házat venni? — kérdezi valaki, 'mert itt sok az üres, lakatlan ház. Gazdájuk kinn van valahol vendégmunkás, s jönnek Szontáról az életrevaló fiatal sokácok, olcsó pénzen megveszik a házakat. Talán épp azokat, amelyek azután épültek, hogy megjött a bizakodó nép, s Rónai István elégedetten ült a hintóban hazafelé menet, lila cingulusába belekapott a nyári szél.

Akkor még neve se volt a településnek, Szentiván filiálisának tekintették, s csak amikor meghalt Szilágyi Dezső, a liberális törvények, többek között a polgári házasság kiküzdője, akkor nevezték el róla a falut. Most ott áll hetven év óta a szobra a templom kertjében, gondosan nyírt buxusbokrok között bronzba öntve, s itt aligha tudja valaki, amit Nagy Endre megírt róla, hogy a városligeti vendéglőben, Vampeicsnél képes volt megenni egy hizott ökor egész gerincét, úgyhogy csak a csontok maradtak meg és a zöltség a hatalmas ezüst tálon.

Temerinből, Doroszlóról, Kupuszináról jött a nép ide. S nemcsak szegény Rónai István lehetett megelégedve, az egész megyei kormányzat a maga diadalát látta ebben a telepítésben, amely a kivándorlást lett volna hivatva megállítani. Azok jöttek, akiknek messze volt Amerika, Szlavóniában meg féltek az idegenségtől. S mikor kiderült, hogy rossz a föld, már késő volt.

Persze egy kis csendes önvédelem is végbement ezzel a településsel. Akkor jött rá ugyanis a vármegye, hogy lassan már a Bácskaság is Schwäbische Türkeinek lesz mondható, mint odaát Tolnában, ahol minden megvehető földet megvettek már a német birodalomból jött honfoglalók. Rónai István barátja, Schmitt Jenő Henrik akkoriban írta, hogy az állam szervezett rablóbanda, amiért bíróság elé állították, de hogy másképpen is lehetne földet osztani, arra senki se gondolt, s így élt a nép erre a szűk területre szorítva két emberöltőn át.

Megfakult fényképről néz vissza rám Brusznai Péter. A csokornyakkendős aljegyző áll mellette, Poštic vagy Izbradić, aki a műkedvelő előadásokat rendezte, *A betyár kendőjét a Gyimesi vadvirágot*, és így múlt el az élet.

Mit mondhatnék még? Bízunk a jövőben és a magunk erejében, mert mindez már csak kód és emlék.

*

Ugy szóródtak szét ezek a kis népi szigetek, mint ez is itt, a dályai hegyen, akárcsak a sömlyén a buján tenyésző síkvidéki tájban. Magukban csillognak a napfényben, s magukban sötétednek, ha rájuk szakad az égnek borulása. Csupa apró közösség, semmi kapcsolatuk nincs egymással. S így van ez itt vagy száz esztendeje. Ha már felke-rekednek és otthagyják a magányos szülőföldet, messzebbre mennek. Az első világháború alatt is volt, aki meg sem állt Pestig. Most a másodikban meg ugyancsak a Duna innesső részén kerestek menedéket. Néptelenné vált az egész dályai hegy az NDH alatt. Otthagytak házat, földet, bútort, mindent, s keltek át éjszaka a Dunán. Csak az öregek maradtak otthon, akiket nem lehetett elvinni se katonának, se Bosznia-ba kényszermunkára.

Az usztrasák ki akarták telepíteni az egész szlavóniai magyarságot. Levinni ezt az istenverte veszélyesnek tartott népet délre, ahol majd felszívja őket a sűrűbb és erősebb környezet. S a legveszélyesebbnek épp ezt a vidéket tekintették: az erdői hegyet, s aztán az egész hosszú csíkot Almásig. Érintkezési pontoktól félték itt, sértette fülüket a más-féle nyelv, nem bíztak senkiben, mint egyébként a hatalombitorlók valamennyien, akik tudatában vannak gyengességüknek.

Most széles aszfaltút köti össze Almást Erdőddel és az egész dályai hegyet közelebb hozza a piachoz, a városokhoz, Eszékhez. A föld, amely itt valamikor hihetetlenül olcsó volt, úgyhogy Bácskából és Dunántúlról csapatostól jött a nép, mert egy jó tehén árért öt hold földet is szerezhetett a bevándorolt, most — az új úttal — egyszerre olyan értékes lett, hogy a hegyoldal egy-egy szebb pontjáért minden árat megadnak. Nem új telepések, akik itt akarnak egzisztenciát teremteni. A városiak, a hétvégi nomádok, akik először csak úgy jönnek, hogy este mennek vissza, aztán egyszerre ottmaradnak, mert takaros villát építettek maguknak, némelyek valóságos kastélyt, s úgy rendezkednek be, tökéletes komforttal, hogy legalább péntektől hétfőig ott éljenek, mint egyébként Európa minden szép kilátással rendelkező, természetes táján a városlakók.

Itt most majd figyelemmel kísérhetjük, hogy a nép megmaradása szempontjából mit jelent a bezárkózás, amikor a legáltalánosabb civilizációtól messze s magában él, és mit, amikor minden tekintetben ki-nyílik előtte a világ. A szép, modern iskola felsőbb négy osztálya állí-tólag máris megszűnik, mert a szülők többsége úgy találja, hogy az anyanyelvi oktatásból négy év elegendő.

— Tanuljanak meg jól horvátul, hogy ne lehessen eladni őket! — mondja gyerekeiről tréfás könnyedséggel, de komoly nyomatékkal a fiatal, élelmes gyümölcsstermelő, aki gyönyörű új házat épített magának, gépkocsi áll a fészere alatt, s televíziója is van Pécs felé fordult anten-nával. — Most már könnyebb lesz bejutni a dályai iskolába is!

Az egész dályai hegy egyetlen hosszú utca. Bartók Béla nevével kezdődik Almás fölött, s Petőfivel folytatódik Erdődig. Itt zajlik az élet, traktorok és teherautók dohogásával, itt jönnek-mennek az emberek, a csaknem egymás mellett álló házak között. A városlakók, az új hon-foglalók beljebb húzódtak, a szőlőkön túl, a Duna felé fordult villáik-kal. Utóbbiak magukban élnek, egymással sem igen közösködve, de oly szoros szomszédságban most már, hogy az ember nem is érti, hogyan tudják így megőrizni a magányukat.

Az óslakókat az anyanyelven kívül is számtalan kötelék fúzi egy-máshoz. S az új út őket mégis a közösség zárt világából kifelé hívja. Sűrűbb, fényesebb, mozgalmasabb közegébe az életnek. Hogy betele-pülők és elvagyódók között ennek ellenére megvan a barátság és a bé-kés együttélés számtalan jele, talán épp annak tulajdonítható, hogy mert mind a kettő mást akar, nem ütköznek össze érdekeik. Mintha a mélyen folyó Duna mosná össze anélkül, hogy észrevennék, ami kü-lönbtség van közöttük.

ALKOTÓMŰHELY

BARÁCIUS ZOLTÁN

ÚJ SZELEK A VITORLÁKBAN

A SZABADKAI NÉPSZÍNHÁZ MAGYAR TÁRSULATÁNAK
1976—77. ÉVADJARÓL

A Szabadkai Népszínház magyar társulata a jelennek munkálkodik s úgy tűnik, hogy végre megváltozott a csillagok rendje. Az évad botladozva indult, de a csöndes nappalok és mozgalmas éjszakák után mos már nyugodt lelkiismerettel leszögezhetjük, a színház szebb holnapok elé tekint. Az idősek a fiatalokra ruházták az örökséget, a vagyont. Többen kiléptek a sorból, de „a menet halad tovább”, s a hátrahúzó erők lassan lemaradoznak.

Miért nem vendégszerepelhetett mind ez ideig Szabadkán a Nagygellért házaspár, Faragó Árpád, miért nem rendezhetett nálunk Varga István és Bambach Róbert? Különböző mozgások jellemzik az elmúlt évad második felét és az orvosi diagnózis — hivatalosan — igen kedvező. Nem mindenki helyesel, nem mindig és nem mindenütt, méltó adót a szent zsámolyra nem kapnak azok, akik önzetlenül harcolnak a jobb színház jövőjéért, tudjuk, de a szakemberek egybehangzó vélemények szerint a színház feladatát teljesíti akkor, amikor Lorcát, Krležát, Németh Lászlót és a vajdasági magyar írókat játssza. Ez a „tempó” minden szépségével és nagyszerűségével nem eredményezhet mozdulatlanságot.

Szellemeket úrtünk ki a színházból. Ujra elbűvülő mítoszt lehetne teremteni munkásságunkból, a mi köznapi világunkról, mert majdhogynem végtelen a Szabadkai Népszínház trónterme, s ez a trón most nem inog.

Természetesen roncsokon épült fel a nagy mű, a régi üszkén. Nem lehet megkerülni a múlt maradványait. Jelenről, múlttól szól ez az írás. Ördögűzésről, az újnak szeretetéről.

A magyar társulat 1976—77. évadjának repertoárja:

1. Alekszej Arbuzov: *Jó reggelt, boldogság*. Játsoztótták: 41-szer. Rendező: Lányi István. Szereplők: Sántha Pusztá Lajos, Kasza Éva, Czehe Gusztáv, Pásthly Mátvás és mások.

2. Peter Hacks: *Amphitryon*. Játsoztótták: 19-szer. Rendező: Virág Mihály. Szereplők: Jónás Gabriella, Albert János, Korica Miklós, Balázs Piri Zoltán és Medve Sándor.

3. Domonkos István—Franyó Zsuzsa: *En lenni*. Műsoron maradt. Rendező: ifj. Szabó István. Előadja: Arok Ferenc.

4. Kopeczky László: *Don Juan utolsó kalandja*. Műsoron maradt. Rendező: ifj. Szabó István. Szereplők: Arok Ferenc, Jónás Gabriella, Kassa Éva, Kerekes Valéria, Szabó István és mások.

5. Németh László: Győzelem. Játszották: 25-ször. Rendező: Varga István. Szereplők: Nagygellért János, N. Kiss Júlia, Kerekes Valéria, Pásthly Máttyás és mások.

6. Federico Garcia Lorca: *Bernarda Alba háza*. Műsoron maradt. Rendező: Marjan Bev. Szereplők: Karna Margit, Jónás Gabriella, Ábrahám Irén, Kerekes Valéria és mások.

7. Miroslav Krleža: *Galicia*. Játszották: 7-szer. Rendező: Virág Mihály. Szereplők: Balázs Piri Zoltán, Pásthly Máttyás, Salamon Sándor és mások.

A NEGYEDIK GRACIA

Kosztolányi Dezső írja a Színházi Élet 1923. június 17. számában:

„Miért kicsinyítik az operettet? Ma már senkinek sincs joga vállon veregetni s becéző, babusgató szóval illetni. Ez a mi tépett, hanyatló, korunk zenés, rózsás kavargása, az erkölcsi kétségek, elvetélt fájdalmak, korcs örömek farsangja, közvetlen a hamvazószerda előtt. Egykor, öregszüleinik ifjúságában, még piciny volt, de most óriásivá nőtt”.

Igy vall az író, aki Szabadkáról indult és „megmérte” a szabadkaiak ízlését, tudta talán, hol a határ, amelyen túl a néző aligha környékezi meg a színházat. A továbbiakban ezt is megállapítja:

„Mozart, a derűs lángelme, valaha lenézte. Ő keresztelte el operettek. Följegyezték kaján mondását, hogy bármely zeneszerző írhat operettet, reggeli és ebéd között. Azóta azonban a század hozzáidomult, már el is felejtette, mi az »opus« s csak azt tudja, mi az »operett«. Operettelkek között élünk.”

Miért idézzük az író, aki az operett mellett kardoskodott éles pengével, Mozartot sem kimélve? Az író műveiben nem lelhető fel az agyon-dicsért „rózsás kavargás” s mégis...? Bizony városunkban hosszú idő után operetteladásnak tapsolt a közönség, a *Mágnás Miskának*. Zsúfolt ház fogadta a „korcs fájdalmak farsangját”, a színházi embereket telefonon zaklatták jegyért a nézők, „házaltak”, hirtelen megbolydult a város, mindenki megtalálta a maga műfaji eligazítását. Hiszen Kosztolányi 1923-ban megjósolta: „Operettelkek között élünk...”

Nos, napnál világosabb: a közönség leadta a névjegyét, nem sajnálta az ötezrest a jegyért, felvértezett örömmel tapsolt, ujjongott, de egynéhányan sötét gondolatokkal a sarokba vonultak — fájdalomtól terhesen. Mert színházi válság az üres ház, ha a *Galicia* előadásáról tömegesen távoznak a nézők, de színházi válság a javából a telt ház is. Nem szólhatunk az operett ellen, de szólnunk illik a drámairodalom mellett. Több vajdasági város és község illetékese egyszerűen elutasította Németh László *Győzelmét*, a Lorca-drámát, megszakadt a kápcsolat, mert színházunk nem játszik operettet. Tömören és magyarul szólva: a Szabadkai Népszínház szakmailag képtelen megbirkózni az operett követelményeivel. Nincsenek énekesink, táncosaink, nincs teljes értékű zenekarunk.

Szabad-e vitába szállni Kosztolányival? Írjuk át az ő nevére a *Galiciát* és a *Bernarda Alba házát*, kérjük meg, hogy jöjjön közénk a nevezett harmadik vagy negyedik előadására, amikor száz vagy még annál kevesebb néző előtt játszanak a színészek. Vajon milyen tanulságot vonna le a századról, és melyik terelőúton jutna el a vidámságból a szomorúságba?

Végeredményben igaza van. Operettelkek között élünk. Cikke végén még ezt is leírta: „Euphrosinc, Thalia, Aglaia, a három grácia meghalt mindörökre. Itt van helyette az operett muzsája, a negyedik grácia.”

Ha a muzsák mindegyikét körüludvarolnánk?! Próbáljuk meg?

...és mihez kezdünk ma, vagyis 1976-ban? Viseltes ruhában divatozunk. Magas igények nélkül elővesszük a rossz közül a legrosszabbat, a

megzenésített vígjátékot — az operett kishúgát —, mert ez a szülemény nem állítja különösebb feladat elé a muzsikusokat, a színészt, a közönséget. A mondást gyorsan módosítjuk: „Muzsika nélkül az élet és a színház elviselhetetlen.” Nem a kocsmában hallgatjuk a rossz muzsikát, nem, a színházban. A munka folyamán aztán kiderül, hogy nem tudunk táncolni, énekelni, s a rendező az első zenekari próbán szelíden, de tömény ironiával a hangjában megjegyezte, hogy nem ártana a műzsisikusok fölé egy táblát szereltetni a következő szöveggel: Rostillj radi!

Ne bántsátok a feketerigót, nem olyan fekete. Vagyis ne bántsuk az előadás rendezőjét, mondjunk le egyszer erről a divatos hobbiról. A rendező neve: Lányi István. A darab címe: *Jó reggelt, boldogság!* Pontosabban: Jó éjszakát, színházkultúra! Az eredeti szöveget Alekszej Arbuzov írta. Többen beleségítettek, hogy a ciccs méltóbb vagy méltatlanabb megjelölést kapjon. Ez utóbbi művelet nagyobb sikerrel járt. Igen, úgy vertük a szöveget a falba, hogy szünet nélkül ordítottunk, hiszen kezünkben a kalapáccsal szándékosan a saját ujjunkat csapkodtuk. Öngyilkosság, előre megfontolt szándékkal. A fejünkre is üthettünk volna. A szöveget nem láttuk. Volt-e egyáltalán?

Lányi István barátunk örömmel felvértezve érkezett Szabadkára. Úgy hitte, hogy megbizzuk egy szép és nemes feladattal. Például kézbe veheti Bernard Shaw *Szent Johannáját*. Jónás Gabriella azért született, hogy eljuttassa az eretek-hölgyet, hogy elégessék a máglyán. Nos, nem Szent Johanna lobogott a máglyán, hanem az Arbuzov-darab a színpadon, de úgy, hogy lángjánál mindenki megpörkölődött, s a veszélytől félve mindenki a sarokba húzódott. Még a közönség is. Habár: „mi muzsikuskok vagyunk...”

A rendező jobb sorsra érdemes. Színháztörténeti „dolgozatai” voltak Topolyán és Szabadkán: *Anna Frank naplója* és *Osborne Komédiása*. Lányi amolyan hazárdjátékos, ingázó tehetségű rendező — ott a helye az első vonalban, ahol meghalni lehet, élhetne sokáig, ha nem tolják az orra alá minduntalan a silány árut, a MADE IN GICCS-et, a nullifikált anyagot. Hogyan manipulálni az ostoba és vékonyka történettel? Pedig a manipulálás divatos fogalom napjainkban. Használjuk az üléseken, amikor a nézők nevében ágálunk, amikor kereskedők teszik a „metilt” a pultra, de a gázálarcról megfeledkeznek. A vásárlókkal manipulálunk. Jó ez annak, aki kéri, hiszen „Rostillj radi!” Mi is a manipuláció?

„Valamely ügynek, üzletnek lebonyolítása vagy bizonyos javaknak a kezelése körül rendszerint önző érdekből alkalmazott ravasz fogás, mesterkedés”.

A műsorprogram összeállításakor figyelő szemünket a vidékre vetjük. Mert utazik a színház Pirostra, Budiszavára, Szentmihályra, Csonoplyára, Bajsára. Természetesen a parányi művelődési otthonok nem fogadják be Shakespeare-t és Brechtet, hanem — „Rostillj radi!” A vidéki szervező igénye úgyszintén többnyire manipulációs. Nem hívja községébe Németh Lászlót, de nem ám, hiszen a kasszát a zenés darab tölti, és inkább a kassza teljen meg, mint az a szegény agyacska. Az az agyonterhelt agyacska. Ez a magatartás néha kölcsönös, tehát a kínálat törvényei szerint mutatkozik a kereslet. Közönségnevelés? Ízlésformálás? A színháznak jobban kellene merítenie az írói gondolat és költészet világából, mondhatnánk nagyképpen és bátran, de ehhez hiányzik az együttlélegzés. Jobbára az ócskapiacra járunk bevásárolni, a lím-lóm között turkálunk életünk és jövőnk nagy-nagy ünnepén, igen.

Szgyenerzettel néztem ezt az előadást. A légkör nyomasztó, kíserteties. A színészek egynémelyike derekasan helytállt, a másik tehetőséghez mérten játszott, rosszul játszott, a harmadik egyszerűen szabotálja a produkciót, vágja maga alatt a fát — szándékosan, gorombán, mert neki ehhez közvetlenül semmi köze, utálja, megveti, pftúj! Hát igen... Közvetlenül semmi köze, de közvetve mi együtt szavazzuk meg a műsort, meghatározzuk célkitűzéseinket, tehát tisztességes munkát,

profi hozzáállást kérhetünk számon attól a színésztől is, aki nem tud énekelni, táncolni, aki idegenkedik a műfajtól.

(Mit tettem volna én az ő helyében? Ugyanazt!?)

Milyen sors vár a giccsre? Vagy mi történik a kiváló előadásokkal? Elhanyagoltuk az *Afonyákat* — hívtak bennünket Belgrádba, Zágrádba, az *Afonyák* után a belgrádi tévé is érdeklődött — helyette a *Viktória* került szalagra! —, Eugen O'Neill *A boldogtalan hold* című drámája csak öt előadást ért meg, de Camus *Caligulája* is mindössze nyolc alkalommal került a közönség elé. *A La Mancha lovagja* — mind ez ideig talán a legjobb, legszínvonalasabb zenés produkciónk — nem sok vizet ivott Andalúziában. Szellemi társulásban tehát érthetetlenek vagyunk, így a valós siker elveszti jelentőségét, sarkában ott a giccs, amely ötvenes szériával dicsekedhet, s ez a lesújtó adat demoralizálja a széplelkűt. *A Jó reggelt, boldogság* 101%-os bukást, kudarcot ígért, s lám-lám, az ígért szép szó, ha betartják úgy jó. Betartottuk: a kijelölt előadásszámot teljesítettük, verhetjük az asztalt.

Olyan mélyen volt a színház, hogy ennél mélyebbre csak az óceánkutató sülyedhet, de az óceánkutatás lehet hobbi, tudományos munka, sport, a búvárszakmának nincs sok köze a színházhoz. Hát akkor miért merülünk? Vagy miért dobáljuk a vízbe azokat, akik iszonyodnak az úszástól. Epilógus: A vízbe fulló csúnya temetést kap. Ő a legyőzött és gyűlölt ellenség ismeretlen katonája. Most a szellemét is úzzuk el, mert az asztal körül szívesen rendeznek szeánszokat a törpék.

MIT KERESETT PETER HACKS SZABADKAN?

Ritka vendég a szabadkai színpadon O'Neill, Tennessee Williams, Arthur Miller, Csehov és Ibsen. Szabad jelzést kapott azonban Natalia Ginzburg és Peter Hacks. Hát... tiszteletre méltó az a szenvedély, amely a színházi embereket a kortárs irodalma felé irányítja, mert — ha választani lehet — inkább Hacks, mint a „nóta”. Ha a vendéget beengedtük a házba, akkor mutassuk meg a szomszédoknak.

A repertoár ismertetésénél bemagyarázták nekünk, hogy Hacks Brecht utódja, tessék a rokont szépen fogadni, szeretni, tisztelni. Jól van, gondoltam, akkor én vagyok Mark Twain unokája. Ha már szabad rokont választani.

Motelban aludtunk. A többiek ezalatt leköröztek bennünket.

Gúny vagy ironia? Mindegy. Szólásszabadság van; főleg a színházban. Mindenki mondhatja a maga bődületesen nagy szövegét. Tehát: az utód, Brecht színművei a szabadkai színpadon meleg otthonra találtak. Gondolunk most elsősorban a *Koldusopera* sikerére, de vonatkozik a fenti megállapítás a *Kurázi mamára* és a *Kaukázusi krétakörre*. Az utód bemutatkozását tehát feszült figyelemmel vártuk, mert a darab sikere ezúttal a rendező és a fiatal színészek kezében, eszében volt.

Jónás Gabriella, Korica Miklós, Balázs Piri Zoltán, Medve Sándor és a korosabb nemzedékből — Albert János. A rendező — Virág Mihály — megmagyarázta, hogy a jelen drámairóinak kimerültségét csak a színészek ötletes, szellemes, színes játéka és a rendező színpadra állítási leleményessége tarthatja magas szinten. Vagy emelheti a szokványok fölé.

Nem vártunk csodát. Pedig a mű az istenekről szól.

A tarkaeszközéség valóban igazolhatja a rendezőt és a színészeket, de a mai napig sem tudjuk, hogy ki hívta, és mit keresett nálunk Peter Hacks. Több helyütt — főleg vidéken — „süket függöny” állította meg a színészek lélegzetét. Állásfoglalás nélkül lejegyzem az anekdotát, amely az *Amphitryon*hoz kötődik.

Vidéken vendégszerepelt a társulat. A művelődési otthon ablakában a plakát. Olvassa a néni a szöveget, olvassa és végül megjegyzi:

— Legalább magyarul beszélnek a színészek?

Magyarul beszéltek a színészek, helyenként nagyon szépen és értelesen, de Hacks nem melegíti a téli éjszakát és fűsít nyáron. Az író szövegétől úgy bezárkózott a néző, mint a dohányvirág nappal.

Hiába volt jó a rendezés, hiába játszottak elfogadhatóan a színészek, a közönség megmutatta a hivatlan vendégnek, hogy merre a kijárat a tartományból. Mi nem mertük megtenni. Udvarias színház vagyunk.

Vége. Szócséplés, írtam a sorokat balról-jobbra. Többre nem emlékszem, a témát kimerítettem. Hát ezért nem volt esemény az *Amphytrion*: jött, láttuk, elfelejtettük.

A SZÍNESZ MAGANÉLETE

Rejtő Jenő szavaival élve: „A lebújban vágni lehetett a füstöt.” A lebúj neve „színházi klub”, vagy „szalon”, „művészetbarátok klubja”. Megnyitotta kapuját Újvidéken, Zomborban, Zrenjaninban, Szabadkán, Kukutyinban, Hongkongban, mindenütt. A lebújban születnek a morc gondolatok és születésüknél mindenki bábáskodik — főleg az alkohol. A lebújban veszik mellükre a kígyót, melengetik a jégkockákat, és a sank mellől viszik el a színészeket a kórházba. Vagy a temetőbe.

Szívesen mondogatják, hogy a színésznek nincs „életmódszere”. Megnézi a próbatáblát, a klubban elmeséli, hogy mit nem csinált tegnap, szidja a repertoárt, az igazgatóságot, a kollégákat, az illetmény-szabályzatot és gyűlöli a hivatását. Nem csoda, hiszen olyan rondára festi.

A színész jóban van a rendezővel, a rendező a színésszel, ez bír, ez nem bír, az egyiktől az igazgató fél, a másiktól a rendező. Emelt megvették egy főszereppel, hogy hallgasson, amazt azért vették meg, hogy ugasson az ülésen. Az egyik ide nyal, a másik oda nyal és összenyaldos magának egy díjat.

Félelmetes légkör. Tehetségek temetője.

Mert a színházkultúra „palackpostája” igen fejlett. A munka testi-lelki megközelítése valami távoli. Bizon a prérin. Mi közünk hozzá?

Időközben:

A szöveg a dramaturg kezébe kerül, onnan az igazgató asztalára, elolvassa a rendező, a színész és a próbák megkezdődnek. A plakát hirdeti a bemutató napját és színre kerül az *En lenni*.

Olyan tiszta a munka hogyan-tja és miértje, mint a harmat.

Ott fent, az előcsarnokban — a színészért szurkol a közvélemény. A dramaturg a szövegért, a rendező mindenkiért. Lent a klubban folyik a szesz és tompul az agy. Az éremnek két oldala van, a színháznak több arca, vagyis álarca.

Undorító farsang. Összeesküvők klubja. Valamit meg kell szüntetni. A többség a monodráma ellen szavaz. Hát ezért nehéz egyedül járni az őserdőben. Misszionárussors.

Ők egynéhányan vállalták. Színházunk megszépült.

KÓPÉ BARÁTUNK BEMUTATKOZOTT

Mindig elszorul a szívem, megtelik félelemmel, amikor a vajdasági magyar drámairodalom védelmében lóbogtatom tetteit zászlómat. *Don Juan utolsó kalandja* Szabadkán! A hegy mégis leborult a proféta lába elé! Nem Újvidéken játsszák, nem Párizsban — ahogyan annak idején megjósoltam —, hanem szülővárosában adják elő a profik, ott, abban a városban, ahol „pajzánkodik”, hessenti az álszemérmet, szórja „elvé-

temült" mondásait, írja és festi az ördögöt a falra, hiszen nem fél tőle. Tudja, hogy nálunk az ördög igenis alszik. Miért? A Szabadkai Népszínház jegypénztáránál bérletet vásárolt a behozatali vigjátékokra.

Kópé gondosan megválogatta hőseit. Emberek ezek, akik rendelkeznek két lábbal, két kézzel, szívvel, tüdővel és azzal, amiről csak az orvosi könyvekben és a futballmérkőzéseken beszélgetnek. Pedig „az” mindig velünk van, vele járunk moziba, templomba, kocsmába. Hát akkor a színpadra is elkísérhet bennünket, nem igaz? Létezéséről csak azért sem akarunk tudni. A hálószobában is leoltjuk a villanyt, nehogy valakinek szemet szúrjon „az”. Szúrjon, igen.

Erről van szó, uraim és hölgyeim. Fő az egészség és pont.

Hogyan látta ezt a darabot a darabban a rendező? Ifj. Szabó István „alaposan megfésülte a borzasokat”, úgy vezényelt, mint egy pusztai kapitány. Mottó: „Felnőttök, ágyban vagytok már?” Majd hozzátette: „Vajon kivel?” Mert ugyebár manapság sohasem lehet tudni.

Közös fejtöréssel aztán megjelent a kulisszák mögött a „gyanakvó színész”, mert szerinte, szerintünk színházkultúra csak az lehet, ami a színházkultúra hasznára van, üdvére szolgál. A halottak névsorából hívja elő a legnagyobbakat az egyik, a Színházi Élet sárga lapjai között matai a másik. Hasonló jelenségekkel talákoztunk az *Afonyák*, a *Légszomj*, a *Vallatás* színpadravitelénél. Érdekes — A boldogság részletre és a *Fő a nyugalom* tetszett az ellenzéknek. Nagy szerepet játszik a színházban a korlátolt színészi gondolkodás. Az *Afonyák* Sterija-díjat kapott, s a kiváló újvidéki előadás után színészeink egynémelyike mégis nekidúvasztotta agyát a betonfalnak és megjegyezte:

— Én akkor is azt állítom, hogy a darab érthetetlen.

A mi ötágú sípunk sohasem muzsikál szépen. Nem egy a hangja.

A *Vallatást* a Szabadkai Népszínházban fedezték fel, megmentettük Gobby Fehér Gyula művét és Cseh Károlyt a könnyen feledhetőségtől. Nélkülünk csak a szobor állít emléket a forradalmárnak. A *Vallatást* sugározta az Újvidéki Rádió és atlényegítéssel ebből készült a *Fekete glóbusz* című tévéjáték. A szerepvállalás ebben a darabban becsületre, tisztességre intette a közönséget, a színészeket. S mégis — az ij kifeszült, az ellenállás a vártnál nagyobb volt. A *Vallatás* csak doppinggal jutott el a bemutatóig.

Ezek a „színházat féltő” szaktársak unos-untalan szöges cipőt húznak, csákányt markolásznak, és a hegymászó sportot Vajdaságban akarják üzni. Nem kedvezett neki az időjárás s ezért — tehetetlen dühükben — feljelentették a színházat, mert a *Don Juan utolsó kalandjával* vétettünk a szemérem ellen, a közerkölcs veszélybe került: szétvált a hamburgi kikötő függőnye. Mi váltotta ki ezt a keresztény erupciót — ma sem tudjuk. Mifajta láz szállta meg a feljelentőt, feljelentőket — örök titok.

A siker természetesen perel mindenkivel. A rendező agresszív munkakedve, munkavállalása boldog tort ült. Nem sokan mulatoztunk a házbán.

Ezért ifj. Szabó István a minap halkan megjegyezte:

— A hagyományosan szép elképzeléseket szerettem volna széjjel robbantani. A siker édes illata elkerült bennünket, mert a közönség végignézte, végigtapsolta az előadást. Szeretném megszorítani a feljelentő kezét, mert e zsenge lélek sebzetten pihegett a székén. Nagy dolog az, ha egy ártatlan színházi előadás ilyen nagy lépésre készíti a nagyérdeműt.

A színház—dologi kapcsolatok lazák, de ne keressük az összefüggéseket. Don Juan jött, megharapták, a holmit visszavarták — éljen a szerelem! Köszönjük, tetszett. A többség nemileg egészséges. Testünk-lelkünk a kor törvényeit, divatjait befogadja. Nem kell a kulcslyuk. Mi szeretjük a ... stop.

Ha így folytatom, akkor engem is átadnak a közvádlónak.

... SZERETETTEL, MEGÉRTÉSSEL, HITVALLASSAL

Utoljára a *Villámfény*nél című dráma bemutatójának alkalmából láttuk Németh Lászlót, s a friss lendülettel, örömmel tapsoló szabadkai közönség soraiban csak kevesen voltak tisztában ennek a szerzői jelenvalóságnak a heroikus nagyságával. A szó szoros értelmében heroikus fizikai és pszichikai hőstett volt ez a csöndes tiszteletadás akkor, amikor a halál szorítását a magyar irodalom nagysága csak nehezen hárította el. Mégis ilyen súlyos fájdalommal a szívében eljött hozzánk, hogy meghajoljon a közönségnek és kezet szoritson az előadás rendezőjével, a színészekkel, akik végre — vakon tapogatózva, ügyetlenül botladozva — a kultúra hullámhosszára helyezték műsorukat. Németh László megtévesztő derűvel írta az ajándékkönyv első lapjára: „Szerepettel, megértéssel, hitvallással.”

Hiányzott belőle minden nagyképűség és ünnepélyesség. Nem tolta előtérbe a személyiségét, megjelent Szabadkán, és csak arra kért bennünket, hogy ne tagadjuk meg világnézetünket, ne áruljuk el a színházkultúrát, legyünk összeférhetetlenek mindazzal, ami gyszba borítja az örök igazságokat hirdető emberi szót.

Az előadás egyik szereplője — a giccs elkötelezettje — a sarokba vonult és hallgatott. A ráolvasás terhe alatt félreállt, kilépett közülünk. Egy másik világba távozott.

Hát volt erőnk duplázni. Németh László szellemét visszacsempesztük a szabadkai színpadra. Talán csak azért, hogy valóban ne boruljon fekete gyszba ez a szép épület. A darab rendezésével a tanács Varga Istvánt bízta meg, aki Szabadkán rajtolt s most visszajött. Színházunk új vezetői még bíznak — mi is bízunk — az emberi kapcsolat lehetőségében, a „szigetre” hívja az újvidékieket: Nagyellért Jánost és Nagyellértné Kiss Júliát. Nem azért, mert mindenkit szeretnünk kell és mert mindenkit szeretni lehet, hanem azért, hogy vezekeljünk. Jeles színművészeinknek — Nagyellért Jánosnak, Nagyellértné Kiss Júliának, Romhányi Ibolyának, Fejes Györgynek — birtokjoga van a szabadkai színpadhoz.

Csoda történt. A fehéreket kibékítettük az indiánokkal. Talán azért, mert színházunkban az újonnan érkezők, a fiatalok nem önmagukat építik a színház fölé, hanem a vállukra veszik a terhet, a szívükbe megértést lopnak be, az agyba egy másfajta tudást parancsolnak és értelmet. Több egyéni jóakarata adja az egészet. Úgy rémlik, hogy egynéhány „gólem” elpusztult a rabbi útéseitől. A színházkultúrát nem valószínűtlen tökélyre kell vezetni: elégedjünk meg a valós dolgokkal. Hittünk a színházban a *Győzelem* 25. előadása után is. Létezett, a kincs közpréda — mindenki annyit markolhatott belőle, amennyit a keze elbírt.

Varga István és a Nagyellértházaspár hazajött. Barátok közé. Kétey és gyanakvás nélkül ültünk asztalhoz és vártuk a rendező nyilatkozatát. A munka hagyantja, a megvalósítás, a stílus érdekelt bennünket, mert az anyag megjelenítése több dimenziós „képben” kínálta magát.

A rendező vallomása:

— Nem valami méltósággteljes dolog, ha Németh László szövegében veszedelmességet fedezünk fel. A színházról alkotott nézetem olyan tiszta, mint a tenger egy új bolygón. Németh László tisztán írt, olyan minden sora, gondolata, mint egy pohár víz. Vízből is lehet jó előadást csinálni, ha nem keverjük össze a borral. Semmi kétség felőle, értelmes színészekkel dolgozom ezúttal, nem bábuokkal. Mi kénytelenek vagyunk úgy tenni, úgy alkotni, ahogyan a szerző ír. Előnyünkre válik, ha Németh László szelleméből nem veszünk el semmit, inkább mellette, mint ellene. Kövessük az író, szolgáljuk, mert... Legyünk őszinték. Mi itt, ahányan vagyunk, nem tettünk mind ez ideig annyit a kultúráért, mint amennyit Németh László hagyott reánk örökségül. Térdre, kollégák! Németh László megérdemli.

Az emberi szó, az irodalom legyen a színész egyetlen mozgatója. Hányszor árultuk el az író? Embertelen előadásaink jutottak az eszembe. Ordítózás, dobolás, statisztéria, reflektor- és mikrofonmánia,

rohangelés a nézőtérén, a félremagyarázott Brecht, a megzenésített és megmesésített Shakespeare...?! Szemem előtt a sok-sok törött korsó — mert addig — addig járattuk azokat a vízfordó szamarakat a kútra, amíg a kritikusok és a közönség rájött: blöffölünk, csalunk. Makót Kongó mellé helyezük és Jeruzsálem az Északi-sarkra kerül.

A *Győzelem* a színház egyik „kulcsrendezése”. Tiszta munka, tiszta jellemek, tiszta színpadkép, egyszerű jelmezek. Nem ágaskodó színészekkel, nem díjvárákat rohamozó hízelgésekkel nyert csatát a stáb — az író adta vissza.

A morális piszok is eltűnt a színpadról.

Evekig kellene tédret hajtani a szellemóriások előtt. Létező és nem létező színpadi bűneinkért vezekelni kell. Szép képi kompozíció: az aranyásó keresi az aranyt és nem fordítva.

MÁSKOR HOZZANAK JOBB DARABOT

Marjan Bevč vendégrendező Federico Garcia Lorca *Bernarda Alba háza* című drámájából a nézőtér irányába — és egy kicsit saját magának — küldte az emberi üzenetet, sikolyt, s ez a sikoly, a darab töményített tartalma mindenkihez szólt: fajra, nemre, korra való tekintet nélkül. Lorca tananyag, régóta vártuk. Az emberi önvizsgálat önkínzó szenvedélye bontakozott ki Hupkó István nagyszerű díszletében és a mi senioraink és a senioritáink fegyelmezetten hittek a spanyolnak és a rendezőnek.

Makacsul szép előadás volt — fellelhető hibái ellenére. A bemutatót követően aztán hallok a „szellem” furcsa szolamát:

— Tetszett az előadás, nagyon tetszett, különösképpen a rendezés és Jónás Gabriella játéka, de felháborított a rendezőnek a viselkedése. Mi megadtuk neki a tiszteletet, estélyi ruhában tapsoltuk vissza a színésznőket az előadás végén, és látni akartuk a tehetséges rendezőt. Erre a fiatalember farmernadrágban jelenik meg a nyilvánosság előtt. Ez arcátlanság. Milyen templom tehát a színház?

Nem szállok vitába a nézővel. A rendezőnek pedig azt ajánlottam, hogy legközelebb — ha kitapsolják — vigye ki a színpadra a fekete öltönyét, a keménygallért, a fekete cipőket, a nyakkendőt. Ő maradjon a kulisszák mögött.

Színház és közönség. Vita és elmélet. A néző elvitathatatlanul önrendelkezési joggal tapsol vagy nem tapsol. A néző a színház legértékesebb adománya. A nézőtér nem alvilági hely — ezt mondta mindig Juhász Ferenc, a zrenjanini színház igazgatója és rendezője. Hogyan kezeljük tehát saját lelkünket, mit csináljunk a lelkünkéből fakadó keسرűség cseppjeivel, amikor például...

Vidéken történt. A községi szervező hosszas rábeszélés után bemondta a telefonba, hogy „minden rendben van, jöhet a színház a Lorca-dramával”. Mindennapos jelenségek mestersége a színház. A *Bernarda Alba háza* színpadot kap vidéken. Az első sorban elengedhetetlenül ott ülnek a rendbontó fiatalok. Hasonló „összejátszásban” volt részem a *Vallatás* esetében. A súlyos dráma egy-egy jelenetébe beleszólnak, az eseményeket magánélete szempontjából kommentálják, tanácsot ad a színésznőknek, letegezi őket, bizalmaskodik, nevet, káromkodik. Ilyképpen „éli” át a darabot. A nézőtérén, az ajtónál senki sem mozdul. Kidobó ember nem működik, ez nem kocsmá, nem futballpálya. A helyi szervező a vállát vonogatja:

— Mászor jöjjenek jobb darabbal — mondja. A rendbontóval együtt elküldhetnénk őt is a sivatagba követ fejteni, de nem mozdulnak.

Vége az előadásnak. A közönség — a rendbontók is — tapsol. Vastaps a javából. Egyik színésznőnk megtiltja a műszakinak, hogy felhúzza a függőnyt. A taps után néma csönd, majd hazamennek a nézők. Elmúlt egy nap.

A színésznő ül a sarokban és zokog. Nemcsak őt „verték” meg a színpadon. Tartományunkban Lorcát újra és újra a veszthelyre viszik.

És hova menjünk panaszainkkal? A közönség tapsolt.

LATVANYCENTRIKUS SZÍNHÁZ

Mindig áldozatul estünk annak a hiedelemnek, hogy a közönség tőlünk valami újat vár, mindig azzal tömök az agyunkat, hogy csak abban az esetben tudunk lépést tartani a nagyokkal, ha át vesszük az új irányzatokat, ha nem az író talmácsoljuk, hanem a rendezőt.

Virág Mihály színházunk nagy egyénisége. *Biedermann és a gyűjtögetők*, *Koldusopera*, *Légszomj*, *Afonyák*, *Caligula* az egyik oldalon; *A becsapott menyasszony*, *Jókedvemben vettelek el*, *Legénylakás*, *Imbroszi boszorkány*, *II. Richard* a másikon.

Ujból lejegyzem: Virág Mihály keze alól ragyogó munka hagyta el a próbatermeket. Ő rendezte egyben színházunk legrosszabb előadásait is. Mi lehet ennek az oka? Miért tér át a maraton futó időnként rövidebb távra, miért gyűjt gyertyát ott, ahova a rejtegetnivaló holmit tároljuk? Szeretnék a lelkébe látni, keresem vele évek óta a kapcsolatot, magyarázok meg egymásnak a világot és tegyük fel a kérdést: Hol szorít?

Egy-egy rendező határozza meg a színház életének irányát, de ha a rendező két irányba fut, akkor az együttthaladás lehetetlen. Az egyik arra trappol, a másik amarra. Szellemi-művészi összetartozás nélkül sohasem érünk célba. A helyzet menthető, senki sem fuldoklik, ha a széjelhúzó erővonalakat egymást gazdagítva felújítjuk, összevonjuk, egy gombolyagba tömörítjük, de ehhez valakinek engedményeket kell tennie. Sajnos, általában az azt szoktuk mondani, hogy a rendező nem szereti a színészeket, a színészek nem szeretik a rendezőt és pont. Siker esetén a rendező a babér, a bukásért a színészt teszik felelőssé.

Tudja az ördög. Van ebben valami, mert mindenki a saját lovát veri és dicséri. A gebét is — de érjen be a célba.

Hát ilyen hangulatban folytak a *Galicía* próbái. Mit kerteljek? Nagyon untuk a dolgot, több mint nyolcvan próba. Untuk a darabot, a technikai részleg tehetetlenségét, a karmester nélkül maradt zenekar tanácsatlanságát, a statisztéria fegyelmezetlenségét. Pedig a rendező ezúttal felgyűrt ingujjal vagdosta bele a fejszóját a Krleza-rönkbe. Bizonyító eljárásnak szánta a bemutatót. A színészek eflordultak.

A próbák egyikén aztán megjelent Mák bácsi, a színház nyugdíjas tüzoltója. Fapuskát kapott a kezébe, mert katoná lesz ő, a monarchia közkatona, aki majd egyszer-kétszer átszalad a színpadon és meghal. Lelövik a főszereplőkkel együtt. Nos, ez a Mák bácsi sohasem késett a próbákról: Mák bácsi egy színházi álomlovag. Szó nélkül teljesítette a parancsokat — hiszen közkatona volt. Coca-Colát és pálinkát hozott a színészeknek, figyelt a rendezőre, játszott jól-rosszul. Profimunkát végzett.

Elnéztem a rogyadozó bácsikát, aki harminc esztendeje ott áll a függönyhúzó mellett vigyázva a ház szárazságára. Pedig nem egy esetben égett a ház, de alaposan. A csörlők nem mentik meg a leégett produkciót. Néztem az öreget és magamba szálltam. Ha a színház minden alkalmazottja ilyen alázattal venné kezébe azt a fapuskát... Ha egyszer valamennyien lemondanánk a rangról, morgás és zokszó nélkül, ha... Igen, akkor megszülehetne az a várva várt élmény, amelyre a néző ráhangolódhatna.

Csiriz nélkül állt össze a *Galicía*. Külső tagok, zenekar, „kis- és nagy színészek”, az írott szó és a rendezői rátétel: csupa mozaik. A *Galicía* szétesett.

Egy Mák bácsi nem csinál nyarat. A díjak részben rehabilitáltak bennünket, de a királynő hírnöke elkésett. A fej a fűrészporba hullott.

Esti szorongásaimat vetettem papírra. A színház szép óráiba bele-szórta a feketét. Ezzel együtt színház a színház. Együtt vállaljuk gondolom, a kéményseprő szerepét is.

Ha nem így van, volt, akkor tévedtem. Ha így van, volt, akkor is tévedtem. Ettől izgalmas a színház: a tévedések vígjátékától és a tévedések tragédiájától.

EGY SZÍNPADI ÁLOMRÓL

A KISSZÍNPADOK TARTOMÁNYI SZEMLEJÉNEK
ELSŐ DÍJAS ELŐADÁSARÓL

„Úgy éreztem, megszűnik létezni. Ragadjam meg a kezét, csókoljam ezerszer, s aztán haljak meg. De ekkor, mint villám szaladt végig az agyamon: Német nő — szegény — anyám — Szerbia, és, nem bízva a saját hangomban, búcsú nélkül mentem el. — Éjfél után egy óra volt. Hallottam még, ahogy ő is eltávozott.”

Miśának, a Németországban tanuló orvostanhallgatónak Valjevóra, Hites barátjához írott leveleiben itt, ezekben a mondatokban jelenik meg először az az aggály, az a kételkedés, egyben pedig a súlyos felismerés, hogy szerelméhez, a német kisasszonyhoz, Annához fűződő érzelmei a nemzetiségi különbözőség miatt szétzúzódnak a patriarchális, szűkkeblű, előítéletekkel teli hazai felfogásokon, hogy — ha felébred ebből a szép szerelmi álmából — értelme és egész környezete megüszítja ennek a viszonynak folytatását. Német lány és szerb fiú nem lehetnek egymáséi. Két különböző világ, két semmiben sem hasonló táj, két homlokegyenest ellenkező népi mentalitás csak rövid, kivételes pillanatokban találhat egymásra, a két önfeledt, egymásba feledkezett fiatal felett ott sötétlik a nemzeti különbözőségek ómenje. Ami még most, messze a hazától, kellemes borzongás, szentimentális évvődés, fellobbanó szerelem, tiszta emberi érzelem, visszatérve övéi közé, fájdalom, soha nem gyógyuló emlék marad Miśa számára. Miśa, azaz Laza Lazarević számára, mert hiszen nem nehéz a *Svabica* (Német nő) című elbeszélés szerzőjének önéletrajzi elemeit felfedezni a szomorkásan szentimentális történetben, mely tiltakozás is az ember személyiségét, leg-sajátosabb érzelmeit gúzsba kötő régimódi felfogások ellen. Laza Lazarević ugyanis két életre szóló tanulságos utazást tett meg a múlt század második felében. Először Šabactól Belgrádon át Berlinbe, ahol nemcsak az orvostudománnyal, hanem Európával is megismerkedett, majd pedig vissza Berlinből Belgrádba, mely egyben élete tapasztalatokban és művészi élményekben gazdag szakaszának lezárulását jelentette. A *Svabica* kétségtelenül németországi tartózkodásának ihletéséből fakadt.

„Ő szívet akar — olvassa Miśa egyik levelét a Kebeubarát. — Másnap komolyabb volt a szokottnál. Úgy fésülte meg a haját, ahogy én szeretem. Este sétálni hívtam. Ott álltunk a hatalmas park előtt, melyre már leszállt az éj. Tovább indultam, bár nem szóltam neki semmit; néhány lépéssel már az erdőben jártunk. Körülöttünk minden olyan csendes volt. Nem beszélgettünk. Elképzeltem magamban Valjevómat és benne őt és az anyámat vörös szemével...”

„Elképzeltem magamban Valjevómat és benne őt — fűzi tovább a gondolatot Miśa — és az anyámat vörös szemével és a bátyjaim meg a nővéreim gyermekeit, akik vonakodnak hozzám jönni, amióta őt behoztam a házba, elképzeltem örökös magányosságát, mert nem érti őt senki és ő sem ért senkit...”

„...és a bátyjaim meg a nővéreim gyermekeit — visszhangozza otthon a jóbarát —, akik vonakodnak hozzám jönni, amióta őt behoztam a házba, elképzeltem örökös magányosságát, mert nem érti őt senki és ő sem ért senkit...”

Ha a két férfiszereplőnek ezeket a mondatait összehasonlítjuk a novella szövegével, kiderül, hogy ott ilyen kötöttségben, ilyen drama-

turgiában sehol sem találjuk. A színelőadás ugyanis csak hangulatában és tematikájában azonos Lazarević elbeszélésével, dramatizált változatának sokkal jobbat tesz, ha nem végzünk komparációt; de hát miféle viszonyítási lehetőséget is kínálna a meglehetősen terjedelmes alapszöveg a mindössze tizenkét gépelt oldalt kitevő „dramatizációval”?

Mert Dragan Jović adaptáló módszere: egy elképzelt hangulattátekhoz a *Svabica* novella levélszövegeiből ollóz össze, gyakran teljes oldalakat is elhagyva, míg megfelelő mondatra akad, azt kiemeli, s rendezői koncepciójának megfelelő mondatok után kutatva újabb integrális szöveget hoz létre. Így a *Svabica* színpadi textusa és az eredeti novella között csak érintkezési pontok akadnak, az előbbi csupán szimpla kivonat. Jović munkája tehát éppenséggel nem dramatizáció, még csak színpadi adaptálásnak sem nevezhető, hanem Laza Lazarević novellájának ihletésében létrejött „casus teatri”.

Így aztán szabadon bánhat a szöveggel, ha valamit hangsúlyozni akar, másik szereplővel is megismételteti a gondolatot, drámaisággal töltődik meg játéka. Olyan variációk jönnek létre, melyeknek, noha tartalmuk egy, a beszélő személyétől függően más-más színezetűek lesznek, emocionális valóságanyaguk jelentésbeli változáson megy át. Ezt a szövegingát, mérlegjátékot használja fel Jović mint rendező az előadás ellenpontozásos felépítésére. De ellentét mutatkozik az előadás koloritjában is. Mindenfelé a fehér szín dominál, fehérek a fák, fehér Miša és Anna ruhája, fehér Anna kezében a gombafejszerűen kiképzett parazol, tejfehér a föld, melyen lépdelnek. Van ellenben egy konstans fekete hegy, egy szigorú sötétség ebben a lágyan omló fehér álombeli tájban, a Hites barát, aki sötét öltönyével, fekete nyakkendőjével, fekete szakállal, dühödten és feldúltan jár körbe-körbe, míg a játéktéren belül, melyet lépteinek vonalával összecsomóz, fellobban és kihál Miša meg Anna szerelme. Jelenléte állandó fenyegetés, ő szimbolizálja az ott-hont, az otthoni viszonyokat, a meg nem értést, a szerb fiú és német lány közös jövőre vonatkozó ábrándozásait szerteszagató távoli, de állandóan ideható erőket.

Különös világ ez, melyet a *Svabica* scenográfiája idéz. Mi nézők körbeüljük a mintegy négyszer öt méteres téglalap alakú minijátéktérrel, melynek padlózatát puha, pamlagszerű süppedő fehér szivacsanyag borítja. A klasszicizmus nagy zeneköltőinek melódiai csendülnek fel. Bejön Miša, Anna és a Kebebarát. Némán, lassú, lefekezett mozdulatokkal járvák körül a játéktérrel. Elöl Miša hófehér öltönyben, vakító fehér ingben, utána, a téglalap másik oldalát érintve földig érő hosszú fehér ruhájában, mintha csak Seurat *Nyári vasárnap a Grande Jatte szigetén* képeről lépett volna át, napernyőjét kibontva közeledik Anna, a törekeny fehér hölgy, szemét titokzatos távolságokba, titokzatos búrharang — hermetikus mélységekbe meríti, fejünk felett néz el, akárha az örökkévalóságba. A szerencsétlen szép Héloise sorsa vár rá benne egy olyan korban, melyet Lazarević írói fantáziája anakronisztikusan egy századdal későbbre álmódott, abban a félreismerhetetlen weimari levegőben, melyet Charlotte Buffokkal és „alias-Wertherekkel”, beteljesülhetetlen és kiteljesületlen érzelmekkel idéz meg ez a kései szentimentális novella. És Anna is — Jović rendezése szerint — egy megkészt széplélek, olyan polgárleány, akinek számára a szerelem s vele kapcsolatosan tánra kérése, az udvarlás mindössze alkalmi játszadozás, a biedermeier élethez tartozó kellemes időtöltés, tartózkodó kacérság; amint azonban érzelmei távlatot is kapnak, céltalanságot töltő tartalmat fognak jelenteni, szerelme az életnél is fontosabb meghatározója lesz.

De mit ér mindez, ha közöttük ott lépdel, komoran és hidegen, feketében, akárcsak a Halál szolgája, a Kebebarát, az állandó figyelmeztetés, leveleivel állandóan jelen van, akinek az egész viszony elképzelhetetlen, aki megtestesít minden otthonmaradottat, Šabacot, Szerbiát, s velük együtt egy érzéketlen, rideg, maradi és embertelen felfogást, ő az, aki nyíltan megírja Németországba Mišanak, hogy mindenki ellenezi házasságát.

„Az emberek gyűrűt is váltanak, de elhagyják egymást, és mégsem lesznek öngyilkosok” — mondja kegyetlenül, s ezzel a mondata-val tönkreteszi Mišát is, Annát is.

A szerelmes fiatalember tiltakozna, keresi emberi szabadságát, individuális öntörvényűségét, de tudja, hogy előbb-utóbb haza kell jönnie, vissza kell térnie egy másfajta földre, egy olyan tájra, melyen elhervadnak a külföld virágai. Mintha csak Janus Pannonius vívódásai visszhangoznának: a kötelesség azonban hazakényszeríti. Így ír barátjának:

„Békét akarok, szabadságot akarok, hogy számíthatás nélkül fogyaszhassam. Eltérőzoltam az érzéseimet, olyannyira, hogy már szinte rád, önmagamra és az otthonomra sem marad. Keményen elhatároztam tehát, szakítok vele... Meg kell ezt tennem, magamért, érte, érted, és az otthoniakért... Jól van tehát. Ne hidd, hogy nincs hozzá bátorságom — én istenem!”

Kísérletet tesz arra, hogy megmagyarázza mindezt Annának. Megmagyarázni azt, amit az értelem soha nem fog fel. Amit a mérhetetlenül szerelmes szív soha nem fogadna el. Hogy az érzelmeken, a legtisztább érzéseken kívül „családi kötelezettségek” is vannak.

„Tekintete nedves volt, hideg, mint az első téli eső, mely észrevétlenül jegesedik. És ott a szeme mögött valami határtalan úr, melyben, most már bizonyos, nem léteztem többé.”

Jović nem játszatja el ezt a jelenetet. Miša szemben áll Kebelbarátjával, neki mondja mindezt. Közben Anna lassan közelít a fehér térség közepe felé. Hihetetlen lassúsággal omlik össze, eltűnik, beleveszik a fehérségbe. És Miša megindul feléje. (Filmszerű megoldás.) Lép-tei valószínűtlenül lassúak. Mozdulata úszik a levegőben. Sok apró állóképre bontott láb és kézmozdulat sorjázik. Oldalról közelít Annához. Félterdre ereszkedik melléje érve. Kezében fekete selyem fátyol. Nézi Annát. Barokk orgonamuzsika. Hosszan nézi a lányt. Aztán meglebbenti a fátylat és az ráhull Annára, elborítja örekre.

„Ma éppen két esztendeje, hogy Anna meghalt.

Engedd meg, Kebelbarátom, hogy kisírjam magam.

Minden elhagyott engem. Az eszmények, az eszmék, a nagyvonalúság és a szűk cipők, a hazafiság, a munka...”

Az egész előadás időtartama mindössze harmincöt perc. De mivel lényege színházi álom, a harmincöt perc álom alatt sokkal többet élünk meg, hisz minden álom dúsabb és sebesebb történéssé az ébrenlét percenél. Részesei leszünk egy fájdalmas látomásnak, megéljük benne a magunk szűzi tisztaságú összeroncsolt szerelmeit, szánandó gyermekeké válunk, fülünk mellett elporzanak a szavak, mint a szánkó feldobta csillogó hópelyhek, a magunk hőesésében járunk, olyan fájdalmasan szép álmokat álmodunk, mint Oscar Wilde meséi, — ez a félóra révedezés gazdagabbá tesz két teljes hét elfecsérelt életnél, kétszer hét átlag színpadi előadásnál.

Ne firtassuk a *Svabica* mondanivalóját, időszerűségét, az élményt visszük haza, hogy tanúi voltunk egy spiritiszta szeánsznak, melyen az irodalmi mű lelkei helyettünk, bennünk beszéltek, távoli tájakat idéztek fel, vágyaink Heszperidák kertjét, amelynek irányába egyszer valamennyien elindultunk, de csak kevesen léptük át ajtaját.

*

Ezek után, a sznobok megbotránkoztatására írom le, hogy a *Svabica* előadása Kikindán született. Amatőr előadás, amely a kikindai Öntöde védnöksége alatt készült.

Pancsován a kis színpadok tartományi versenyén első díjat nyert. Azóta több jeles fesztiválon bemutatták, versenyen kívül. Tervezik külföldi vendégszereplését. Csak épp a mi nagyközönségünk nem láthatja... S ez kár.

*

Laza Lazarević: *Svabica*

Színpadra írta, rendezte és a díszleteket tervezte: Dragan Jović.

Anna: Dragica Pejakov, Mišo: Zoran Miladinov, Kebelbarát: Jovica

Jašin.

DÓZSA GYÖRGY DÁLNOKON

INTERJÚ SZOBOTKA ANDRÁS SZOBRÁSZMŰVÉSSZEL

Dálnok központjában, a Porondként emlegetett magaslaton áll Dózsa monumentális szobra. Születésének ötszázhatodik esztendejében, hetvenhat novemberében tért haza, mintha anyák, testvérek sosem apadó vágyában, néphiedelmekben megbúvó törvénynek, parancsnak engedelmeskedett volna: harcba távozóknak, világgá menőnek — még az eltűnté nyilvánítottak is — egyszer haza kell jönnie. És íme, ott áll most a Porondon, a patinás épületek övezte tér magasán, szürkés-vöröses andezittalapzaton, parasztkirályi póz nélkül, a gond és gondolat súlyától, a tét nagyságától pillanatra megtorpanó ember természetes tartásával, felsőtestét megemelt jobb térde felé hajlítva, tekintetével seregét fürkészve. Balján hatalmas görbe kard, éppen keze ügyében. Az egész alak ijéként feszül ívbe az olyan dinamizmust, akkora feszültséget, akaratot sugall, úgy jelzi nagy idők érkezését, hogy a töprengve szemlélő beleborzong: mi lesz itt, istenem, ha egyet moccan!

Szobotka András, a dálnoki Dózsa-emlékmű alkotója nem a koronás népezért, nem a halál rettenetét is legyűrő férfit állította a szülőföld porondjára: a Duna-medence legnagyobb népfelkelésének feszültségét sűrítette egyetlen figurába.

Bukarestben készíték interjút a művésszel. A spontán beszélgetés szeszélyes csapásain indulnék, ha az egyébként hallgatólag szobrász nem engem ostromolna mindegyre Dálnokig ugró kérdéseivel: hogyan haladnak a környezetrendezéssel, milyen munkát végeztek a kőfaragók, rá vették-e a talapzatra a műépítész nevét — és így megy ez, talán egész órán át —; már-már szerepcserés faggatódzással lendülnek riporteri támadásba, de nincs rá alkalom, szükség sincs, mert vendéglátóm kértlen-kérdetlen is válaszol:

— Elhiszed, hogy ezt a munkát még kilencszáznegyvennyolcban elkezdtem? Negyvenötben-negyvenhatban még verseket írtam, s közben egy hangszerész műhelyében, a padláson, készítettem egy nagy Dózsa-fejet, s ezzel beállítottam a temesvári Szabad Szó szerkesztőségébe, ahol dolgoztam, s azt mondtam: rám itt többet ne várjatok! Így kerültem Dózsa s a szobrászok táborába. Negyvennyolcban jöttem be Bukarestbe, a Nicolae Grigorescu Főiskolára. Akkoriban a bizottság vizsgamunka alapján állapította meg: ki hol kezd. Engem mindjárt a második évre vettek fel. A szobrászkodás az előtt bűvópatakszerű volt, de már tizennyeg esztendőskoromban készítettem egy portrémaszkot nagyapámról. Harmincnyé-harminchét között filozófiát hallgattam Kolozsváron s Tordáról hátizsákban hordtam az agyagot. Harminchétben elvittek katonának, székelyekkel, szerbekkel voltam kisebbségi munkaszolgálaton. Aztán jött a háború, vér, szenvedés, mocskok... Negyvenötben a temesvári pártbizottság grafikai csoportjában dolgoztam és innen kerültem a MÁDOSZ-hoz. Jártuk a falvakat, magyar, román, írakkal, főleg temesváriakkal.

— *Mesélj Dózsa-élményeidről!*

— Az elsőre nem emlékszem pontosan, de ott lebegett a temesvári gyermekkor atmoszférájában; a sáncok, a vár, ahol játszottunk. Mi már fiatalkorunkban a baloldalhoz csatlakoztunk, az önképzőkörön Ady szavaltuk... Nagyon sok Dózsa-szobrot készítettem, a legtöbbet agyag-

ból. Nagy részét eldobtam, vagy húszat tartottam meg, s néhányat a jobbak közül bronzba öntettem. Sokat rajzoltam, a szekrények tele vannak Dózsa-vázlatokkal, láthattak.

— *Hetvenben, a Dózsa-évforduló után, a Kovászna megyei művelődés ügyvivői szoborkereső úton voltak a fővárosban. A keresésből szobornézés lett: két emlékműtervedet fedezték fel a Nemzeti Galéria alagsori raktárában.*

— En nem állok ki a piacra árulni a portékát. Ötvenkilencben két pályázatot nyertem Dózsával, de a szobrok nem Temesvárra, hanem a múzeum raktáraiba kerültek, s ott voltak, amíg a Kovászna megyeiek föl nem fedezték. Hiszek a dolgok törvényszerűségében: sorsszerű volt, hogy előkerüljenek, mert a mérleg valamikor mindig helyrebillen. Ez nekem nagy elégtétel.

— *A környezetrendezés és talapzatterv elkészítésére miért éppen Tony Damboiánu műépítész kérted fel?*

— Damboiánu rendkívül értékes munkatárs, tele fantáziával. Már ötvenkilencben, mikor megnyertem a pályázatot, szó volt arról, hogy együtt dolgozunk. At tudja érezni, érteni a dolgokat. Az architekturális megoldásokban igen érzékenyen igazodott ahhoz, amit elgondoltam; belülről közelítette meg a dolgokat.

— *Ismét Dózsa-szobron dolgozol. Temesvárra szántad. A szülőfaluban és a szörnyű koronázási ceremónia helyén szinte egyidejűleg leppezik le a szobraidat. Mi a viszony a kettő között?*

— A temesvári Dózsa-szobor álló figura, nagyon redukált mozgással. A legnagyobb problémám egy visszafojtott dinamika megvalósítása. En a nagyítás fázisában is dolgozom. Nem lehet mechanikusan nagyítani. A dálnoki tömegében nagyobb, mert a figura meg van hajlítva.

— *Monumentális Petőfi-szobrod Csíkszereda főterén áll. A Dózsa-emlékművekkel is révbé jutottál. A hasznosságtudat, a sikerélmény életformádat is megváltoztatta?*

— Magányosan élek: műterem — otthon — egyetem. Itt az ebédem a táskában, nézzed, egy szendvics, kis szalonnát is kértem. Nem akarok időt veszíteni; reggel bemegyek és csak estefelé haza. Az életformám befelé fordulás, pedig nagyon szeretem az embereket. Nem tudom adminisztrálni magam — ennek előnye is van, nem kötnek le a mindennapok dolgai, jobban össze tudom szedni magam. De azért fizetek is... A fiam oceanológus lesz, most dolgozik a diplomamunkáján. Meglett férfi, de ha rosszul ejt ki egy szót, helyreigazítom. Van amit mérceként állítsak: anyám kecskeméti, apám mindszei, szép zamatos nyelvet beszéltek. A fiamat sikerült megtartanom embernek. A szerelem vagy megmarad, vagy elmúlik — mondom neki —; de a barátság, az minden. Ezt sajnos, a Szőnyi István halála után érzem. Nagyon sokat foglalkozott Dózsával, sok impulzust kaptam tőle. Gyermekkori barátság kötött össze, naponként együtt voltunk. A Bábolnáját ismered? Micsoda mű lett volna abból! Minden idegszálával érezte a parasztot. Van egy festménye, a *Kisborjú*, minden porcikája földszagú. A *Tutajosokat* ismered? Egyik kítűnő munkája. Szőnyivel a Békási építkezésnél voltunk, típusokat, alakokat figyeltünk; az ízét a dolgoknak. Rengeteg falusi segédmunkás volt, mozdulataik, járásuk mind beleivódik az emberbe. Allandóan elraktározol valamit, hol egy nyakat, szemet, mozdulatot, arckifejezést, aztán egyszer előkerül az élet, mert az ez: az élet... A Dózsa-irodalomból közben mindent elolvastam, amihez hozzáfértem, de az intuíció a döntő fontosságú, a megismerés pillanata, s nem a dolgok cerebrális megközelítése... Sokat dumálok, talán rég beszélgettem, hidd el. Ez az örök elégedetlenség, ez a leggyötrőbb, hajszoja az embert. Hajnalban gondolkodom a legtisztábban, előnt a veríték — csak neked mondom —, érzem, hogy milyen kicsi vagyok, a feladat viszont milyen nagy. De ez felemeli az embert...

— *Harminc éve készülő Dózsa-szobraid java nem alkalomra nem megrendelésre készült, s ha igen, többnyire magad voltál a megrendelő.*

Világos tehát: a Dózsa-modell a művészi önkifejezés eszköze, alkalma. Szobraid most már önálló, töled független életet élnek, mert én, mint mások is mindannyian, megfogalmazzuk a magunk mondandóját alkotásaid kapcsán. Szándékod szerint mi a mondandód a Dálnoki Dózsa-emlékművel?

— Sűríteni szerettem volna azt a mozzanatot, amikor végignéz seregén, találkozik népével, s vagy győzni, vagy elpusztulni, de mindenképp harcolni kell. Villámszerűen született, de sok keresés után; ennek az eredménye volt, nem egy kifundált pöz. Nagyon megkínlódtam. De ha ezt az egy dolgot ki tudtam mondani, érdemes volt. Főleg az emberekért, akikhez szólok. Belső dinamizmust akartam, ez volt a legnehezebb, elszakadni egy hagyományos sémától. Ezt csak az értheti meg, aki tudja, mi az kiérlelni egy dolgot, azonosítani magad azzal, amit mondani akarsz, lemondások árán, macacs kitarással, a sok bukató, elbátortalanodás, belső konfliktusok árán. Elszívta az idegeimet, erőmet, de megérte.

— *Dózsának hatalmas szép- és szakirodalma van. Képzőművészeti idézése szinte számbavehetetlen. Ki a te Dózsád, miben különbözik másokétól?*

— Talán abban, hogy sűríteni szándékoztam azt az erőt, ami a közösségből árad; megmutatni az embert, aki ennek az erőnek a gyűjtőpontjába kerül. Ebből eredjen a pátosz, az igazí, magasrendű pátosz, és ne külsőségekből. Ha ráismersz, ez ellenállás legyőzéséről van szó, a plasztikában is, mint az irodalomban. Az érzések, a fantázia sokrétűen induljon meg abban, aki szemléli a művet. A plasztikai alkotást, akár csak egy regényt, nem az összetevő elemek, hanem a domináns eszme határozza meg. Nem a részletektől az egész felé, hanem az egésztől a részletek felé kell haladni. Vannak részletek, nyilván, amelyek döntő fontosságúak, mint versben a szó, vagy akár a vessző... Ott van a kéz — imádom a kezeket —, mennyi mindent ki lehet fejezni velük! Vagy ott van a kard. Itt nemcsak a harc, a hatalom szimbóluma. En a nyugalom és mozgás közötti határhelyzetet akartam felmutatni; rögzíteni az előzményt is, a mozgást és nyugalmat mint ellentétet. Ez is irodalom. Ha a kardot tartó szíj nem lenne megcsavarodva és a kard egyenes volna, mást, egészen mást, nyugalmat, várakozást jelentene. A csavarodó kardszíj, a kard ívelése, s ettől az egész figura olyan, mint ha íjat húztak volna fel. Ez szükségszerű, mert belső feszültséget sugall. Fontos az, bármit csinálsz, a te felfedezésed legyen, így már valamit mondottál, csak így tudsz eszméltetni, továbbgondolkodtatni, megismertetni. Ha én Bartókot hallok, magával ragad, elcsábít egy olyan világba, amit nem ismertem... Nem óriási dolog?

— *Alkotómunkád credója?*

— Leszürni, megtartani a legkedvesebbet, amivel a legtöbbet tudod szuggerálni. A legelvontabb kompozíció, ha nincs a helyén valami, döglött az egész alkotás. Túlzok?

— *Terveid?*

— Harminc esztendeje dolgozom Dózsa-szobrokon s közben hatvan lettem. Nyugdíj után az ember lássa józanul az életet. Ami rég nyugszik bennem, azt még meg kell fogalmaznom. Öt-hat munkát, Petőfit még egyszer. Dózsa mellett a legtöbbet vele foglalkoztam. Megfogalmazni szinte lehetetlen. Ezt akarom megpróbálni.

— *Mit üzensz Dálnokra, Sepsiszentgyörgyre?*

— Az emlékmű mögé élősvény kellene. Ültessenek tölgyet. Éltében-haltában a legszívósabb fajta. A maradandóságot asszociálja... Ajánlékoznék egy Dózsa-szobrot Sepsire, a múzeumnak. Vajon a bronzba öntését vállalná?

KÉT EMLÉKMŰ

TAVASZ GORNJA STUBICÁN

Ma már minden csendes ezen a vidéken! Elült a csatazaj.

Nemcsak az az 1573-as. Azóta is még mennyi. Békés a táj. Az országút aszfaltjával csokorra köti a dombhátat, a völgyeket. A füzek, a csak errefelé jellegzetes formájúak, ma is békésen üdvözlik az utast.

A kegyelet hangulatát hozza felénk a szellő, a domb mögül.

Váratlanul társul elénk a monumentális emlékmű. A dombháton. Lépcsőfokok vezetnek a betonplatóhoz, ahol az Antun Augustinčić szobrászművész által megálmodott, és megalkotott mű áll, jajtaként, fájdalomosan és ijesztően ordít az égbe a hatalmas kő, beton- és bronzépítmény.

A parasztlázadás és Matija Gubec emlékműve.

Samciban, Gornja Stubicán.

Az emlékmű tengelyében Matija Gubec monumentális szobra áll, masszivan, fájdalmasan és rongyosan. Sziklaszilárdan. Tömören és fenyegetően. Széttárt karokkal. Öklei fáradtak, mintha az egész emberiséget a tenyerébe akarná venni. Olyan ez a figura, mintha az egész vidék biztonságára ügyelne. Messze, előrefürkésző tekintete mintha a napsugar útját járná, s megvilágítaná a lappangó ellenséget. Ez a pillantás se nem visszatekintő, se nem magába mélyedt. Előrenéző. A mába!

Talán, a négyszáz évvel később majd bekövetkező eseményekre és nemzedékre gondol? Vagy talán arra, hogy jönnek majd nagyon mélyről, letről, akik már ósidők óta várnak, hogy jöhessenek. Akik merik vállalni a múltat, akik bátran alakítják a ma jelenét; megalapozva a népük jövőjét!

Várja a felkelő napot!

Rongyos, hasogatott ruhája, meg nem alkuvóan, feszesen követi, takarja a test formáit, amelynek tartásában erő feszül, lappang — kitörésre várva — az utódok kérelhetetlen leszámolásának energiája.

A figura megoldása roppant plasztikus, feszültséggel sűrített.

Kompozíciója határozott, minden fölöslegeset elhagyó, csak az eseményt, csak a lényegét kifejező.

A lázadás — a béklyókat nem tűrő gondolat — maradandó tolmácsa, világos megfogalmazása.

Ez a Gubec-figura nem betyár figurája, nem is annyira katonáié; parasztfigura ez ízig-vérig, a benne elrejtett félelmetes erővel együtt. Olyan ez, mint aki eltávozott, de akinek ittmaradt eszméje terebélyesedett, erősödött évszázadokon át, az ősi táj fölött.

Olyan hát ez a szobor, ez az emlékmű, mint a későbbi nemzedék kegyeletadása. Az ekeket tépő, széttárt karú figura a zajorjei dombhát termő öléből sarjadt. Megfoghatatlan belső erőt sugároz, éppen olyat, amelyet csak műalkotás sugározhat, a megfogant gondolat, és a művészi alkotóvágy találkozásakor. Még így bronzban is. Rongyokban. Súlyosan.

Olyan érzés fogja el az embert, hogy ez az Augustinčić által megálmodott figura talán nem is Matija Gubecot ábrázolja, hanem inkább a tüzes koronával megkoronázott és tüzes trónon elégetett parasztkirály által vezetett parasztfelkelés eszmeiségét hirdeti. A felkelő nap korongja előtt. Mezítláb . . .

A Gubec-szobor mögött balról is, jobbról is különös, szimbolikus formájú a parasztlázadás emlékműve. Kőből kiépített félkör formán, amit a domb mögül éppen felkelő napnak is érezhet a merengő. Ősi anyagból! Kőből. Örökös.

A kőnapra szervesen ráépítődik a bronz relieffel megalkotott, az emlékművet koronázó szobrász-poéma. Csak a legnagyobb szellemek ajándéka lehet ilyen, s csak fogalmakkal, esztétikai kategóriákkal mérhető.

Gornja Stubicán.

A dombormű kompozíciós egyensúlyaránya mindkét szárny szerkezetében mesteri. A művész szinte tökéletes anyagismerettel és a legtisztább szobrászeszközök nyelvezetével, büszkén sirja el az ütközet történetét. A csatajelenetek, ahol a jobbágyharcosok villával, cséppel agyabugyálják az ellenséget. A lándzsák összeverődésének zaját, a bal oldal relieffjéről, csak a jobb szárny oldalának jajveszékélése nyomja el. Ott önti bronzba bánatát a művész. Itt jelennek meg előttünk a győzők mindent eltipró, mindent megsemmisítő kegyetlenkedései a védteleneken. Szinte hallani a szekerek kerékcikorgását, az anyák és feleségek jajveszékélését az akasztottak után.

A modellált figurák megjelenítése és összképe — minden sűrítettsége ellenére is — lehangoló, szinte belenyugó az elkerülhetetlenbe, szomorúak, mintha csak sejtették volna a sorsukat.

Persze minden figura megmintázása mégis olyan reménnyel telített, hogy magukba hordják későbbi utódjaik győzelmének csiráját.

Ezek a hősök ezt írták be vérükkel népünk történetébe. Önfeláldozóan. Ezt próbálták aztán, évszázadokon át kiirtani tüzzel-vassal a tudatból, egy-egy nép történelméből. Kegyetlenül. Bosszúállóan. Sokkal-sokkal még 1573 után is.

A csatazaj már rég elült. A nyugalom csendszárnya borítja be melegen, puhán az emlékművet és Gornja Stubica ősi tájait. Az elmúlt idő, a lenyugó nap hatósugarában is magasra föllobbanó, feledhetetlen eszme képe ez.

ŐSZ TAVANKÚTON

Kora őszi hangulat fogadott, fátyolos-párás, kéesszürke, amikor Tavankút felé közeledtünk.

Ilyenkor nagyon sok mindenféltre gondol az ember. Az erdőszélen.

Az útjelzőtáblák helyükön vannak, s méltósággteljesen kalauzolják az érdeklődőt egyenest az emlékműhöz. Emelt fővel. Büszkén...

Letérve a másfelé nyargaló aszfaltról, homokos dűlőt kanyarog tovább, gödrökkel s a megszokott útszéli rohanással. Mindig tovább, s tovább rohan az idő. Itt a homokon is. De néha, jó megállni... s kell is!

A délelőtti szellő lassan-lassan mégis a fák koronája fölé csókolgatja a kékes párát. Így csillogóbb a világ.

Hallgató, mély csend bársonyos magánya melegen borul az út menti tisztásra. A tovaloholó akác sűrűjét váratlanul tölgyerdő váltja fel. Vidám őszeleji hangulattal.

Szokatlan formák tömege, sorfala ez, ezen az észak-bácskai homokvidéken. Mármin a tölgy.

Az akác — az más. Az már belenőtte, szinte belefúrta magát a homokba. A vidék múltjába. Régen állja már a vártát ezen a homokvidéken. Rendületlenül. Belegyökerezetten... Nem is annyira magányosan. Együtt nő az emlékekkel...

A gyorsan futó utat, egyszer csak merőlegesen metszi a Felső-Tavankutat és Csikériát összekötő földút. Semmi különös az út mentén, hacsak az nem, hogy itt áll az 1973-ban leleplezett *Nyugtalan róna* elnevezésű emlékmű. Szerényen, bocsánatkérően.

Olyan sok más ilyen településeket összekötő mezei út van. Persze emlékmű nélkül.

Az akác- és tölgyerdő megrövidíti a kilátást, s csak itt-ott engedni sejtetni a nagyszerűséget, a szerényen meghúzódó műalkotást.

Akkor, a mellékút után balra, a kegyelet-domb középpontjában élénk toppan a felejthetetlen, betonból és vasból készült emlékmű szimboli-

kája, szilárdan, zengőn, büszkén ágaskodva, egyenes derékkal nekife-
szülve lendül a magasba. Nem megalkuvóan! Belelázadt az évezred ho-
mályába... Itt-ott betonba öntött márvány. Fehéren. Tisztán.

Megérkeztiunkkor szinte örömteli ujjongással fácán köszöntött a
közeli erdőből. Mintha csak a kora őszt jöttét várna.

Már az emlékpark helye is több gondolatot ébreszt. A betonperem,
mint körvonal-koszorú határolja el egymástól a réti fűvel kiképzett
zöld felületek lendületes, egymásból kiinduló és egymásra épülő körfor-
máit.

Az előtér klinkertéglával kirakott, s szinte vezeti, vonzza a láto-
gató tekintetét a központi emlékmű magja felé.

A zöld pázsitba építve. Nagy szilárdságúan. Sárga, zománcos külső-
vel. Nagy hőfokon összeolvasztva s megkeményítve. Gránitszerűen. Sár-
ból. Földből.

Nem hinném, hogy véletlen ez a jelkép!

Lehet, hogy a város utcáiról idehozva, emlékeztet Szabadka közel-
ségére, a forradalmi hagyományokra, a város mozgalmas munkásmoz-
galmának hosszú útjára? A téglák keményen csengő hangján.

Bal és jobb kéz felől is három-három márványtábla villog beton-
alapba öntve-ágyazva, majdnem földszintben, egy-egy bevéssett vessor-
ral, előbb balról követhetően:

BUNTOVNI SINOVI
NEMIRNE RAVNICE
PONIKLI IZ PESKA

LAZADÓ FIAI
A NYUGTALAN RONA
HOMOKBÓL ÉS

majd az út jobb oldalán följebb folytatva:

I PLODNE CRNICE
KAMENI MEĐASI
NAŠE BUDUČNOSTI

FEKETE TERMŐBŐL KINÓTT
HATÁRKŐVEI A
JÖVŐNKNEK

Találébb, harmonikusabb, megfelelőbb és kifejezőbb sorokat nem is
véshetett volna márványba örök hálául az utókor.

Az emlékmű szélén, a kis halomra vezető lépcsőtől jobbra, négy
nagyobb márványtáblába vésvé az elesettek nevei: horvátok, magyarok,
szerbek, ábécé rendben, ók hetven heten. Sorban. Katonásan. Jelkép-
szerűen egységes az emlékművel. Ők, a Blaževicéek, Franciškovičok, Hor-
vátok és Horvatovičok, a Rakičok és mások áldozata záloga volt a
mának. Az eszmének. A holnapnak.

Balra, a klinker szélén újabb táblán a partizánbázisok topográfiaja
és a környék térképe márványba vésvé őrzi már a múlt nagyságát.
A bázisok világát.

Aztán a központban levő halom közepén az emlékmű. Egyszerű
architektúrája méltóságteljes és monumentális. Vasbeton építmény. Kér-
lelhetetlen. Szilárdan illeszkedik az érintetlen természet környezetébe.
Szürkén. Melegen. A deszka természetes formáit utánozva. Mintha csak
a bázis fala lenne. Deszkából. Bal oldalt, nagyobb körforma nyíláson
át, fölsejlik a messzeség. A megkötött homokvidék akáclombos, tövises
emlékvilága. A sok küzdés, rettegés, harc emlékének bátor múltja. Az
áldozathozta ma.

Benne, színes üvegszemű, vasszemhéjú hét szimbólum. Mintha csak
az áldozatok féltő szemmel őriznék a múltat. Annak a hagyatékát,
melyet ápolunk, gondozunk...

Vagy talán az elesett áldozatok vércseppjének jelképes emlékére
utal, a kiontott legdrágább folyadékra, az élet örök s egyedüli ho-
dozójára?

Bíborvörösén.

Most már tudjuk bizonyosan, nem volt hiábavaló az az áldozat.

De az is lehet, hogy valami egészen másról ad hírt az emlékmű
a csendbe járó szellő szárnyán.

Jobb oldalt, a betonba ágyazott ritmikus vasrudak sora alatt sza-
vanként márványba vésvé az ígértet:

Ismét a márványba vésett üzenet, maradéktalanul, teljesen. Szá-
munkra, az utókorra elkötelezően...

Az építményfal előtt, alacsonyabb beton talapzaton áll a szobor-
kompozíció, jelképesen. Összeolvasztva, kalapálva, hegesztve. Vasból.

Az egész alkotás csodálatos búzakévéhez hasonló. E vidék múltjának
jelképéhez. Hiszen itt minden jelkép, csakhogy a művészet nyelvén szól.
A rónán. Nekünk.

A kévét elég szokatlan formanyelven, különféle, többnyire hagyó-
mányos szerszámok, fegyverek formáiból alkotta meg s helyezte bele
a térbe Kalmár Ferenc szobrász. A legegyszerűbttől, a legősibbtől, Gubec
és Dózsa népének cséphadaróitól, egyenes kaszáitól, vasvilláitól, négyszáz
esztendő után is félelmetes, intő vágától kezdve a puskáig.

Mennyi szeretettel komponálta! Benne a művész lelke, mintha csak
érezte, tudta volna a jelképek nagyszerűen fenséges történelmi múltját,
évszázados vágát a szabadság után. Az elnyomás ellen. Minden zsar-
nok ellen. Belesóhajtotta a megszámlálhatatlan, névtelen ós kínját, ve-
rejtékét, vágját és álmát. Szokatlanul. Merészen. Az áldozatok, a ku-
darcok fájdalmát és bánatát mind belekalapálta. Belehegesztette. A múlt-
tat a mába. Salakmentesen. Forrón.

Megvalósult a homokon élő népnek is az óhaja, a vágya, az álma.
Beteljesült. Itt a rónán is. Vasból, mesteri módon összekovácsolt test-
vériség. Egység.

A pusztán égbe meredő villák, egyenesre állított kaszák, élesre fenne,
hegy nélküli kopják égbe meredő nyalábja a magasba szökkenő titkos
vágy győzelmét hirdeti. Szinte fenyegetően őrzi ezt a győzelmet. Karcsún,
mámorosan. Győzedelmesen...

S a kopjakat ölelő vasgyűrűk színes, leginkább vörös belső for-
mákkal, belső kisugárással feszítik a külső kör peremét. Az éltető su-
gárnyaláb, a tüzes mag kisugárzása jelképezi az eszme megvalósulá-
sát, az elért eredményeket, a jövőt.

Mindehhez a lépcsők tölgyből.

Mintha csak pallón lépegetnénk, óriásléptekkel mind közelebb. Ne-
mesebb összhangba már nem volt hozható! Igaz, ezek lehetnek vasúti
slipperfák (talpfák) jelképei is, a szabadkai állomáson végrehajtott di-
verziós akció jelképei.

Bódító muzsikája a hősi világnak.

Csak oda kell hallgatni az áldozatok égbe meredő dalára, mert itt
a kiharcolt mát a szobrászművész a környék népeinek évezredes szer-
számainak jelképével ábrázolta. A földművelésszámokkal.

A bázis bejárata is itt van, nyitva. Többé nincs már elrejtve. Már
nem kell félni, nem kell elbujdosni sem a kakastoll, sem az akasztófa
elől.

A legszélös körben két fa áll, s bókol az emlékmű felé. Méltósággal,
a kegyelet hangulatát, ünnepét susogva a szellők szárnyán. A rezgő
levelű nyárfa fehér kérge felénken sirja üdvözetét a délelőttbe. Mel-
lette az akác, a vidék hagyománya, a gyökér, amely a homokot meg-
kötötte. Kiirthatatlanul!

Az iskolás gyerekek mindennap erre járnak. Figyelnek. Talán hall-
ják, mit susog az erdő széle? Vagy hogy mit dobog a partizánbázisok
35 éves mélye?

Ők ma már tudják, miért dobogott a szív akkor!

Naponta köszöntik.

Az énekesmadarak teli torokkal, szédülten fújják boldog dalukat,
tisztá szívvel búcsúznak a nyártól, a védelmet nyújtó erdő fától. A
csendtől, amelynek ölen ezt a nemzedéket is szárnyra bocsátották...

Mennyi életről mesél a táj ragyogó fényben! Az emlékek fájdalmas
dalával búcsúzik a nyár...

EMBEREK SEKÉLY VÍZBEN — MENTŐÖVVEL

DEÁK FERENC HAZI TERÁPIA C. TÉVÉDRAMÁJARÓL

Nem léphetsz kétszer ugyanabba a folyóba — állította egy görög bölcs, de ezzel a mondással könnyen perbe szállunk, hiszen a belgrádi stúdió a hétfőt átadta a tévédrámák szerzőinek, láttunk aztán emlékezetes és kevésbé emlékezetes produkciókat, de ennek a hétfőnek igenis van követe-re érdemes hagyománya. Láttunk már színházi közvetítéseket is, de a megrendítő hatás, sajnos, elmaradt. Nem újszerű, eredeti módon vették szalagra a belgrádiak a Szabadkai Népszínház *Viktóriáját* és a *Mohács* című drámát. Bizonyos előítéletekkel fogadjuk mindazt, ami ebből a „konyhából” indult — mások asztalára. Viszont jó közérzettel néztük volna a képernyőn az *Afonyákat*, ám a csillagok állása nem kedvezett színházunknak. Az újvidéki stúdió a rendezői melléfogásoktól hemzsegető *A szabadság pillanata* című történelmi drámát vette szalagra és — sajnos — közvetítette is. Mindamellett nem érdemes túl hosszasan és túl mélyen elemezni ezeket az „előadásokat”, mert a *Fekete glóbusz* — a nézőt nem lehet félrevezetni — kényszerdicséret jelleggel kapott jó sajtót a kritikusoktól. A belgrádiak egyszerűen elhallgatták az „eseményt”, mert — többen mondták — ezt a „filmi nyelvet” nem értették. Egy szó, mint száz: a televízió mind ez ideig nem reprezentálta ünneplő ruhában a vajdasági magyar drámaírókat. Ez pedig nem az írók, hanem a rendezők hibája. Közöttünk jócskán élnek olyanok, akik egyéni rokonszenv szerint osztályozzák mindazt, amit olvasnak és néznek. Néha csak néznek, nem látnak. Időnként el-eltűnedezik az öröm, a megnyilatkozás után hamleti csönd és méla merengés, de aztán lobogókat bontunk s nem is ünneppanokon. Magyarán fogalmazva: nem voltunk, nem is vagyunk, talán majd leszünk. A múltban bemutatott holmit egyszerűen feledjük el.

Viszont a szelek csendjében bűjt meg Deák Ferenc, akinek a belgrádi stúdió immár második tévédrámáját mutatta be, s nem is akármilyen sikerrel. A labdába tehát ott rúgunk, ahol a pálya nem a miénk és nekünk szurkolnak a bírók. Bravuros helyzetfelismerés? Vajdaság csak alszövetség, Belgrád pedig Wimbledon? Meglehet. Tegyük kezünk-re a szívünket és úgy valljunk: Mindenki jobb fényben szeretne megmutatkozni. Tudjuk, a fák nem nőnek az égig, de erre mifelénk gyakran eldobjuk a tollat. Nem véletlenül.

Deák Ferenc felelősségteljesen vállalja a munka nehezebbjét. A Szabadkai Népszínházban bemutatott két drámája — az *Afonyák* Sterija-díjat kapott — és a belgrádi stúdióból sugárzott két műve szókimondásra kényszerít bennünket. E négy vállalkozást egyértelműen dicsérnünk kell, ez kötelességünk, nem „honi ügy”, amely mellett fegyvertelenül állunk és ágálunk. Deák Ferenc nem „szegény, kis drámaíró”, aki csak szövetségben mutatkozhat, akinek a lábára minden évben egy számmal nagyobb cipőt adhat a kritikus. Bizony elég gondot ad a közvéleménynek, s ez a közvélemény — kegyetlen. Rombol s csak a bajtársnak épít. Több esetben feldobják a dinárt és úgy hozzák meg a döntést. Ha fej, akkor dicsérem, ha írás, „levágom”. Vagy fordítva. Hangulatunk, indulatunk velejárója.

Írtam mindezt indulat nélkül, csöndesen, meditatálva a tbm de Luxe írógép felett, elgondolkozva azon, hogy mennyit érünk — vagy nem érünk — a börzén. Színpadra hívjuk azokat, akik még nem írtak színdarabot. A fiókokban elheverőkről nem veszünk tudomást. Hát nem vicces? Most aztán lássuk a tévédrámát, amelyet — a jelek szerint — igen kevesen tekintettünk meg.

Az utókontroll egyetlen tömör mondatot kényszerít papírra: A szerző derékig a jelenben áll. Utalok most arra, hogy az író lehetőségei —

a kamera óriási segítség, barát, édesapa — a tévé esetében korlátlanok. Választhat magának műfajt, rendezőt, színészeket, díszletet, környezetet, szólhat az ibolyaárus leányról, a megfagyott gyermekről. Higgyünk abban, hogy a ma írójának víziója van, de higgyük azt is, hogy nyitott szemmel jár a világban. Nem a jelenből kilépő, hanem a jelenbe belépő író drámáját sugározta a tévé, mert végül is a „játék” azon múlik, hogy az író tudja-e, miért élnek, kinek élnek kortársai, barátai és ellenségei, férjek és feleségek. Jellem- és helyzetrajzok kerülnek életke margójára, és a tévédráma előállott. Milyen egyszerű, és mégis milyen kevesen művelik elfogadhatóan.

A *Házi terápia* — többen megjegyezték — Deák első tévédrámájának egyenes folytatása. A szereplőket tulajdonképpen átmentették a *Hétvégéből*, amolyan „kedves vendégek” az új darabban. Végső gondok premier planban: bezárt körrel. Olyan emberekkel ismerkedünk meg, akik laza gyeplővel ülnek a bakon, életük szélről borzolva surranhat a viharban, az izmok elbágyadnak, az agy majdhogynem eltoppan. Egyszóval: elidegenedett sorsok drámája *Házi terápia*. Hétfőn reggelizünk, kedden ebédelünk, szerdán vacsorázunk, nézzük a tévét, nem nézzük a tévét, beszélgetünk, nem beszélgetünk. Banális hangzik? Talán ez volna az író üzenete? Miért üzenne nekünk minduntalan valamit az író, ha tudjuk, hogy környezetünk védelemre szorul, ha a károkat nem becsüljük fel? Az utak közül melyiket válasszuk? Mi és a dráma „hősei”? Ezt a kérdést teszi fel magában a dráma központi alakja is, akit Petar Kralj személyesít meg. Felesége — betegen — kijön a kórházból, de a házi terápia nem segít, otthon dül a hétköznapi háborúja, s végül az asszony testileg-lelkileg összetörve visszavonul a kórházba. Beteg az emberiség? — kérdezi a naivabbja. Nem. Vannak szigetek, ezeken a szigeteken szigorú törvények vannak érvényben, ezekhez a törvényekhez alkalmazkodni kell.

Olyan az élet, mint valami penészes gomba. A falakat ellepi a salétrom, nyirkosak a szavak is és mindig esik az eső. Időről időre látnunk kell ezt a sivatagot, a mindennapok szürkességét, amelybe belefulladunk s a fuldoklóknak nem adunk mentőövet. Ez lehet a dráma kicsengése. Tegyük hozzá: halk kicsengése.

Deák Ferenc párbeszédei villognak, kockázatosan villognak, hiszen lényegre és csak a lényegre szorítkozik. Ez nem ősi recept. Ha valaki figyelemmel kíséri a modern dramaturgiát, annak tudnia kell, hogy a ma embere tömondatokban fejezi ki magát s nem az író nyelvén. Mond közhelyeket is, minden szabálytalansága szabályos: újrarahitelesít mindent, amit az életből kicsempészett. Az író ma már az életet fényképezi. A többi szörevü.

Az író viszonya a művel a lámpák előtt megszűnik, az anyaggal való harcot rábízta a rendezőre és a színészekre. Ezt a tévédrámát is Slavoljub Stefanović-Ravasi rendezte. Tiszta képsorok, realiztikus elemekkel. A téma feldolgozása félreérthetetlen, félremagyarázhatatlan. A színészek játékáról sok jót mondhatunk: Petar Kralj, Jelisaveta Sabljic és Miloš Žutić „ráéreztek” a darabra. Profimunka profikkal.

Végezetül a legkényesebb kérdés. Vonjunk párhuzamot az Újvidéki Televízió — elképzelhető, hogy egyszer „nálunk” is elkészül végre egy igazán tévéjáték — és a belgrádi stúdió lehetőségei között. Sajnos arra a megállapításra jutottam, hogy színészeink játékstílusa — mert van ilyen — képtelen megbirkózni az ilyen látszólag egyszerű feladatokkal. A rendezők egynemelyike arra kényszerített bennünket, hogy szavaljunk, hogy „elidegenítsünk”, beledeklamáljunk a levegőbe, ordítsunk, mindent fordítva csináljunk, s közben elfelejtettük, hogy milyen az ember. Hogyan iszik te pohárból, hogyan öleli meg a feleségét, és milyen hangon beszél gondjairól, örömeiről. Végső megállapítás: Nem gyermekcipőben járunk a tévé kamerái előtt — vonatkozik ez a rendezőkre is —, hanem mezítláb. Néhány számmal nagyobb cipőt húznának a lábunkra, ez megtörtént. Az esemény eredménye ismert.

Deák Ferenc megbízhatóbb címhez fordult. Nem a nyelv határozza meg drámájának értékeit, a mű hatására átlépte a tartományi határokat. Most siessünk utána. Talán még utolérhető.

OLVASÓNAPLÓ

A NÉPRAJZTUDOMÁNY NAGY VÁLLALKOZÁSA

Magyar Néprajzi Lexikon. I. kötet. A—E.

Főszerkesztő: Ortutay Gyula.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

Manapság, minden személyi és tárgyi feltétel adott és megnövekedett a népi kultúra iránti érdeklődés is, így a magyar néprajztudomány a nagy vállalkozások korát éli: 1977 könyvhetén jelent meg a *Magyar Néprajzi Lexikon* I. kötete, évenként követi a másik három is, közben készül az új *Magyarság Néprajza*, melyet az előző négyvel szemben hat kötetre terveznek, a *Magyar Néprajzi Bibliográfiának* eddig három vastos kötete jelent meg, készül a *Magyar Néprajzi Atlasz*, a *Népmesekatalógus* és így tovább. Közben Vargyas Lajos kétkötetes alapvető balladamonográfiája is elhagyta a sajtót, kéziratban elkészült a *Magyar Folklor* egyetemi tankönyve (ez a folklór egészét felöleli mintegy 800 kéziratot oldalon) és egy közepeméretű magyar néprajz is, mely az említett hatkötetes sorozatot előzi meg. Es e felsorolásunk egyáltalán nem teljes!

A *Magyar Néprajzi Lexikon* kétségkívül a magyar és a nemzetközi néprajztudomány egyik legnagyobb vállalkozása. Bár majdnem minden „rangos” és hagyományos tudományág (nyelvészet, irodalomtudomány, művészettörténet, neveléstudomány, zenetudomány stb.) letette már az asztalra a maga lexikonát vagy enciklopédiáját, a viszonylag legfiatalabb néprajznak volt a legnehezebb helyzete: a meglehetősen, egy-egy témakört felölelő, sokszor nagyon vázlatos és többnyire már el is avult nemzetközi előzményeket (a lexikon előszava ezeket majdnem mind felsorolja) nem számítva, a *Magyar Néprajzi Lexikon* semmiféle bevált előképre nem támaszkodhatott, mindent újonnan és önállóan kellett a munkatársaknak megoldaniok. Sokan kételkedtek is a lexikon elkészültében, az együttműködésnek és a munkának voltak nehéz pillanatai, amint ezt Ortutay Gyula előszavából tudjuk, de a 9000 címszó készen van, a kiadón múlik a további megjelenés üteme. Kétségtelen, hogy egy ilyen nagy, közös vállalkozás központi szervezet és vezetés nélkül aligha jöhetett volna létre. E hálátlan szerepet Ortutay Gyula energikus vezetésével a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportja vállalta magára; a munka oroszlánrésze az övék volt ugyan, a lexikon azonban az egész néprajztudomány közös vállalkozása; ezt jól jelzik a számok is: a lexikonnak 96 munkatársa volt, vagyis éppen háromszor annyi, mint amennyi a csoport alkalmazottaié. A vállalkozás teljes sikerrel járt. A lexikon szokatlannul nagy példányszámban jelent meg: 50 000-et adtak ki belőle, így eljutott a legkisebb falvakba is, a könyvhétnek pedig Zolnay László *Kinccses Magyarország* c. könyve mellett a másik nagy szenzációja volt.

E lexikon terve tíz évvel ezelőtt született, korábban az új *Magyarság Néprajzán* fáradoztunk. Helyes volt e lexikont előbbre hozni, így eltűntek az ún. fehér foltok, tisztázódtak a fogalmak, és tömör formában — igaz, címszavakra széttagolva — előttünk az egész magyar népi kultúra. A lexikon így a további szintézisek útját is egyengeti, ugyanakkor öné-

vényű és nélkülözhetetlen kézikönyv is. Nem csoda, ha teljes megjelenése után rövidebb formában idegen nyelvre való fordítását már most latolgatják a szakemberek és a kiadók.

A lexikon megírásához 1970-ben kezdtek hozzá a munkatársak, a címszavak 1975-re készültek el, utána egyesek már csak adósságokat törlesztettek és néhány adatot kiegészítettek. A jugoszláviai adatokat tekintve pl. meglepő gyorsan és szinte máig.

A lexikon célkitűzése igényes és széles körű: „a néprajz fogalomrendszerének teljességével akartuk hálóba fogni a magyar néprajz teljes anyagát” — írja az előszóban Ortutay Gyula. Ennek megfelelően az ún. anyagi (tárgyi), szellemi (folklór) és társadalmi kultúra egyaránt helyet kapott, vagyis pl. akár az állattartás, az eke, vagy pedig az álarcok, a betlehemezés, a cifraszúr, a balladák és egyebek érdekelnek is valakit, itt mindent megtalál egy helyen. Különösen újszerűek a társadalomra vonatkozó címszavak (pl. agrárproletárok, munkaszervezetek, az ún. bandák, a család és a családtagok, rokonok, a jogi népszokások stb.), ezeket eddig a klasszikus magyar néprajztudomány mellőzte vagy csak futólag érintette. Am a „megszokott” címszók keretében sem csak ismétlést és a korábbi eredmények vázlatos ismertetését kapjuk, hanem modern szemléletű, az új adatokat történeti-társadalmi háttérrel, összefüggésekkel együtt bemutató valóságos kis tanulmányokat. A lexikon munkatársai nem voltak ugyan újabb, önálló kutatásokra kötelezve, mégis nem is egy jelenség és fogalom a magyar szakirodalomban itt kerül először rendszeres kidolgozásra. Nem tudom, helyes-e ezt egyáltalán lexikonnak nevezni, nem lett volna-e illőbb a francia enciklopédisták óta a haladást, az újat jobban szolgáló, nagyobb szócikkeket közlő *enciklopédia* elnevezés.

A lexikon látóköre nemcsak a néprajzi jelenségek körén belül teljes, hanem idő-, térbeli és etnikai szempontból is. Bár nagyjából a százforduló körüli állapotokból indul ki, amely korra a néprajztudomány is kifejlődött és amelyet a jelenlegi szemlélettel és módszerrel a legkönnyebb rekonstruálni; az egyes szerzők mégsem álltak meg ennél a kornál, hanem visszább mentek, illetve a mához közelebb jöttek, mindig a téma és az adatok megszabta keretben, vagyis a lexikon következetesen történelmi szemléletű vállalkozássá vált. A társadalom kérdéseinek az eddigieknél behatóbb kidolgozása épp e történetiség a lexikon erős oldala. Nagy előrelépés tehát ez a kézikönyv!

A *Magyar Néprajzi Lexikon* nem szorítkozik a magyarországi adatok közlésére, hanem a magyar nyelvterület egészére is kitékint, bár e tekintetben a gyűjtések egyenetlensége a terjedelmen meg legtöbbször meglátszik. Így a jugoszláviai kutatások eredményei is bekerülnek a lexikonba, amint ezt az alább tárgyalandó címszók is tanúsítják. Hasonló kitarulkozás jellemzi lexikonunkat etnikai szempontból is, mert mind a magyarsággal együttélő nemzetiségek, mind pedig a szomszédos, sőt a történelem során velük érintkezett vagy hatással volt népek (arab, baskir, besenyő, csuvas stb.) is röviden sorra kerülnek. Mindezek néprajzának megírására természetesen nem vállalkozhattak, így pl. a kizárólagosan délszláv busójárás szokása annak ellenére kimaradt, hogy Magyarországon gyakorolják a mohácsi sokácok.

A lexikon igazán megelégedhetett volna pusztá leírással is, ám az általános fogalmak és jelenségek, továbbá a fontosabb tudománytörténeti eredmények és az egyes kutatók, sőt a különféle népművészek stb. is mind-mind illő helyet kaptak. Nagyon nehéz volt az általános fogalmak felé a határt megvonni, ide hibák is csúsztak be s néha bizony nem éppen kicsinyek is. Így az előszó meggyőzően hirdeti, hogy a *couvade* (férfi-gyermekágy) azért maradt ki, mert erre magyar viszonylatban nincs példa, ámde Wlislóckiné Dörfler Fanny, Tagányi Károly és mások éppen a mai Jugoszlávia magyar lakta területéről említik. Igaz, ez az adat meglehetősen hézagos, de egy rövid címszót akkor is megérdemelt volna.

Nagyon szerencsés a lexikon szerkezete, címszavakból való felépítése: az egész műben mintegy 35—40 terjedelmes címszó, vagyis kismó-

nográfia van, a többi szócikk a kívánt terjedelemben tárgyalja az egyes jelenségeket és sok-sok utalás történik a rokon kérdéskörökre. Talán csak a mesei címszavakat lehetne bírálni (kidolgozásuk mintaszerű), ti. oly hosszadalmasak és szokatlanok (pl. *Ahol még a madarak is térden állva isszák a vizet*), hogy így senki sem fogja őket sem keresni, sem pedig megtalálni. Minden bizonnyal majd a mesénél utalás történik rájuk, s így e zavart a megfelelő kötet megjelenése el fogja oszlatni. Kevés az egyéb aránytalanság is, de pl. a kitűnő *ághegyháló* címszó sokkal terjedelmesebb, mint a nála fontosabbak, de hát ez az adatok bőségétől és a kutató szorgalmától egyaránt függött.

A címszavak kidolgozása a szerkesztés jóvoltából eléggé egyöntetű, de azért kinek-kinek tükrözi egyéniségét is. Némi meglepetéssel szolgál, hogy az ekét nem Balassa Iván, az eke-monográfia írója dolgozta ki, hanem Kósa László; a népi imákat sem Erdélyi Zsuzsanna, hanem Szemerkenyi Agnes, sőt az *adoma* címszót szintén ez utóbbi, az *anekdotát* viszont ismét Kovács Ágnes. Ez persze a színvonalból mit sem von le, minden bizonnyal szerkesztői megfontolások döntöttek így.

A magyar néprajztudomány specializálódását néhány egymással rokon címszó-bokor is világosan szemlélteti, pl. a következőket mind más-más kutató dolgozta ki: *bánya, bányabíró, bányász, bányászdal, bányaszellem* stb., de bőven található még hasonló példát. Nem volt könnyű dolguk a szerkesztőknek, Kósa László és Pócs Eváé itt a fő érdem!

E lexikon megbirkózik a legnehezebb általános, elméleti fogalmakkal (ilyen pl. az *asszimiláció, akkulturáció, civilizáció, diffúzionizmus, antropológia, etnográfia, etnoszemiológia, affinitás, egyéniség-közösség* stb.), igyekezőn a legújabb elméleti irányzatokat és eredményeket is szemmel tartani, ugyanakkor valósággal új, tehát eddig ismeretlen vagy csak kevésbé ismert részletek garmadáját is feltárja. Ki tudna válaszolni arra, hogy pl. mit is jelent a cedele, csanak, cserepcsik, cserge, cséza, csikle, csölle, csümölgetés, degenyeg és hasonló? Többen összetévesztik a Nógrád megyei Bujákot a Somogy megyei Buzsákkal, a Hernád—Bódva folyó közötti Cseréhatót a Nógrád megyei Cserhat hegységgel, a butellát a butykossal és így tovább. Most, hogy a lexikonban együvé kerül és illusztrálva is van a bocskor és a bocskorvarga, a boglya és boglyakemence stb., értjük csak meg igazán, milyen szemléletes is a népi kifejezés. (Kutatóink egyébként a legtalálható népi terminusokat igyekeztek megtartani és csak szükség esetén alkottak újat.)

Nem kis meglepetésre ún. közismert címszavakkal is bőven találkozunk; joggal kérdezhetné bárki, miért kellett felvenni pl. az anya-apa, anyós, bűn, csók és hasonló fogalmakat? Amde elolvásuk után minden kétségünk azonnal eloszlik: népi-paraszti értelmezésükről van szó és ezek általában nem fedik a köznyelvi normákat. Megtudjuk pl., hogy a paraszti családokban az anyós semmiféle különleges tiszteletnek nem örvendett (átkozták is eleget a szerelmi népdalok), viceket viszont nem mesélnek róluk, illetve az ő rovásukra; a bűn fogalma egészen mást jelent népi, mint egyházi értelmezésben, és a csók régen lélekcseré volt, szertartásosabb körülmények között zajlott le, nem is feltétlenül az ajkakon csattant titokban, hanem ünnepélyesen, nyilvánosság előtt, mintegy legálisan. Változnak az idők...

Számos kismonográfiával (állattenyésztés, anyagi kultúra, bútor, betlehemezés, boszorkány, csárdás, állat- és emberábrázolás, ének, epika stb.) találkozunk e kötetben, ezeket a kutatás közvetlenül is felhasználhatja, még ha nem is szokás a lexikoncímszavakra hivatkozni. Kár, hogy a nagyobb szócikkek végén oly kevés a szakirodalom, különben a források tekintetében is elsőrendű kézikönyv lehetne!

Lexikonunk jólesően sok jugoszláviai magyar vonatkozású címszót is tartalmaz, de ezeknek csak egy része öitlik azonnal szembe (Bácska, Bánság, Dráváköz, Dráva mente stb.), míg más részüket végig kell olvasni, hogy a kapcsolódást észrevegyük (pl. Alföld, Dunamellék, Dunántúl, Duna—Tisza-köze stb.), gyakran pedig apró részletekben bújnak meg a bennünket most közelebről is érdeklő adatok (pl. az ágyszék Kórogy-

ról, a derenka-tánc ugyanonnan stb.). E címszavakban településtörténetet, illetve leírást kapunk, olykor kisebb pontatlansággal. Pl. az egyes címszavakból (alfalusi, Drávaköz stb.) nem derül ki eléggé pontosan és világosan, hogy az ún. Drávaszög vagy Drávaköz délibb községeit az ún. *alfalusiak*, az északibbakat pedig a hegyaljaiak lakják, de sem az egyik, sem pedig a másik (tehát alfaluk vagy Hegyalja) nem azonos magával az egész Drávaszöggel, hanem csak e kettő együtt teszi ki az egészet. (Egy helyen pedig Csúza rövid u-val íródott.)

Kissé távolabbról ide vehetjük a bukovinai (aldunai) székelyekről, a bosnyákokról és a bunyevácokról írott címszavakat is, bár ezek meglehetősen vázlatosak. A dohány címszavai szintén magukba foglalják a Dél-Tisza mente és a Bánát, Bácska dohánytermesztését is. A boza címszónál azt olvassuk, hogy ma már ismeretlen ital, illetve időközben elfeledték, holott Zentán máig árusítják, sőt még külön hirdetemények is propagálják. (Igaz, ez már nem kölesből készül és ott másodlagos jelenség lehet; valószínűleg újonnan került fel a Balkánról.)

Nagyon jó a drávaszögi hímzések szócikke, szépek a képei, hasonlóképpen a zentai és egyéb mezővárosi, falusi felvételek: város- és utcaképek, épületek stb. is, habár a lexikon fekete-fehér felvételeinek körvonala gyakran elmosódott, inkább a rajzok és a színes mellékletek mutatnak.

Tájunk eddigi legnagyobb népi egyénisége, Borbély Mihály is külön címszót kapott, és ebben az I. kötetben ismertetik Bori Imre, Burány Béla életét és munkásságát is.

A lexikon szerkesztői és munkatársai kitűnő munkát végeztek, Ortutay Gyula a legszorgosabb szerzőket (13 szakembert) az előszóban külön is megemlíti, egyébként teljes névsorukat a címszavak előtt találjuk meg. Az Akadémiai Kiadót is csak dicséret illeti.

A *hungarica non leguntur* (magyarul nem olvasnak) elv és gyakorlat miatt is a magyarságról alkotott kép és az önarckép is rendkívül hézagoss, egyoldalú és elavult volt, ezen az anomálián csak a magyar szakemberek segíthetnek, a tudományok közül pedig a néprajz a legilletékeesebb. Ez a bemutatkozás, a *Magyar Néprajzi Lexikon* I. kötete teljes mértékben sikerült: így nemcsak a rólunk alkotott kép lett ezáltal hitelesebb és árnyaltabb, hanem az egyetemes néprajztudomány is gyarapodott. E könyvnek ott a helye mindazok asztalán, akiket a népi kultúra érdekel.

Várjuk és hasonló örömmel mutatjuk majd be a soron következő köteteket is.

KATONA IMRE

DALKINCÁSUNK KÖNYVE

Hallották-e hírét? Pásztordalok, rabénekek, balladák.

Sajtó alá rendezte: Dr. Burány Béla.

Forum, Újvidék, 1977.

Csaknem három évtizede folyik a gyűjtőmunka a Vajdaságban, a szlavóvóniai és a muravidéki magyarlakta helységeken. A népviselet, a népi táncok, a népmesék, mondókák és a népdalok a már ismerteken kívül olyan szűz területeket kínáltak fel hívogatóan a gyűjtők számára, amelyek a második világháború előtti folklór- vagy szűkebben vett népdalkutatók figyelmét valahogy elkerülték. Jóllehet Gombos, Doroszló, Hor-

gos, Kiskőszeg, Hertelendfalva, Szentlászló népének ajkán felhangzó népdalokkal a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején Kiss Lajos gyűjtésében találkoztunk, de az ő feltérképezésében maradtak olyan folto-k, amelyeket nem közelített meg, s a még ott fellelhető dalokat nem dolgoztak fel. Ezt a további mulasztást nem tűrő munkát az utána fel-lépő nemzedék kezdte meg s nem egy igazi úttörő munkát jelző gyűjteményt adott. A kutatás már sokkal szélesebb mederben folyt tovább és a tervszerűen kidolgozott program vonalának szigorú követésével olyan gazdag forrásokat fedeztek fel, amelyek már közelebb hoztak bennünket a jugoszláviai magyar népdalkincs egyedülálló ciklusainak lejegyzéséhez és közreadásához.

Ebben a sok-sok figyelmet és szívvel a nép felé hajlás követelő munkában esztendőik óta komoly visszhangot keltő tevékenységet fej-tettek ki a *zentai gyűjtők*. Az évtizedekkel ezelőtti szerény keretek között megkezdett kutatás Zenta határain túl lépve csakhamar átételezte a felső és a középső Tiszavidéket, sőt Mohol völgyén áthaladva Kevin és Gunarason túl eljutott Temerinig, Titelig.

A zentai közlemények csaknem évről évre jelezték ennek a megkezdett és kitartóan folytatott útnak újabb ritka gyöngyszemeket feltá-ró állomásait, de csak kis példányszámban megjelenő broszúrákban, amelyek a szélesebb olvasóközönség — sőt a lelkes népdalkedvelők számára is — alig volt hozzáférhető. Most végre, a Forum kiadó *Hagyományaink* sorozatának köszönhető, hogy — ki tudja, hány év után — egy igen komoly kötetben került ez a gyűjtemény az olvasók és természetesen a dalosok kezébe.

A *Hallották-e hírét?* című kötet pásztordalokat, betyárdalokat, rabénekeket és népballadákat tartalmaz. A cím is, az alcím is nagyon vonzó: tele van ígérettel. A gyűjteményben közreadott dalokról Burány Béla, a kötet sajtó alá rendezője utószavában a következőket írta:

„Több mint kétszáz pásztordalt, betyárdalt, rabéneket, klasszikus és újabb keletű balladát, helyi tragikus eseményt megéneklő dalt, s függelékként számos egyéb jellegű dalt közlünk a könyvben, a népköl-tészet elbeszélő jellegű műfajainak határáról.”

Olyan nagyszerű és tájunk dallamkincsét oly híven tükröző gyűjtemény ez, melyet a többszöri áttanulmányozás, a dalok zongorán való lejátszása után köszönteni is öröm. Igen! Száll az ének szájról szájra. Utját követhetjük Zentától Csókáig, Padétól Moholig, Becséig, vagy a Tisza partján haladva akár egészen a torkolatáig, aztán Túl a Tiszán, az erdő aljáig a régi pásztorok, juhászok, révészek lépte nyomán. Ezek közül számomra, népdalkedvelő számára — ha szövegében nem is — legtöbb az ismeretlen dallam. Ezért is fokozzák bennem az érdeklődés belső pezsgését Burány Béla szellemtörténeti jelentőségű sorai:

„*Valamennyi dalunk első közlés* (kiemelés tőlem — L. E.), néhány tanulmányi hivatkozást, idézetet leszámítva. Gyűjtési területük Vajdaság 27 faluja, városa, a Tisza mindkét oldalán, azaz Bácska és Bánát, egyetlen szerzemési dal kivételével. A terület góca Zenta.”

A gyűjtőhely központja ez, és itt van a gyűjtők műhelye is.

Burány Béla, Fábri Jenő, Tripolszky Géza, Bodor Géza tíz-tizenöt esztendővel ezelőtt már egy-egy kis könyvvel hírt adtak arról, hogy a Zenta vidéki népballadák felkutatásán és lejegyzésén állhatatosan dolgoznak. Munkájuk innen terjedt ki más műfajok felé.

A pásztordalok a csókai, oromhegyesi, moholi juhászok pusztai vilá-gából adnak finoman árnyalt életképet. Az elbeszélő hangnem egyikből is, másíkból is üde hangulatot áraszt. A betyárdalok közül néhány dal Rózsa Sándor bácskai bolyongásainak ismeretlen epizódjait idézi. A rabénekek a börtönökben sinylődő szegénylegények szenvedését s az elérhetetlennek tűnő szabadság utáni vágyát mondják el.

A kötet központjában a balladák gyűjteménye áll. Igaz, azonos té-makörből származó népballadákkal itt is találkozunk, mint a szomszéd-népek balladás könyveiben is, de a szöveg is, a dallam is új, eredeti mozzanatokot rögzít, s eddig még nem hallott variációkkal mondja el

a *Halálra táncoltatott lány*, a *Három árva* s az *Egyszer egy királyfi* tragikus, illetve vígballadás történetét. A klasszikus balladától az újabb keletű balladáig, a gyilkosságokhoz fűződő balladától a helyi történeteket megéneklő dalokig olyan ciklusokkal találkozunk, amelyek tájunk népének életét, mindennapjainak borús vagy derűs eseményeit örökítik meg a népi melosz sajátos jegyeivel.

Ebből a röpke keresztmetszetből is talán kiérezhető, hogy ez a könyv olyan gazdag népzenei anyagot tartalmaz, amelyet — miután szélesebb körökben ismertté válik — több oldalról meg kell világítani még, hogy a zentai gyűjtők műve az öt megillető helyre kerüljön.

Nemes vállalkozás ez. Lám a letűnt évszázadok után a dolgos évtizedek is mennyit számítanak. A gyűjtők elindultak a még élő, de már őszebe borult dalközlők felé, mielőtt még örökre elhallgatott volna a dal. Zenta csöndben végzett szép munkája mellett legnagyobb visszhangot keltő szólítása a *Tiszából a Dunába folyik a víz* című népdalvetélkedő volt, amely a Tisza tájairól sokkal értékesebb anyagot hozott, mint amennyit kezdeményezői vártak. Lehet, hogy ilyen eredményről nem is álmodtak még. Es ez az, ami e kötet után tovább viszi őket az eddig még meg nem lelt pásztorfalok, rabénekek és balladaváltozatok forrásáig.

„Egy ilyen gyűjtőmunka soha nem lehet befejezett — írja Burány Béla. — Ez sem az. A vajdasági népdalkincs nagyon gazdag, s tájanként igen változatos — ma még. De veszendő, s elvesztése, gyűjtőmunka hiányában, végleges.”

LÉVAY ENDRE

IDŐÁLLÓ VÁROSMORFOLÓGIAI TANULMÁNY

Dr. GYÖRE KORNÉL: *Szabadka településképe*.

Eletjel Könyvek 12. Szabadka, 1976.

Szabadka, a város. A város, amely immár fogalomná vált, legalábbis azok számára, akik életük java részét itt töltötték, vagy töltik. A város, amely bánatot és örömet nyújt, munkára készítet, vagy éppen fordítva. A város, amelyet, ha kell, szidalmazunk, ha kell, dicsérünk. Ebben a városban az utóbbi néhány évben megmozdult valami. A felmerülő nehézségek ellenére egyre-másra jelennek meg irodalmi-kutatási történetében gyöngyszemnek számító kötetek. Ezek közé tartozik dr. Györe Kornél *Szabadka településképe* című könyve is, amelynek időállósága nem kétséges.

Iványi István kétkötetes monográfiája óta nem jelent meg ekkora terjedelmű és ilyen alaposággal megírt tanulmány. Ebben a könyvben sok olyan ki nem mondott és kimondott kérdésre kapunk választ, amelyek szükségessé tették megírását. Úttörő munkának tekinthetjük, mivel koncepciójában teljesen új és oly sok oldalról közelítette meg ezt a Vajdaságban eddig még szinte ismeretlennek számító, összképre törekvő városmorfológiai témát, mint előtte senki más.

A kötet 190 oldalon jelent meg, ebből 155 oldal a szöveg. A fennmaradó részben rajzok, térképvázlatok, fényképek találhatóak. A szerző a kétoldalas előszóban meghatározza a mű célját, megszabja a kereteket, amelyek alapját képezik munkájának, egyben megadja a mű szerkezetét, felépítését. Ugyanitt hívja fel a figyelmet a történeti tudományok és településföldrajzi kutatások eltérő jellegére, ezzel mintegy elejét véve az esetleges alaptalan vitáknak, hiszen ő a történészek eredményeit eszközként használja fel s nem konklúziókat von le.

Munkája négy részre oszlik. Az első részben a természeti, földrajzi tényezők ismertetése, a város funkciói a feudalizmusban és a kapitalizmusban, a városalakító társadalmi beavatkozások, a városrendezések és a környezetátalakítási munkálatok szerepelnek. Ezt a második részben a történeti város településképe, a városterület legrégebb lakott helyeinek ismertetése, a középkori mezőváros és a török palánkváros arculatának leírása követi. Az ekkor kialakult történeti városmag körül fejlődött ki az újkori Szabadka. Ennek a háromszáz éves fejlődésnek az összefoglalása a harmadik részben található. Végül, a negyedik részben a városalaprajz morfológiájának részletes elemzése került feldolgozásra.

Mint látjuk, dr. Győre Kornél nagy feladatot vállalt magára, amikor Szabadka város településképét foglalta össze, hiszen már ezek közül egy rész feldolgozása is elegendő lett volna egy ekkora terjedelmű tanulmány megírásához. A téma azonban emberére talált. A kötet minden sorának fedezete van. Érvekkel többszörösen alátámasztott, jegyzetekkel megfelelően ellátott, logikai levezetésében biztos kézzel kezelt anyaggal állunk szemben.

Positívuma a könyvnek, hogy minden múltbeli szituációt elhelyez a mai városképben, így nem az olvasónak kell utánanéznii, vajon ez vagy az hol is volt. Ezt jól kiegészítik a térképek, ábrák és a táblázatokban közölt korabeli statisztikai adatok. Így olyan komplex kép áll össze az olvasó előtt, amelyre ha azt mondjuk, hogy dialektikus, nagyon keveset mondtunk. Emellett az író nemcsak saját véleményét, hozzáállását közli az egyes problémákkal kapcsolatban, de az olvasó is állásfoglalásra kényszerül.

Tehát először a hol kérdésre kapunk választ s csak azután a mikor, kik és hogyan alapították, építették a várost. Részletesen taglalja azokat a természeti tényezőket, változásokat, amelyek hatására Szabadka mai domborzati képe kialakult. Megismerhetjük a kezdetben eredetően ösztönös építkezések miatt nem a legmegfelelőbbben elhelyezkedő város területének időbeni fejlődését, mai képeinek kialakítását. A város funkcióinak fejlődését a primitív, elsődleges szükségletek kielégítésétől a specializálódásig, a feudalista agrárjellegű birtokközponttól a kapitalista piac és kereskedelem, valamint az iparosodás folyamatáig, majd a korszerű ipari szolgáltató központig szintén történeti áttekintésben villantja elénk a szerző. Ezen belül, epizódyszerűen tárul fel a közlekedés változása a város életében, a vízi, szárazföldi útvonalak létrejötte, fokozatos háttérbe szorulása, esetleges eltűnése, a vasút szerepe s nem utolsósorban a város közjogi helyzetének elemzése, az urbanizációs folyamatok késlekedésének tényekkel alátámasztott magyarázata.

A város építését két korszakra bonthatjuk. Az első a XVIII. század második feléig tartott, ez a spontán fejlődés, a második pedig a napjainkig is tartó tervszerű városfejlesztés korszaka. Ennek kezdete szorosan összefügg a katonai határőrvédelem megszűnésével. A városrendezések fontos előkészítő munkálata a térképfelvétel. Ezek történetéről, valamint a térképek szomorú sorsáról is (több közülük ugyanis eltűnt) hírt kapunk.

A szerző tehát az első részben a kezdettől fogva napjainkig soron követi és feltárja a mozgató erőket, amelyek Szabadka fejlődésében szerepet játszottak, leírja, elemzi hatásukat, sőt egy lépéssel tovább megy, javaslatot tesz egy komplex városrendezési terv felállítására. Ennek jogszerűségát nem kell bizonygatni azok előtt, akik ismerik a helyzetet és a körülményeket. Ugyanakkor felvillantja a mai Szabadka kapuvárosi jelentőségét s az ebben rejlő lehetőségeket, mintegy lerombolva azt az immár misztikusává váló Szabadka-képet, mely szerint határváros vagyunk, félreeshő helyen, lehetőségek nélkül.

A városrendezés egyik legmakacsabb, mindig visszatérő problémája a talajvíz, valamint a szennyvíz elvezetése és tisztítása. Ennek és a csatornázások történetének rövid összefoglalása zárja az első részt.

Mint maga a szerző is megjegyzi az előszóban, a második részt szűkös adatok birtokában írta meg. Valóban, ebben a részben olyan le nem zárt problémákat érint, amelyek megoldása régészek, történészek felada-

ta lenne. (Zárójelben hadd jegyezzünk meg annyit: igazán ideje lenne már megjelentetni egy múzeumi kiadványt, amelyben helyet kaphatna az ásatások és kutatások publikálatlan anyaga.) Mindemellett dr. Györe Kornél szakavatott kézzel bányik a rendelkezésre álló anyaggal, s a történeti földrajz eredményei alapján próbálja meg a Szabadka honfoglalás-kori elődjeként szereplő Kér település körül folyó vitákat közös nevezőre hozni. A közjogi viszonyok részletes elemzésével igyekszik meghatározni, vajon Kér és Szabadka két különálló, egymás mellett létező vagy ugyanazon, egymást követő település volt-e.

Ezután a helyi településtörténet egyik legizgalmasabb kérdése kerül terítékre: a szabadkai földvár helyének problémája. S itt álljunk meg egy pillanatra. Ehhez kapcsolódik még a Káliz út problémaköre is. Dr. Györe Kornél szerint Szabadka helyzeti energiáját, amely fejlődését serkentette, a Káliz útnak köszönheti, mivel az itt kelt át két vízfolyáson és egy széles, gyakorta víz alatt fekvő völgyfenéken a homokvidékről a száraz, biztonságosabb löszre. Így a hely átkelőhelynek is minősíthető. Alföldi András a következőket írja: „A római úthálózat, amely számolt a földrajzi, gazdasági településtörténeti fontossággal, átöröklődött a magyar honfoglalás korára. A korai középkori utak a római utak nyomán haladtak.” (*Budapest története*. 1942. Bp. I. köt. 382.) Ugyanitt a 189. oldalon a következőket olvashatjuk: „Annál is inkább, mert a birodalom csakhamar összekötést létesített földjükön (szarmatákról van szó) át Pannonia és Dácia közt. Az egyik fő útvonal Aquincumtól húzódott kelet felé, a másik Szekcső—Szeged között szelte át az Alföldet és a Maros völgyében vonult tovább. Feltételeznünk kell, hogy ezeket az összekötő vonalakat mindjárt a hódítás után igyekeztek felhasználni és biztosítani közbeeső erődített állomásokkal, rendszeres járőrökkel. Később még rendszeres postajárat is közlekedett itt.” Ugyanitt a 191. oldalon: „Az a véleményünk, hogy a birodalom a quadok megszabályozásával együtt a jazygokkal szemben is megerősítette helyzetét. Ekkor épülhetett ugyanis a szegedi római erőd s erre támaszkodva indulhatott meg Szekcső—Szegeden át a császári futárposta, melyet a szegedi feliraton szereplő praefectus vehiculationis miatt kell feltételeznünk.”

Ugyanerről Szentlélek T. így ír: „Allandó római épület vagy épületek állhattak a kereskedelmi út mellett. Ha más nem, legalább egy mansio szolgálhatta a két provincia között utazók kényelmét.” (*A római kori barbaricum és a szarmaták*. Magyarország Régészeti Leletai. Szerk. B. Thomas E. Bp. 1957. 276.) Lakatos Pál: „Az említett postaút a Szeged helyén levő állomás után a Duna—Tisza közén folytatódott Pannonia felé. Ennek az útszakasznak nem maradt nyoma, mert valószínűleg csak kiépítetlen karavánút volt.” (*Antik Tanulmányok* 1965. XII. köt. I. szám 91.) Vajon valóban így van ez? „Nem valószínűtlen megállapítás ez, mert ennek az útnak a Duna—Tisza közén lévő Madaras határában megtaláltam a nyomát. Egy közbeeső állomás lehetett, ahol igen népes település volt minden korban. Jazygia városa kellett legyen, ahol a római érdekek védelmére képviseletet helyeztek el. Ez az összekötő út nem lehetetlen még a szarmata korban sem.” (*Zalotay Elemér: Baja népe az őskortól a középkorig*. Baja, 1957. 58.) Ugyanitt olvashatjuk még ezt is: „A Kígyós által képezett hurokban elhelyezkedő földvár s az abban észlelt castrum nem a Telecskán, hanem a folyó völgyében helyezkedik el (rómaiakra utal). Ezzel szemben az útnyom, amelyet az 1953. évi régészeti feltárások felfedeztek, már a Telecska szélén húzódik.” Ime a válasz majd minden kérdésre: hol és mit keressünk.

A kötet második részéről még annyit, hogy a középkori mezőváros létrejöttének leírása után az első nagyobb népmozgásokról kapunk rövid áttekintést a rekonstruált hódoltság Szabadka városképében.

A harmadik részben a már említett majd háromszáz éves fejlődés történetét találjuk. Először a homályos határőrvédelmi korszak, majd a területi fejlődés spontán, később szervezett időszakának krónikáját, a terepszabályozási munkálatok és a modern városközpont kialakulásának összefoglalását írja le a szerző. Ezután a kapitalizmusban fokozott fejlődés

désnek induló külvárosok — Sándor, Kertváros — története következik, a város, a peremtelepülések és a tanyavilág kölcsönhatásának elemzésével. Ez utóbbi már a szocialista városképben. Ebben a részben ismét felkiáltójelként jelentkezik az a szükségszerű feladat, amelyet a fejlődés a várost rendező szervek elé állít.

„A jelen arculati állapot sűrített múlt.” Ez a mottó, amely az előszóban olvasható, megmagyarázza, miért is volt szükség arra az óriási adathalmazra, amelyről eddig beszéltünk. A szerző ennek a mottónak a szellemében elemezte a mai alaprajzi szerkezetet. Először az alapfogalmak tömör, szakszerű magyarázatát kapjuk, majd rendszerezve a számba vehető forrásokat, a kiértékelt, reális képet mutató Szabadkát tárja elénk. Nemcsak arra kapunk választ, milyen volt, hanem arra is, miért volt éppen olyan, mint amilyen volt. Az okfejtő magyarázaton túl rámutat a hiányosságokra, a közlekedés meg nem oldott problémáira, felveti a vasúti pályaudvar, a távolsági buszállomás, a központi temető, a véderdők, szökőkutak, vízmedencék, szennyvíztisztítás, területi fejlődés (vertikális vagy horizontális) kérdéseit. Ehhez még hozzátennénk a műemlékek problémáját. Nemcsak hogy felveti a kérdéseket, de megoldásokat is javasol.

Dr. Györe Kornél ebben a negyedik részben sorra vesz minden szerkezeti elemet, amely egy város alkotásában jelen van (telkek, utcák, terek, településforma stb.), s ezután ismételtelen megállapítja, hogy hiányzik a nagyvonalú előrelátás az utóbbi évtizedek városfejlesztési törekvéseiből. Ez utolsó részt a város funkcionális területi egységeinek elemzése zárja le. A három egység — lakóterület, munkahelyöv, zöldövezet — között fontos lenne a forgalom helyes megoldása. A szerző felhívja a figyelmet a terelőutak fontosságára, valamint a ma még kisebb jelentőségű Zentai, Halasi utak helyzeti potenciájára, amely a határátjáró megnyitásával, illetve az új autópálya megépítésében rejlik. Fontos lenne a távolsági főforgalmi utak tehermentesítése, mivel a városrészek közötti forgalom is ezeken bonyolódik le. A szerző szerint a funkció és településforma között nincs meg az összhang, s ebben rejlik a forgalmi nehézségek fő oka.

A kötetet az adatforrások és a felhasznált irodalom felsorolása zárja le. Itt bepillantathatunk a szerzők műhelyébe, munkamódszerébe. Hivatkozások nincsenek mindenütt, mivel több forrásból egybeötötvözött szövegről van szó, azonban az érdeklődő kutatók így is megfelelő útbaigazítást kapnak. Kiténik az is, hogy a szerző munkájához a legtöbb segítséget a Szabadkai Történelmi Levéltártól kapta, emellett köszönetet mond a segítőkész kutatóknak, technikai kivitelezőknek.

Néhány szót még a mellékletekről. 32 térkép, ábra és városlaprajz, 12 fénykép egészíti ki a könyvet. A fényképek olyan tipikus házformákat ábrázolnak, amelyeknek már valószínűleg a közeljövőben dokumentumértékük elsz.

Időálló városmorfológiai tanulmány ez a kötet. Érdemes kézbe venni.

VEKONY LASZLÓ

SAJÁTOS SZEMLELETMÓD

BORI IMRE: *Miroslav Krleža*.
Forum, Újvidék, 1976.

Bori Krležáról írt tanulmánykötetében sokoldalúan elemzi az író munkásságát. A mű, az író és társadalmának összefüggéseit kutatja, és kölcsönösen összefüggő elemeket fedez fel. Motivumrendszereket állít fel és azon belül vizsgálja az írói opust. Ezért tud párhuzamokat vonni, összehasonlításokat végezni lírája, epikája és drámája között. Megállapítja

sait világirodalmi és magyar irodalmi hasonlatokkal bővíti, elhelyezi a Krleža-motívumokat térben és időben. Sokoldalúan informál szimfóniákról, versekről, novellákról, elbeszélésekről, balladákról, regényekről, drámákról, tanulmányokról, publicisztikáról, naplóról. Nagy körültekintéssel hívja fel mindenre a figyelmet. Ezt az óriási információanyagot teljes egészében ismertetni számunkra szinte lehetetlen, azért ezzel nem is próbálkozunk. Célunk csupán az, hogy a Bori által tárgyalt drámákat közelebb hozzuk az olvasóhoz.

A világ a jó és a rossz erőinek a küzdőtere, a fény és a sötétség területe, ahol tartalmi téboly dühöng. Krleža ezeket az ellentéteket ötvözte műveibe, ezek az ellentétek érdekelték már az induláskor is. Megte-remti merész képekkel, hasonlatokkal, asszociációkkal telített stílusát, amely újításként hatott a horvát irodalom sablonjaival szemben. Megalkotja motívumrendszerét, amelyhez rendszeresen visszatér, az írói opusban az évek során a forma változik csupán. Amennyi drámaiság lappang a lírájában és epikájában, annyi hatásos líraiság tűnik ki drámáiból és epikáiból. Krleža azonban drámái alkát — állapítja meg róla Marijan Matković *Dramaturški eseji* című könyvében. Dramaturgiája a szimbolikus líraiságtól, pszichikai realizmustól a „nagy” realizmuson át a lélektan dráma irányába tendál, kialakítva és magán hordva az expresszionizmus jegyeit. A *Legendától a Galicián, Vučjakon, Golgotán* vezet az út a *Glembay-trillogiához*, majd az *Aretaioszhoz*.

„A kételkedés az én eszméimben van” — írja Krleža *Fragmenti* c. művében. Kételkedés az alaptémája a *Legendának* is, amelyben a művészi elhivatottság dilemmáját taglalja az író, az útkeresés problematikáját vizsgálva, kérdések és kétségek között kutat a helyes út, a jó, a biztos megvalósuláshoz vezető üdvözítő út irányába. A bibliai téma csak egy alkalom a Krležában levő kettősség megalkotásához. Hisz Jézus és Arnyalakjának vitája, amely a *Legenda* tárgya, a hívő és hitetlen Krleža belső ellentmondása, a züllést és a világ sötét oldalát megvető és a tiszta fény felé vonzó. Jézus az optimista én a hívő, és Arnyalakja a pesszimista én, a hitetlen.

A válaszút problematikájával küzd az író; a döntés lehetőségét a pillanatokra redukálja, mint ahogy a Hegel hatása alatt alkotó német drámaíró, Friderich Hebbel egyik drámájának hőse is keresi a döntés pillanatát, amely a biztos jóra vezet, azonban nem találja azt, mert mindegyik pillanat döntő lehet. A Lessing szerinti „termékeny pillanat” után kutat az író, az egyetlen pillanat egyetlen nézőpontját keresi, amelybe mindent bele kell sűrítetnie a művésznek, hogy a hatás meggyőző és erős legyen. Azzal is tisztában van azonban a fiktív Jézus, hogy hallgatják őt, de nem értik meg, és ezen nem segíthet, mert „nagyon magasra emelkedett ahhoz, hogy most leereszkedhetne, és mivel ő szereti a nyáját, az igaz útra vezet” — vallja Jézus. Ez az út a fénybe vezet, az örökkévalóságba. Vagyis az író maga mellé emeli az ő népét, tehát nevelőként lép fel.

De megjelenik a drámában az Arnyalak is, Jézus ellenfele, és eszmecseréjükből adódik a konfliktus. Az Arnyalak nézete természetesen ellentétben van Jézuséval, ő a kispolgári apró élvezetekhez vonzódik, az élet örömeit az élvezetek túlhajhászásában látja, az „élni, míg élünk” Ady-vers tételét hirdeti, hisz szerinte úgyis a sötétségben, a semmiben végződik minden. Nincsenek esztétikai mércéi és elvárásai. Jézus érveit mindig komolyabb, mélyebb, brutálisabb ellenérvekkel győzi, a drámai csomópontok a kulmináció irányába tendálnak. A tetőzés azonban a háború elemzésével következik be. Az Arnyalak állítja, hogy az emberek helyesnek tartják a háborúskodást, hisz azért művelik; a jó érdekében ontanak vért. Utolsó ütokártyáját dobta be ezzel, és az utolsó drámai csomópontnál Jézus hité kissé meginog, de nem török meg. Meginog, mert kétséges számára, hogy érthetné meg ez a tömeg az igazságot, a szépet (a felvilágosodás kori esztétika szempontjából a szépség igazság), amikor a földön levő hazugság a nekik megfelelő és tetsző állapot. Jézus azonban a relativizmusba menekül, kimondja hogy „minden hazugság”: a fény, az öröm, az élet is és az árnyék, könnyek, halál is; Jézus eszméi is és az Arnyalak eszméi is szélsőségek.

A *Legenda* belső feszültségét a művészi szándék és a valóságban ennek megvalósíthatatlansága eredményezi. Ezért jelentkezik az a tipikus művészi meg nem értettség problémája, amelynek következménye a „holdvilágnál sírás”, „hiszen Jézus sohasem ismerte a földi törvényeket, ő költő volt, aki a holdvilágnál sírt”, akinek szeme előtt sűrű köd volt, és hite színes füst. A *Salome*-téma képzete vezérli itt is az író, mind annyi későbbi művében, amelyben világosan megfogalmazza a művészet fontosságát az életben. „Az élet egyetlen értelmét a művészet által nyeri el. A művészetnek nincs is más célja, minthogy lelket leheljen az életbe.” Azonban ebben a művében is jelen van a kettősség, az ellentét. Itt is megvan az írói szándék, cél és a valóság, amelyben az meghiúsul. Mert az „élet vérből él, egyetlen értelme a gyilkolás”. És az író mindezt látva kétségek között, amit a kollízió eredményezett a hős lelkében, azt vallja, hogy: „Az egyetlen okos dolog az életben: meghalni!”

Krleža tehát ebben az 1913-ban írt művében megalkotta a maga motívumkeretét, amelyből a későbbiek során is oldja a motívumokat, amelyek szimbolikus lírával telítettek. A párbeszédbe foglalt vita drámai elentmondás egy személyben, aki hisz és kételkedik a saját hitében, aki kész a legnagyobb áldozatra, tudva, hogy az fölösleges.

Bori Krleža legendáiban fedezi fel az írói személyiség azonosságát, és a *Legendában* találja meg az írói ars poeticát: „Itt az idő, hogy elinduljunk a csillagok felé.” „A *Legenda* lényegében megfogalmazza mindazokat az alapvető kérdéseket, amelyekre a többi legenda épül majd” — állapítja meg Bori.

Az Arnyalak csábította kispolgári világba jutunk el *Kraljevo* c. legendáját olvasva, amely a nagyváros lakosságának sokszintűségét ábrázolva, felsorakoztatja Krleža hőseit, akikkel elkövetkező drámaiban ismét találkozunk. Krleža dramaturgiájának jelentős pontja ez a legenda, amely nagyszerű tárháza típusainak. A legkülönbözőbb foglalkozásokat és szakmákat, társadalmi hierarchiákat vonultatja fel. Az író a városi tisztviselőtől a bőrkereskedőt, henteset, pincéret, péket, zsidó kereskedőtön át vezeti nézőjét a színhelyhez, a Vörös Orrhoz nevű kocsmába, ahol a nagyvárosi kép tablója a részeg főhőssel és a prostituáltak csoportjával bővül. Bori nagyon találóan és pontosan jellemzi a művet: „expresszionista látomásos dráma ez, ... színpada »világsszínpad« egészen szabad dramaturgiát megoldásokkal és feltételezésekkel. Mindenki jelen van a színen, és az író körsétára hívja nézőit ebben az életforgatagban.” A *Szent István-i vásár* (Bori címfordításában) a háború előtti Zágrábban játszódik, egy vásári estét, éjszakát örökít meg. Középpontjában egy „halott” hős áll, aki magán viseli az élethez való viszonyulásának következményeit. A halál órájában töményen kerül felszínre egy életvitel csődje. Az összeütközés a hős lelkében játszódik le, mint egy bűnbánat, kesérgés az elhibázott élet felett. Megjelenik az újrakezdés utáni vágy képzete. A tragédia örök érvényű emberi problémát tükröz: a rosszul választott élettárs, a rosszul választott munka, az ezzel járó nehézségek, tehát az elhibázott életre döbbenés problémáját. Ami után indokolt az irreális vágy megjelenése, amely az élet újrakezdésében rejlik. Azonban nem lehet a rosszul eljátszott életünket megsemmisíteni, tudatában vétkeinknek azokat előre kikerülni egy új életben. Az újrakezdéshez újra kell születni, ami eleve lehetetlen és kizárt. Mi marad tehát? A valóság, ahol az esztelenség, vásár, vér és sír van, azok a képek, amelyeket az író a dráma kezdetétől a szellem megszólaltatásáig fölvezet. A vásári kép a sokféle embertípus ábrázolásával megrajzolja egy társadalomnak, amelyben elszaporodik a bűn, mintegy expozícióját képezi a drámának, megindoklását adja a hős cselekvésének. Janez, miután rádöbben elhibázott életére, amit megváltoztatni nem tud, a Vörös Orrhoz kocsmában iszik ... a részeg embernek látomásai születnek, az öngyilkosság gondolatához érkezik, halottnak képzelve magát, szellem formájában éli tovább életét; álmódja valónak látomásait, amelyek útja a realitásból az irreálisba vezet, a varázsló kalauzolásával. Vagyis látomásainak két szintere van: az egyik a földi valóság, ahol hétköznapi eseményei folynak; a másik a másvilág, ahol az angyalok serege veszi körül. A holtak táncával

zárul a gazdag látomássor, amely a Faust boszorkányszombatjához hasonlít. És a dráma vége: a kocsmáros Janez részegen találja az asztal alatt. Joggal nevezi Bori ezt a művet a „látomások drámájának”, hiszen látszat és valóság között elmosódnak a határok; párhuzamosan folyik a vásári élet és a Janez látomásában lezajló életfolyamat.

Krleža dramaturgiájában a legendák expresszionizmusa után új megoldási lehetőségek jelentkeznek, amely egyrészt abban nyilvánul meg, hogy alanyait a realizmus talajára hozza, másrészt az egész bemutatott közönségnek mélyebb pszichikai kidolgozását adja. Ebből a korszakból való a *Golgota* (Kálvária), *Vučjak* (Farkasháza), *Galicia*. A legjelentősebb a sorban a *Galicia*, az egyetlen horvát dráma, amely az első imperialista háborút örökíti meg. Bori a dráma alapkonfliktusát Krleža honvédnovelláiban is megtalálta és közöttük tematikai hasonlóságot állapít meg.

A dráma témája maga a háború, amelyben kifejezésre jut a kor összes ellentéte és vérgengése, valamint az intim egyéni összeomlások és egy hőbortos nemzedék halál előtti szemléje. Ebben a drámában a háború malomkövében őrlődnek, gyöttrődnek és keresnek a plasztikus kidolgozott drámai hősök. Új variáns jelenik meg, Horvat kadét „gyenge női hangjával”, álmodozó és szenvedő típus, aki magában hordja reményeit, de egyidejűleg a kétségeit is. Krležának az a típusú soknevű hőse ő, aki hiszterikusan szenzibilis, nem fiktív hős, hanem a romantikus fantaszták típusa, akik szembekerülve a valósággal meghasonlanak. Krleža műveiben gyakran jelentkeznek ezek a rokonszenves egyéniségek, akik — szellemi fölényük ellenére — tragikus vereségre vannak ítélve, halálra vagy öngyilkosságra; lelkiismeretük elhagyására vagy a neveltségességre.

Jelen esetben a konfliktus a szenzibilis zeneszerző, Horvat kadét érzéseinek és világlátásának és a háborús világ sajátos törvényeinek szembekerüléséből ered. Már magában véve ez a situáció is tragikus életvitelt eredményez. Ehhez járulnak azok a drámai csomópontok, amelyek a cselekményt a végkifejlet felé sodorják. Ezek a csomópontok Horvat eszméinek és a vele szemben álló egyének nézeteinek megütőközéséből származnak, míg egy véletlen esemény, a kulmináció beindítója be nem következik. Ez a véletlen esemény a homoszexuális hajlamait kiélő Walter leleplezése, aki bosszúból a rajtakapásért Horvatnak elrendeli egy asszony felakasztását, akinek az a bűne, hogy leköpdöste a bárónót. Horvatnak ez az első akasztása, amely amúgy is megviselt idegeit teljesen tönkreteszti. És amikor az akasztás után ismét zongoráznia kell a bárónőnek, megjelenik előtte az akasztott nő képe, a látomás, a rögeszme, ami örült akkordok megütését eredményezi; magánkívüli állapotában lövöldözni kezd, amit a többiek is átvesznek.

A zenének elsődleges szerep jut a *Galicia*-ban. Zongorajátékában a hangerő fokozata a, pianissimótól a fortissimóig terjed, szimbolikus jellellyel. Zenével kezdődik a dráma, amely egy drámai csomópont kiváltója. Ugyanis Horvat a bárónőnek zongorázik, amikor megjelenik a szegény asszony, aki ellopott tehene miatt őrvjög, és a betoppanáskor öszeölelkezve találja a művészt és hallgatóját, — ekkor kerül sor a bárónő leköpdösésére. És zenével indul a zárókép is, amely újabb csomópontot, most már az utolsót eredményezi, amely egy széplélek életét zárja le.

A beindító zene, Berlioz *Fantasztikus szimfóniája*, amelynek főtemája a rögeszme, és amely az idilli álmodozástól a rögeszme megjelenéséig, majd megölésén át a boszorkányszombati, pokoli, fantasztikus körtáncban végződik. A *Galicia*-ban is ezen az úton halad a drámai hős pszichéje. A zongorajáték keretbe foglalja Horvat drámai fejlődésének folyamatát, egy széplélek drámáját adja a zene.

„Egyfelől az ember és a háború néz itt farkasszemet egymással, s föléjük kísértetiesen magasodik a maga igazát követelő öreg parasztasszony akasztott hullája, ... másfelől az olyan beszédes neveket viselő két horvát tiszt, Horvat és Agramer ütközik össze, s velük a kétféle horváttság is” — összegezhetjük Bori pontos meglátásával.

A *Vučjak* (Farkasháza) című drámáját Bori a Glembayakról szóló drámaciklus előképének tekinti, amelyben párhuzamos helyek is kimutat-

hatók. Joggal állítja ezt Bori, hisz ez a mű a kispolgári züllés front mögötti képét adja. A *Szent István-i vásárbán* felvetett züllési motívumot éleszti fel itt is az író, hogy azután bemutathassa a Glembayok életét, a vérgőzös, gyilkos és öngyilkos légkört, a hazugságokkal, intrikákkal és hisztériával telített egészségtelen életet, majd annak agóniáját.

Krleža dramaturgiája a lélektanilag érkező Glēmbay-ciklusban, amely dramaturgiájának összesített műve, hisz fő motívumai vannak sűrítve e ciklusban. Így a szerelemmotívum a legtisztább érzésektől a perverzítésig; a művészeltek ábrázolási motívuma; élet és halál motívumai — mindez, a polgári életmód, amely a hanyatlás útján van, a legösszetettebb formáiban nyer ábrázolást.

Bori felhívja figyelmünket arra a kettősségre, amely a következőkből adódik: „Polgárokrol szól drámája, de már nem »polgári« módon különösképpen, hogy adott a felismerés: ennek a világnak nincs igazi tragédiája.”

Az először két felvonásosra írt *Agóniát* tartja Bori a legtanulságosabb Krleža-drámának, azért, mert a legszabálytalanabb, és megállapítja, hogy Krleža „Nem szabályt követő, hanem szabályt alkotó művész”. De nézzük a kétfelvonásos *Agóniát*. Helyszín: egy varrószalón, ahol Laura, a főhős, az idős Lenbach báró felesége, méltóságán aluli munkával keresi kenyerét. A dráma expozíciója egy családi veszekedés, amelynek kiindulópontját a báró pénzkövetelése jelenti. A semmittevő báró állandóan iszik és kártyázik, becsületbeli adósságokat köt, majd pedig Laurát öngyilkossági szándékkal fenyegetve zsarolja. Ez a veszekedés már nem az első eset, ezt rögtön érezzük, és azt is, hogy Laura idegei már pattanásig feszülnek, az öngyilkossági fenyegetés sem hat, — nem ad pénzt. A pénz megtagadása újabb megütközésre ad alapot, amelynek hangneme már jóval emelkedettebb, és amely a drámai csomópontok egész sorát vonja magával. Laura ugyanis dührohamának utolsó fázisában, az idegek feszülésének kulminációjakor, amikor az ember már nem ura gondolatainak és a kimondott szavak súlyának, azt mondja, hogy: ahhoz, hogy valaki fejbe löje magát, karakternek kell lenni. A vád célba talál, a férj fejbe lövi magát. Ezzel megindul a kollízió a másik irányból, a szerető oldaláról. Laura hároméves viszonyát a férj halálának pillanatában rendeződni véli, azonban a közrejátszó események döbentik rá a valóságra. Kiderül, hogy az általa rajongásig szeretett ügyvédbarát közönséges szélhámós. Laura, a kétszeres vesztes, a megkönnyebbülés és kiábrándulás egyes érzésének kettősségében nagyon őszintén és reálisan beszél. Számot vet életével, az elhibázott utakat jelöli meg, majd a kilátástalan állapotból az öngyilkosságba menekül.

Krleža utolsó drámai alkotása az *Aretaiosz*, amelyről Bori ezt írja: „Írói elgondolásként kétségtelenül impozánsabb, mint lett művészi megvalósulásként.”

Összegezőként elmondhatjuk: a Krležáról írt könyvvel értékes és izgalmas tanulmányt kaptunk, amely a maga sajátos szemléletmódjával a Krleža-művek olvasására vagy újraolvasására kényszeríti az embert.

FRANYÓ ZSUZSANNA

EMLÉKEK IDÉZÉSE A TISZTÁNLTÁS EREJÉVEL

URBAN JANOS: *Köposta*.
Forum, Újvidék, 1977.

Hosszú szünet után Urbán újabb szépprózai könyvvel ajándékozta meg olvasóinkat. Tudnunk kell, hogy az utóbbi időben, míg Urbán, az író, „hallgatott”, addig Urbán, a publicista és történész, igen tevékeny volt. Szűkebb hazájának munkásmozgalmi múltja vonzotta ellenállhatatlanul, annak búvkörében alkotott, és, mint az ennek a kötetének olvasásakor

kiderül, a feljegyzett események és az illető körhöz fűződő személyes élmények novellák és karcolatok formájában a felszínre törtek. Nagyon érezhető, hogy ezek az írások egy nagy, a múltba tett utazás melléktermékei, hiszen kidolgozatlanáguk világosan utal arra. Nem utolsósorban a művészi eszközök, amelyek segítségével a szerző „utazásai” élményeit közölni igyekszik velünk, szintén javarészt a múlthoz tartoznak, azaz méltán hiányolhatjuk a kísérletezési kedv jelenlétét.

A könyv hármasság taglalású, az első rész 10, a második 11, a harmadik pedig 9 írást tartalmaz. Mindhárom csoport írásai egy közös tartalmi vonással rendelkeznek: mindegyik a múlt eseményeiből kiindulva a jelen felé igyekszik és ezzel mintegy hídverés szemtanúi lehetünk múlt és jelen között. A visszakanyarodás a múltba nem távoli, hiszen legmesszebbre a háború előtti jugoszláv állam világába jutunk.

Az első csoport, némileg leegyszerűsítve, úgy mondhatnánk, hogy városi történeteket tartalmaz. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy nincsenek témabeli átcsapások, azaz, mondjuk, a második csoportban is fellelhetők „városi” történetek, de a domináns elemek az általam közölt felosztásban tagadhatatlanok. A főhősök magányos, testileg vagy lelkileg rokkant emberek, szegények, árvák, naplopók, nyugdíjasok. A második csoport írásai falusi történetek. Ezeknek hősei földművesek, kisiparosok, béresek vagy falusi rendőr. A harmadik írásfűzért háborús történetek alkotják, mert ezek a történetek valamilyen módon kapcsolatban vannak a világháborúval, közvetlenül vagy közvetett módon. Ebben a csoportban az író e korra! kapcsolatos visszaemlékezései uralkodnak.

Urbán János nyelvezete világos és érthető, letisztult. Igyekszik minden esetben a legmegfelelőbb kifejezést használni. Érezhető a nyelvi fegyelmeltség és gondosság jelenléte, minden szó a helyén van. Mondatai aránylag egyszerű szerkezetűek, legtöbbször igen rövidke. Az írások közös vonása, hogy a szerző az első mondatától kezdve a tartalmi mondanivalóra összpontosít. Valójában: a rövid elbeszélő írások egyik elmaradhatatlan követelménye ez, amelynek Urbán minden esetben eleget tesz. Egyébként is írásaiban csak a tartalom van a hangsúly, formai újításnak nyomát sem lelhetjük. Három belső formával találjuk magunkat szemben: az én-formával (azon belül a totális belső monológgal és a mesélt történettel), az ő-formával (mesélt történet) és a totális párbeszéddel (dramatizált jelenet).

További vizsgálódásunk tárgya legyenek azok az ábrázoló eszközök, amelyek segítségével a szerző világos és minden esetben szigorúan egyértelmű tartalmi mondanivalóját közli. Azt mondhatnánk, hogy a legjellemzőbb a különböző műfajok keveredése. A kötetben fellelhetők a riport, a dokumentumirodalom, a novella vagy az emlékirat elemei. Írásonként változik egy-egy elem eluralkodása. R riportnak nevezhető jó néhány írás, mert a bennük megadott tények megegyeznek a valósággal. A nehézségek akkor bukkannak fel, amikor a riport eszközeivel egy teljes emberi sorsot akar ábrázolni Urbán, mivel a riport csak a valóság egy részletét képes érzékeltetni, míg az igazi, szélesebb szépirodalmi alkotás, legyen az a regény, teljes összefüggéseiben ábrázolja az életet. Más szóval: a kötetben több életrajz esetében csak egy szemszögből kapunk rápillantást, azaz a szerző a riport eszközeivel többször igyekezett megeleveníteni, mint amennyit azok megengednek. Vegyük például a *Meg kell halni* című írás öreg sofőrjét. A főhős monológján keresztül felvonul előttünk egész élete, de a ránk gyakorolt hatás nem mély, mivel csak az ő naiv elmékedésére épül az írói üzenet. A riport eszközeivel sikerült azonban a szerzőnek az objektív tények bemutatása, mivel egyértelműen rámutatott egyes korok visszásságaira. A tények bemutatásakor a szerző, mintegy alátámasztva a tartalom hitelességét, többször támaszkodik korabeli dokumentumokra, azaz azokat szó szerint idézi. Gondolok itt a *Részaratók* bírósági jelentéseire vagy a *nagy kő elmozdítására*, amelyek teljes egészükben tulajdonképpen egy irodai nyelven megfogalmazott életrajzok eredeti dokumentumidézetekkel megtűzdelve. Urbán valójában néha túl sokat tett írásai tartalmi hitelességének alátámasztására. A jó néhány én-formában megírt alkotás nyíltan arra

utal, hogy a szerző tudatosan vállalja az emlékirat-formát, hiszen minden nehézség nélkül megállapítható, hogy ezeknek az alkotásoknak melleső főhőse valójában ő.

A kötetben a sötét színek uralkodnak, a derű pillanatai rendkívül ritkák. Ilyen például az *Engesztelés* című írás, amely mosolyogtató és egyszerűségében megkapó. A többi depresszív hangulatot áraszt, úgyhogy nem egy olvasása után monotonía érezhető, annál is inkább, mivel az alkalmazott ábrázoló eszközök választéka kizárja a változatosságot. Urbán a lélek mérnökeként mutatkozik be, ki a klasszikus író példájára „mindent tud” hőseiről, minden világos számára. Hőseinek gondolatai az általa kijelölt tipikus pályán mozognak, hol a történések rendjét nem zavarja meg a véletlen. S bár a javarészt tragikus vagy a tragikus magvát magukban hordó történetek alkalmasak a drámai kibontakozásra, az írásokból hiányzik az igazi feszültség, az a valami, ami az olvasót megragadja és további olvasásra ösztönzi. A kompozíció igen gyakran tudatosan felállított számtanpéldára emlékeztet, amikor is a tétel megelőzi a bizonyítást. Hiszen a szerző pedáns rendszerezéssel irányítja hőseit, legtöbbször ellátja őket megfelelő élményekkel, amelyek összhangban vannak a felállított tétellel.

A *Köposta* ábrázoló eszközei és a valóságközelítés módja a kötet értelműen a realizmus területére helyezi. Ehhez nagyban hozzájárul az író viszonyulása a leírt történetekhez és hőseihez. Urbántól távol áll a sematikus múltábrázolás, „osztályellenségei” iránt is nagyfokú megértést tanúsít, azokat is igyekszik teljes embereknek bemutatni. Emberszeretete csodálatra méltó. Átérzi egy-egy hősének lelkiállapotát, azonosulni igyekszik vele és ily módon impresszíven hatni az olvasó érzéseire. Sajnos azonban ez az emberi viszonyulás a világhoz nem elegendő az írói meglevenítéshez. Szerzőnk abba a nehéz helyzetbe juttatta önmagát, hogy letisztult és haladó nézeteit, amelyeket átítat humanizmusa, rövid írásokon keresztül, kevés és mereven alkalmazott ábrázoló eszközzel egy-egy életsorsba koncentrálna. Az elképzelés véghezvitetlenségét példázza a *Köposta* legtöbb írása. Ezek rövidegsége és a mondanivaló bősége kerül összeütközésbe, úgyhogy az író a hősök igazi gondolatai hiján és a cselekmény teljességének távollétében kénytelen sokat és olyasmiket közölni, amik nem hatnak meggyőzően az olvasóra, mivel futólagosak vagy pedig, mondjuk a belső monológok esetében, nem fakadhatnak az illető hős elméjéből. Mert tulajdonképpen a szerző az, ki gondolatait egyszóval ily módon, helyszúke miatt, summásan kifejezni.

Nagy erénye a kötetnek az a vonzalom, amelyet Urbán János az egyszerű, hétköznapi emberek sorsa iránt tanúsít. Minden sorából kitűnik, hogy azok „pártján áll”. Rokonszenves az is, hogy ezek az emberek tájaink szülöttjei, tegnapunk képviselői. Egy eltűnt világot idéznek írásai azzal, hogy talán rajtuk keresztül jobban megértsük a jelent. Úgy érzem, nagy kár, hogy a szerző nem kísérelte meg ezeknek a „förgácsoknak” szélesebb összefüggéseit ábrázolni, nem igyekezett az ábrázolás totalitása irányába, méghozzá gazdagabb meglevenítő eszközökkel. Természetesen ez már egy magasabb irodalmi szintet jelentett volna, mivel az elbeszélés vagy akár a regény régiójába jutott volna. Urbán kétségtelenül rengeteg élményt és ismeretet halmozott fel magában. A *Köposta* írásaiban fellelhetjük a mélyebb ábrázolás csírait és lehetőségeit. A szerző azonban egyelőre adós maradt a maradandóbb művel. Az esetleges újabb, magasabb szépirodalmi szinten történő utazás közel-múltunkba azonban ugyanakkor magasabb szintű művészi ábrázoló eszközök birtoklását is feltételeznék az írónál. A fentiekben vázolt hiányosságokat nagyban ellensúlyozza az írói jó szándék, úgyhogy Urbán újabb könyve bizonyos értelemben megmarad annak, aminek szánta: az író legbensőjében rejlő emlékek egy kissé elkészt és művészileg nem eléggé kimunkált felidézésének.

VARGA ISTVÁN

GYERMEKLELKEK A PÁNYVÁN

PINTÉR LAJOS: *Bolondkocsi*.
Forum, Újvidék, 1977.

Pintér Lajos azok közé az írók közé tartozik, akiknek művei hosszú ideig kizárólag az újságok hasábjain és a rádió adásaiban éltek: humoreszkjei, bókversei, szatirikus írásai leginkább a Grimaszban jelentek meg, jeleneteit pedig az Újvidéki Rádió vidám együttese adta elő. 1974-ben aztán csaknem egyidejűleg két könyvvel mutatkozott be, mégpedig igen eltérő műfajú könyvekkel. A *Van benne valami* című kötetben humoros írásaiból adott közre válogatást, *Mélyvíz* címen pedig ifjúsági regényt írt. S aki azt várta, hogy az immár ismert és elismert humorista valami vidám hangvételi vagy akár szatirikus élű regénnyel jelentkezik, igencsak csalódhatott, mert e regényben egy lényegében realista eszközökkel dolgozó íróval találkozott, aki alapjában szabályos regényt írt. Kellems meglepetéssel állapíthattuk meg, hogy a szinte kizárólag rövid lélegzetű, apró újságműfajokban járatos író ebben az első regénykísérletében kellő biztonsággal bonyolította a cselekményt, ura tudott maradni egy hosszabb lélegzetű alkotás szerkezetének is.

Mindezekről a jórészt formai elemekről, valamint az ifjúsági regény nevelő hatásáról, illetőleg e hatás problematikus voltáról annak idején szólt is a kritika, de egy igen fontos tartalmi elemének, vonatkozásának úgyszólván semmilyen figyelmet nem szentelt, egyszerűen észre sem vette. Pedig a *Mélyvíz* egy olyan világról szólt, amelyről eleddig szinte nem is érkezett irodalmi szintű tudósítás. Az író ugyan csupán „egy bánáti kisfaluból jött fiú vallomását” ígérte, ám Tajti Andris nem egy átlagos falusi családból, környezetből jött, hanem egy anabaptista, tehát szektás családból! A magyar szociográfia a két háború között s később is foglalkozott a szektákkal, de szépirodalomban alig találjuk nyomát, nálunk pedig, a jugoszláviai magyar irodalomban éppen a *Mély-*

víz jelenti az első kísérletet e világ és főleg a benne vergődő, sínylődő gyermeklelkek írói ábrázolására. Ha szem előtt tartjuk, hogy egyéb negatív rekordok (csekély népszaporulat, magas öngyilkossági arányszám) mellett Vajdaságra a különböző vallási szekták (nazarénusok, anabaptisták, szombatosok, pünkösdisták, adventisták stb.) elterjedtsége, híveik nagy száma is jellemző, akkor semmiképpen sem elhanyagolható azoknak a gyermekeknek a száma, akiknek a lelke, alakuló tudata, formálódó személyisége ilyen zavaros mélyvízben küzd az egészségesebb létért vagy — nyomorodik el örökre. Mert ne feledjük, nem csupán az iskola tudományos világnézeti alapú és a család vallásos nevelése közötti egyszerű ellentétéről van itt szó; ez, mint tudvalévő, falusi paraszti környezetben még ma sem ritka dolog, sőt városban is előfordul. Tudni kell viszont, hogy a szekták hívei általában sokkal intenzívebb vallási életet élnek, mint a hagyományos hitfelekezetek hívei, sokkal szigorúbban veszik és tartják meg a szekta reguláit. Ez a vallásosság a szó teljes értelmében áthatja minden életmegnyilvánulásukat. Feltehetőleg onnan van ez, hogy míg a többi felekezetbe, hogy úgy mondjuk, általában beleszületnek az emberek, s a szokásokkal elvegyült vallási normákat több-kevesebb szigorúsággal betartják vagy elhanyagolják, a szektákhoz legnagyobbbrészt felnőtt korban csatlakoznak az emberek, önként, s annál nagyobb buzgalommal, sőt türelmetlenséggel, nemegyszer agresszivitással gyakorolják rendelkezéseit. Az is köztudott, hogy a szektáknak szinte minden egyes tagja egyúttal lelkes térítő is, a családon belül pedig, különösen a kis-, tehát iskolás korú gyermekekkel szemben egyenesen zsarnokian szigorú. Ha pedig a gyermek esze nyiladozni kezd más igazságok felé is az iskolai nevelés hatására, ha nem akar örökre lelki nyomor-

rékká válni, akkor mindenekelőtt a képmutatás, a kétlakiság vonásai fejlődnek ki benne.

Ez utóbbi úton indul el a *Mélyvíz* Tajti Andrisa is. De milyen áron! E szellemi-lelkiismereti terror embertelenségének szemléltetésére elegendő emlékeztetnünk arra a részletre, amelyben hősünk először próbál mozielőadást nézni — feltehetőleg egy ismeretterjesztő természetfilmet. A hagyományos hitfelekezetek legbigottabb hívei is esetleg némely, mondjuk, „valláserkölcsi” szempontból kifogásolható filmtől próbálják eltiltani vagy távol tartani a gyermekeket, de hogy a mozi mint olyan — nemcsak ma, de akár a felszabadulás utáni években is — teljességgel tilos legyen, az nyilván elképzelhetetlen, hisz már a papok is tartanak filmelőadásokat a hittanra járó gyermekeknek, hogy a tea- és táncélutánok, sportversenyek rendezéséről ne is beszéljünk. Tajti Andrisa azonban a beleszűkült hiedelem szerint „szentségtörésnek” tartja az iskolában, nyilván a tanítási tervben szereplő természetfilm megtekintését. „Ösztálytársaim között lapulva, behúzott nyakkal, dobogó szívvel, szinte tolvajként besurrantam az olajos padlójú moziterembe. Behúzódtam a sarokba, s amíg a zsvajgás tartott, arra gondoltam, még mindig nem késő visszalépnem... Az eddig soha nem látott tünemény feltűzött és elkápráztatott, közben folyton arra kellett gondolnom, hogy eláruztam szüleimet és istenemet. Az isten bűnbocsátó jóságára számítottam ugyan, de Ernő bácsi és a szüeim megtorlása nagyon is valószínűnek látszott.”

De Tajti Andrisának még ilyen félelmek, lelkifurdalások között sem adatott meg végignézni a filmet. Apja valahonnan — talán valamelyik még félénkebb „testvér” árukkodásából — értesült a fiú „szentségtörési” kísérletéről, s berontott a moziterembe. „A filmet hirtelen megszakították, felgyújtották a villanyt. Egy pillanatra a pad-sor alá akartam bújni, aztán magam sem tudom, mitől vezérelve, felálltam és elindultam az ajtó felé. Apám magánkívül rohant felém, elkapta csuklómat, s mint az olvasókönyvbeli bányász, aki az égő ház-ból az utolsó pillanatban menti ki

a bennrekedt gyermekeket, kivonszolt a moziteremből.”

Nem kétséges, hogy az égő házból gyermekéletet mentő bányász asszociációját annak az immár elferdülőben levő gyermekléleknek a félelme indítja el, aki csakugyan az isten és a szülők elárulásának hiszi egy mozielőadás megtekintését. S amint a vallási szigor a szülői szeretettel egybe-mosódva jelenik meg, természetesen a vigasztalás is ezt a köntöst ölti fel, az elkülönülésre, a többi gyerek közül való kiválásra serkentve a fiút. Tajti Andrist ugyanis a moziiban törtétek miatt csúfolják a többiek, amiktől ő érthetően igen szenved, s a nagy vértanúkra gondol. Édesanyja pedig Jézus megpróbáltatásaira emlékeztetve, így vigasztalja: „Nem a világi gyerekek között van a te helyed, hanem Jézus báránykái között.”

Számos ilyen részletet idézhetnénk még a *Mélyvízből*, melyek egytől egyig a pányván vergődő gyermeklélek szenvedéseit, a szektás közösség és az egészséges falu-társadalom közötti kiáltó ellentétet példázzák, valamint azokat a lelki sérüléseket, melyek a fenti összeütközés következményei. Hogy pedig e környezet, e zárt világ ábrázolásának hitelességét illetően semmilyen kételyeink nem támadnak, hogy az írónak sikerül lelkiismeretünket felkavarnia, felháborodásunkat kiváltania, az onnan van, hogy hősét mindvégig belülről ábrázolja, szinte kizárólag őt beszélgeti, az ő észjárását és gondolatmenetét követi. Látszólag tehát nem válik, nem távolodik el tőle, nem beszél, nem ítélik helyette. Mindezt az olvasóra bizza. Bizonyos, hogy a gyermekolvasók is az ilyen regényt szeretik, melyből nem hallik ki a felnőttek oktató-nevelő hangja, de épp ez a módszer biztosítja a történetből önként adódó pozitív nevelői hatás érvényesülését is.

Ezek után érthető érdeklődés előzte meg Pinter Lajos második ifjúsági regényét, a *Bolondkocsit*, amely Tajti Andris további sorsát ígérte, annak a kulcsát kívánta az olvasó kezébe adni, hogyan történhetett meg, hogy a mélyvízből feltört, középiszkolába, városba került fiú „ösztöndíjjal, a továbbtanulás és újságírói szárnypróbálgatás ki-

látásaival, tehetséges fejjel és tiszta szívvel rövid két év alatt mégis a javítóintézetben kötött ki”.

Az ösztöndíj elnyerésével, illetőleg elfogadásával a szülők részéről s a továbbtanuláshoz, városba költözéshez való hozzájárulással Tajti Andris feltörése a mélyvízből igen felgyorsul. Apja ugyan tesz még egy utolsó kísérletet arra, hogy fiát a szekta keretein belül tartsa, a városban is anabaptista testvérek-nél helyezze el teljes ellátásra, de rövidesen kiderül, hogy ez a kötelek igen laza. Csak a szállásadó asszony „testvér”, a férje iszákos nyugdíjas, a menyecske pedig, akitnek a férje börtönben van, fittyet hány a szektára, sőt kis híján szerelmi kalandba is bocsátkozik a serdülő fiúval. Természetes hát, hogy ez a környezet az iskola, a sakk-klub, majd az újságszerkesztőség befolyásával szemben teljesen hatástalan marad.

Érdekes módon az történik, hogy amilyen mértékben hősünk mentesül a szekta léleknyomorító terrorja alól, s a faluról városba került középiskolás diák, a némely tárgyakban (irodalom, matematika) kiemelkedő, másokban közepes vagy gyenge előmenetelt mutató, egyes területeken (sakk, újságírás) korát meghazudtoló kezdeti sikere-

ket elérő, már-már szokványosan rendhagyó serdülő ifjú életét kezdi élni, olyan mértékben csökken érdeklődésünk a sorsa iránt. Ezzel egyidejűleg előtérbe kerülnek az író korábban is meglevő, ám az érdekesítő történet és a szinte egzotikumszámba menő környezet mögötti háttérbe szorult fogyatékos-ságai is. A cselekménybonyolítás ugyan itt is elég ügyes, a kompozíció is meglehetősen egységes, de például a nyelv szürkeség, szintelensége már szembetűnő, talán azért is, mert míg az első kötetben legalább a szektások jellemzően kenetes beszéde egyes szereplők nyelvezetének valami sajátos, egyéni szint adott, ez itt a szektával együtt elenyészik. A legfőbb hiányosság azonban, hogy az író itt korántsem tudott olyan mértékben azonosulni hősével, mint az első kötetben, folyton a felnőtt író veszi át tőle a szót, s ezért sokkal kevésbé érezzük hitelesnek a történetet.

Ennek ellenére a *Bolondkocsi* igen olvasmányos, jó ifjúsági regény, s ha a *Mélyvízzel* felfokozott olvasói igénynek nem is mindenben felel meg, az ifjúsági regény-pályázat óta kissé meggyérült ifjúsági regények számát örvedetesen gyarapítja.

JUHÁSZ GÉZA

EMLÉKEZNI, HOGY AZ MÉGSE LEGYEN EMLÉKEZÉS

HOLTI Mária: *Bordásfal*.
Forum, Újvidék, 1976.

Mi árad ebből az ifjúsági regényből? Milyen „illat párolog puhán”? Talán az elmúlás fölött merengő nosztalgiaé: ahogy a felnött egy szírtől visszatekint, s a gyermekkor meg a kamaszkor napját látja a völgy fái mögött leáldozóban. Egy párnázott világé is, amelyben senki sem igazán rossz, még ha a körülmények ilyen cselekedetekre kényszerítik. Végül az időtlenségé. A hősök Titus Liviust recitálnak és Ivo Andrićot olvasnak. A könyv tehát külön világot alkot, amelyben

a bennünket gúzsba kötő idő „nem ér”. Ha összevonjuk a kulcsszavakat: vágyakozás egy párnázott világ után, amely időtlenné meredt hasonlatosan a borostyánkőbe ágyazott növényi maradványokhoz.

Az illatoknak azonban nemcsak minőségük, hanem eredetük is van. Különféle anyagoknak ismérvei ők. Ezt az anyagot helyezjük most vizsgálódásunk gyújtópontjába. A nyelv töretlen, egészséges. Csak az 51. oldalon akadok makulányi tisztátalanságra. Éjszakai lepke helyett

az Értelmező Szótár is éjjeli lepkét mond. Az alakok és helyzetek mind kissé groteszkek. Ebből vagy ebbe fordulók. Jó ez. Nem vésik el tőle a fog, mint az „édességek” olvastán. Jó az is, de milyen, hogy nincsenek kirajzolgatva az oktatónyelvő célok. Ha van, hát van emberségre nevelés. De hogyan! Ahogy a levelek közt rejtőzik a gerend. A történet azonban nem homogén. Események sora. Nem regény. Ilyen szerkesztésre utalna a cím is? Bordákból álló fal? Így aztán hiába várom, hogy haladjon a cselekmény valamiféle beteljesedés felé. Akár a nap kel, emelkedik, délben eléri legmagasabb pontját, este lenyugszik. Ez az ív, ez az íj, amelyen feszülni kellene figyelmem idegenek. Rossz, ha hasonlítgatunk. Minden mű anyaga, alkotója más. Mégis a gondolat plaszticitása kedvéért íme a *Légy jó mindhalálig* példája. Az is fejezetek lépcsőin halad fölfelé a zenitig, Misi meghurcoltatásáig, kicsapásáig, majd visszagördül a mélybe a megoldásig, a befejezésig. A fejezetek fiókaiból alakok sokaságának változatos fiziognómiái tekintenek ki. Egymás közötti viszonyuk a szülő—gyerek, tanár—diák, diák—diák jelzést mutatja.

1. „... elég, ha arra gondolok, hogy éjszaka idegenek járkálnak a fürdőszobában, és a mosdószivacsomat használják. Megint, hogy én csak ne jártassam a számát, mert sürgősen elküld az apámhoz, és azután nézgelődhetek. Rájött valahogy, hogy ezt a hátam közepe se kívánja, pedig igazán szeretem az öreget, ő egészen másmilyen, és egészen másképpen rendes, mint anyu.”

2. „Itt is nagyon rendesek voltak állítólag, az igazgató, valami Herczogossy, mintha azt mondta volna, hogy ő fűtyül mindenféle priuszokra meg kísérőszövegekre, átiratokra, neki csak az a fontos, hogy lásson egy csipetnyi jóindulatot a tanuló részéről a többi almás.”

3. „— ... Mindig mondtam, hogy klassz vagy. Csakhogy nem ismernek, mert nem engeded, hogy megismerjenek. Aki mégis ismer egy kicsit, az marhára tud téged szeretni.

Bendőnek elhomályosodik a szeme:

— Örülök neki, hogy ilyen jó véleménnyel vagy rólam. Jó, ha az embert megdicsérik.

— Sárkányosság nem koszott?

— Á, dehogya. De nem is szid. Pedig néha úgy szeretném, hogy valaki letoljon a sárga földig.

— Az mire jó?

— Arra, amire a dicséret. Hogy azután összeszedje magát az ember. A kettő között alig is van különbség.”

Szólni kell még Holti Mária *stílusáról*, amely ebben a könyvben mindvégig élénk, fordulatos. Színét tótágas szóösszevonások, szóképzések (étlap-hírhozó ebédszag, életművészet-történész, a fa vaskarikáthatatlanítása), humort sugalló hasonlatok (Olyan sötét van, mint egy szekrényben), szólások (De anya elől soha nem lehet a szélet a vitorlából kifogni) adják.

Kamaszoknak szánt regény. Tizenöt éveseknek. Föltárul benne lényük, lényegük. Ott kalimpálnak a gyermekkor varázsata és a felnőtté érés komorságai között. A párnázott falak közé mégis beszivárog a környezet szennyezett levegője, a zajok kíméletlenül. Szülők válása, árvaság, nemzedéki összecsapások.

Fölnőtt kezében mást mond ez a könyv, és mást mond egy gyerekeiben, természetszerűleg. Az előbbi, a szülőt, a tanárt, nevelésbeli felelősségre figyelmezteti közvetve; az utóbbi kezében saját maga és társai megértéséhez mutatja az utat.

Végül, ha én lennék a Forum Könyvkiadó fő könyvterjesztője, minden általános iskola magyartanárja kapna évente egy listát jugoszláviai írók ifjúsági regényeiből. Akkor ezt a könyvet is többen ismernék, olvasnák... Hiszen a szerepet definíciója sem hiányzik belőle.

VIRÁG ÁGNES

ZENEI ORATÓRIUM

PETAR PETROVIĆ NJEGOŠ: *Hegyek koszorúja*.

Fordította: Csuka Zoltán.

Forum, Újvidék, 1976.

Petar Petrović Njegoš, a kiemelkedő Crna Gora-i és egyben jugoszláv költő *Hegyek koszorúja* című „drámai-lírai hősköltemény”-ét ez alkalommal negyedikben kapja kézhez a magyar olvasóközönség. Először 1902-ben Veselin Djisalović (Gyiszalovics Veszelin) tolmácsolásában, Újvidéken adták ki a jugoszláv népek irodalma eme klasszikus alkotásának — mely „méltán sorolható” a XIX. század közepe „világirodalmának forradalmi-romantikus remekművei mellé” — fordítását.

Az első kiadás a „dramatizált eposz”-ok közé sorolta a művet. Djisalović 1927-ben, ugyancsak Újvidéken, másodszor is megjelentette a *Hegyek koszorúja* átdolgozott fordítását. Ez alkalommal „drámai költemény”-ként szerepelt a njeoší mű.

Csuka Zoltán szólaltatta meg újra magyar nyelven Njegoš remekét, melyet a budapesti Irodalmi Intézet az eredeti mű megjelenésének századik évfordulóján adott közzé. A mostani kiadás szerkesztőségi jegyzete az 1947. évet tünteti fel az első kiadás éveként, míg Csuka Zoltán *A jugoszláv népek irodalmának története* (Gondolat, Budapest, 1963) című irodalomtörténetében található *A jugoszláv irodalom magyar bibliográfiája* Kozovics Sándor és Radó György összeállításában, az első Csuka-fordítás megjelenésének éveként az 1948. esztendőt említi.

A *Hegyek koszorúja* magyar fordításának negyedik kiadása Csuka

Zoltán újabb átdolgozása egyben, és Njegoš halálának 125. évfordulója alkalmából kétnyelvű kiadásként az újvidéki Forum kétnyelvű kiadványainak számát gazdagítja. A jelen kiadás a Nemzetközi Tudományos Oktatási-Művelődési és Műszaki Együttműködés Crna Gora-i Köztársasági Intézete és a Forum Könyvkiadó közös vállalkozása, melyet a titogradi intézet támogatott anyagilag.

Ez a harminc év után teljesen átdolgozott Csuka-fordítás az *Ajánlást* is magába foglalja, melyet először kap kézhez a magyar olvasó. Ezenkívül széljegyzetek is segítik a mai olvasót az egyes történelmi események, helynevek stb. közötti eligazodásban.

A fordítást Velibor Gligorić akadémikus Njegos *Hegyek koszorúja*-ról írt lírai hangvételi tanulmánya vezeti be, melyet Fehér Ferenc tolmácsolásában olvashatunk magyarul.

Csuka fordítása hűen közvetíti a „magas művészi hófokon, súlyos és ércesen csengő”, Gligorić által „zenei oratórium”-nak nevezett njeoší tízszótagos verssorokat, melyekben Njegosnak sikerült „a nép ajkán élő hősköltészet nyelvét és etikáját (...) maradéktalanul összeötvennie az európai klasszicizmus és romantika formai és eszmei vívmányaival”.

Csuka Zoltánban a njeoší mű méltó magyar tolmácsolóját üdvözölhetjük.

KAICH KATALIN

KÉTSÍKÚ CSELEKMÉNYESÍTÉS

IVAN SLAMNIG: *Bátorságunk jobbik fele.*
Európa, Budapest, 1977.

Külföldi író első regényét olvasni mindig izgalmas élmény, s hatványozottan az, hogyha mind a szerző, mind a fordítója jó ismerősnek, barátoknak számít, mint ebben a konkrét esetben alkalmasint.

Slamnig fenegyerekként robbant be a horvát háború utáni lírába. Nemcsak kész fegyverzete jelentett meglepetést; könnyedsége, szinte pajkos frissesége sem csupán játékoságra vallott, intellektusa adalékolta a különleges többletet. Jó ideig szabadúszó, egyetemi éveit után, majd vendégelőadó az USA-ban, Olaszországban, Hollandiában, Svédországban. Jelenleg a világirodalom professzora a zágrábi bölcsészeti karon. Számos verseskötetén kívül két novellás, egy esszékönyve és több tévé-, illetve rádiójátéka népszerűsítette a nevét.

A *Bátorságunk jobbik fele* — megrendelésre írt — első regénye. Szellemes fogás volt, most már nem is vitás, amikor a zágrábi Znanje kiadó, a közelmúltban, világbestseller sorozatába 5:1 arányban belopta tehetséges fiatal horvát írók egy-egy új termését. Így kapott helyet Slamnig is a sorozatban, s tegyük hozzá, nem is akármilyen kisregénnyel!

Lélegzetvételnyi kiterő csupán s nem vitatkozó kedv mindenáron — engedtessek meg itt, mindjárt az elején: én ezt a regényt a nagytekinthető A. Flaker akadémikus jellemzése ellenére sem nevezném farmernadrágos prózának. Struktúrájában, de tárgya elemeiben is, korábbi szerzők eljárási jellemzőire vélek ugyanis ráismerni — Slamnig a megmondhatója, hány forrás szolgálhatott példaképként a rendelkezésére álló témérdek ismert közül... Mindez persze lényegtelen itt és most, munkája minősége árulkodóbb a kategorizálás helyességénél, illetve vitathatóságánál.

Nevezetesen az, hogy ez a költőből lett prózáiró mozgósítja tárgyi ismereteit és élményeit regénye építési folyamatában: olyanképpen, hogy teljesebben őt érezzük,

a költőt, a vendégelőadót, az egyetemi tanárt egyaránt és együtt a regényelemek lélegzésében, kit-kit épp ott a nem különösebben nagy sztoriban, ahol szervesen beilleszthető, és mindig úgy, hogy egy pillanatra sem bontja meg felbukkanásaival a meseszöveget együttthatóit.

Egy évfordulói találkozóból indul a történet, zágrábi légkörből, a zagorjei Brestovjéba, egyik osztálytársnő egykori kúriájával határos falucskába. A nyelvtörténész Flax — Slamnig — kutatási helyszíne is egyben a falucska környéke. Zita, a volt „kuriás család” tagja hozza aztán viszonylatokba szerzőnket, mármint Flaxot Anitával és különnc nagynénijével, az írónővel. Anita rapszodikus szerelem csíráit bontakoztató médium lesz, a magának írogató nagynéni pedig remek alkalom a regényszöveg két-síkú cselekményesítésére. Részletekben adagolt egyik hosszabb lélegzetű írását szerzőnk leleményesen szövi a cselekmény elemeként nemcsak a tárgy bővítésére, hanem a horvát etnikum, szellemes ellenpontozásaképpen is. Függetlenül attól, hogy hagyományos, illetve avitt társadalmi és kulturális struktúrák ábrázolására törekszik-e írónk ezzel az ötletes fogással, vagy sem, a regény mindenképpen nyer vele rétegezett-ségben, színességben egyaránt. A zagorjei táj jellegzetessége és légköre a (novellabeli) dalmát hangulattal, korábbi motívumokkal meg az olasz megszállás éveiből merített, hiteles mozzanatokkal skálát biztosít a két világ aszinkron színeinek láttatására. Közül pedig a mai, élő zágrábi szlengesített nyelv a fiatalok érintkezésében, de ábrázolásuk sokrétű mikéntjében is hiteles eszköz, velejáró szinte, noha korántsem annyira vívóanyaga a sztorinak, mint például a celini párizsi szleng. Az ezek szerint negyven évé sokkalta inkább lehetett volna farmernadrágos prózái ismerőv, mint szerzőnknel ez a mérsékeltlen s épp ezért nagyon funkcionálisan alkalmazott zágrábi

szleng. (Hol vannak Foxék Barbados nyelvezetétől!) Az író, aki novelájában Anna szerepét játssza valamelyest, a dalmát légkörben poentírozásnak sem utolsó: kissé belepistul bírálójába, mármint Foxba, az ugyancsak író nyelvtörténészbe, alias szerzőnkbe. Fox rémülten — éjjel — hívja fel telefonon zagorjei barátját, aki annak idején felajánlotta neki az iskolájában megüresedett angoltanári állást, s még az

éjjel csomagol s menekülésszerűen elhagyja a fenyegető veszedelem színterét, Zágrábot, a szerelmes írónóval együtt.

Bölcs meghátrálás: bátorságunk jobbik fele.

A regényt Vujicsics D. Sztoján fordította: munkáját a pontos szövegvisztaadás mellett a slemingi gördülékenység is dicséri. Az utolsó szintén az ő munkája: velős és tájékoztató.

DUDAS KÁLMÁN

IDŐN INNEN, IDŐN TÚL

CIRIL ZLOBEC: *Testvérem, a szent.*
Európa Könyvkiadó, Budapest, 1977.

*Bárhonnan indulsz el, utad
végén rád köszön a halál.*

A huszadik századi divatos sci-fi irodalom termékei mellett szinte vizsgaanyag, kemény próbatételnek számít, a szükségesség heroikus erejével hat két olyan kötet megjelenése a könyvpiacra, mint a szlovén Ciril Zlobec *Testvérem, a szent* és a horvát Ivan Slamnjig *Bátorságunk jobbik fele* című kisregénye.

A jugoszláv irodalom két jeles egyénisége mint költő és mint prózaíró is bebizonyította tehetségét, felkészültségét.

Az a bizonyos vasárnap — Ciril Zlobec kisregényében — elindítja az ellentétes érzelmeket; mint a vasárnap és hétköznap, úgy viszonyul a két regénybeli testvér egymáshoz. A hosszú távollét utáni találkozás meteorológiai érzékenységgel. A családi fészek kihülve leng, és a fiókákban csak a szomorú látvány utáni kíváncsiság maradt.

Emberi méltóság, emberi gyarlóság. A téma érzékeny érzelmi síkon fut, természetes viszonyulás, a konfliktus nélküli kapcsolat ószin-

te megnyilvánulásainak vagyunk részesei, a cselekmény magával ragad, együtt érzünk, együtt élünk a szereplőkkel.

A két ember, mint a tűz meg a víz, más-más külső és belső tulajdonságokkal, de közös, ősi funkciókkal. Az elmúlás ott lebeg közöttük, Francisek, a szerzetes testvér, elhivatottsága természetes függvényeként fogadja a közeledő halált. Az ő halála csak az eső utáni hangulatot hozza, a levegő vegytisztasága kizárva!

A gyümölcs éretlensége, túlérett-sége egyformán íztelen.

Beláthatatlan idősík, végtelen dallam ez a regény, és igazságok s igazságtalanságok keverednek útvesztők nélkül.

A fül membránérzékenységgel reagál a regény tiszta stílusára.

Gállos Orsolya fordítása tökéletes oldottsággal, gördülékenységgel adja vissza az író eredeti gondolatait.

Az egyes fejezetek előtti mottó-rész (Székely Magda fordítása) egy-egy himnusz a létről, a regény aláfestő, korhú zenei betétje.

BARANOVSZKY EDIT

SZABADKA SZÍNHÁZI ALBUMÁBÓL

IVANKA RACKOV: *Iz pozorišnog albuma Subotice.*
Osvit, Subotica, 1977.

Találó a cím. Ivanka Rackov könyve színházi életünkről valóban úgy hat, mint egy album, amelynek lapjai személyes benyomás és meggyőződés sugallta választás alapján álltak össze. Erdemes ezzel kapcsolatban idézni Ivo Popićnak a könyvhöz írt bevezetőjéből néhány sort: „A Szabadka színházi albumából című könyv nem monográfia és nem tanulmány, amit világosan megmond a címe is. Ez a könyv egy sor rövidebb vagy hosszabb cikkből és jegyzetből, benyomásokból és elemző értékelésekből áll, valamint néhány színész és rendező arcképéből. Ivanka Rackovnak nem is volt más célja, mint hogy a további kutatómunka biztosabb és tartósabb alapjához és ösztönzéséhez járuljon hozzá...” Ha Ivo Popićnak ezeket a sorait szemünk előtt tartva vesszük kezünkbe a könyvet, és nem azzal a várakozással, amely egy, a teljesség igényével íródott művelődéstörténeti munkát előzne meg, akkor mondhatjuk, hogy Ivanka Rackov könyve érdekes és színes olvasmány mindazok számára, akiket színházi életünk múltjának bizonyos mozzanatai érdekelnek.

A könyv három fejezetből áll. Az első fejezetben, amelynek címe *Épület korintoszi oszlopokkal*, a szerző a szabadkai színház első évtizedeit vázolta, amelyekben eleinte német, majd magyar vándorszíntársulatok voltak Thália művészetének hordozói.

A *Szabadka színházi múltjából* című második fejezet első felében, amely a könyv legalaposabb és legértékesebb része, Ivanka Rackov elsőként mutatja be időrendi sorrendben és részletes adatokkal az újvidéki Szerb Népszínház vendégszerepléseit Szabadkán 1862-től 1941-ig. E fejezet második része a két világháború közötti színházszászról szól.

A harmadik fejezet *Három évtized* címmel a Szabadkai Népszínház megalakulásának és fejlődésének történetét mondja el főbb vonalakban 1945-től 1975-ig. E fejezet

végén a Népszínház tizenkét színművészenek, illetve rendezőjének meleg hangon írt, emberközelből ábrázolt portréját látjuk.

Az első két fejezettel kapcsolatban megjegyeznénk: talán érdemes lett volna hangsúlyozni, hogy míg a Szabadkán játszó színtársulatok ezekben az évtizedekben csupán egy-egy évadra szerződtek vagy pedig vendégszerepeltek, állandó zenekara, amelyet a város tartott fenn, már volt Szabadkának. Ennek a zenekarnak, bár egyházi zenekar néven szerepelt, a feladatkörébe tartozott a templomi muzsikáláson kívül a világi rendezvényeken való fellépés, valamint a zenés színdarabok kísérete, tehát az állandó színházi közreműködés is. S ez a zenekar olyan karmesterek keze alatt működött, mint Arnold György, akinek javaslatára 1803-ban öt zenésszel megalakult (a többit önfeláldozó munkával ő maga nevelte hozzá) és akinek *Kemény Simon* című dalművével 1826-ban az újonnan felépített színháztermet a nagykávéházban (Polgári Kaszinó) megnyitották. (D' Isov Kálmán: *Arnold György*. Budapest, 1908, 10.) 1882-től 1906-ig — halála előtt két nappal éppen a színházban, zenés színdarab vezénylése után lett rosszul — Gaál Ferenc vezette ezt a zenekart, az 1885—86. évadot kivéve, amikor Lányi Ernő volt a színházi karmester. Gaál Ferenc több, Szabadkán bemutatott színműhöz is szerzett zenét. (*Kraljević Marko* és *A szép bunyevác lány* Velja Miljković szövegeire, *Batthyány generalis* Siebenburger Károly szabadkai gimnáziumi tanár szövegére.) Gaál Ferenc halála után már saját karmesterekkel működtek a színház-társulatok, az addigi egyházi-színházi városi zenekar pedig Lányi Ernő irányításával filharmonikus zenekarrá alakult.

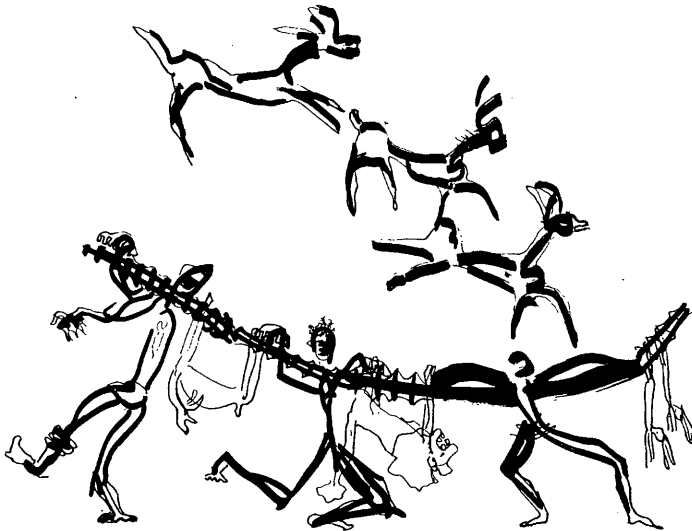
Ivanka Rackov könyve szerint „magyar szó nem hallatszott a Városi Színház színpadáról a nagyszerb burzsoázia uralma alatt az SZHSZ királyságban, sem a Jugoszláv királyságban”. (17.) Ezzel szem-

ben Garay Béla *Az ekhós szekértől a forgószínpadig* című könyvében (Testvériség—Egység, Újvidék, 1953) azt állítja, hogy csak az 1927. január 12-én megnyílt új színházban nem adtak helyet a magyar színészeknek, de a háború befejezése után egy ideig még volt néhány előadás a Városi Színházban magyar nyelven is: „Néhány hónapig üres volt a színházterem és csak 1919. február 8-án emelkedett ismét magasba a függöny. Ekkor rendezte a Műpártolók Köre első kabaréelőadását. Ez volt az első megnyilatkozás hosszú hónapok után a Városi Színház színpadán.

Aztán a *Régi szerető, Piros bugyelláros, Cifra nyomorúság* következett...” (119.) És minden komoly nehézség ellenére is, mondhatni, virágzott a magyar színjátszás a két háború között: előbb a Legényegylet, majd a Népkör színjátszóinak jóvoltából.

A könyv befejező részéhez azt fűznék hozzá, hogy csak tizenkét színművész, illetve rendező arcképet tartalmazza, hiszen rajtuk kívül még sokan mások is jelentősen hozzájárultak a szabadkai színjátszás történetéhez. De reméljük, hogy az ezúttal megjelent portrékat továbbiak is követik majd.

KENYERES KOVACS MÁRTA

MEGJELENT AZ ÉLETJEL KÖNYVEK 13. KÖTETE

Nappalok horgonya

(Válogatás a Rukovet munkatársainak 1972 és 1976 között
megjelent írásaiból)

Az írók kölcsönös megismertetését, az egymás mellett élés törekvésének megvalósítását kívánja az Életjel ezzel a könyvvel szolgálni.

A Rukovet című irodalmi és társadalmi folyóiratnak és kiadói osztályának, az Osvitnak a gondozásában már több jugoszláviai magyar szerző alkotása megjelent. A szerbhorvát nyelven alkotó szabadkai írók munkásságáról azonban ezúttal kap először átfogó áttekintést a magyar olvasó, mert munkáikkal eddig csupán lapjaink hasábjain találkozhatott.

A Rukovet és az Osvit szerkesztőségével folytatott megbeszélés eredményeként közülük ebben a kötetben csak azok szerepelnek, akik az 1972 és 1976 közti időszakban, tehát az utóbbi öt évben a folyóiratban vagy annak kiadványaiban verset vagy novellát jelentettek meg. Mivel a szerkesztő más irodalmi műfajhoz tartozó írásokat nem vett fel, e gyűjtemény nem nyújthat teljes képet a Szabadkán élő szerb és horvát írók munkásságáról. Így is azonban jól érzékelteti vers- és prózaviláguk sokszínűségét, mert a kiadó arra törekedett, hogy legjellemzőbb témakörükben és alkotói módszerükben mutassa be őket.

A válogatás közös munka, de az anyag végleges összeállítását Urbán János végezte.

A szerzők — korukra való tekintet nélkül — betűrendben szerepelnek, műveiket pedig szabadkai fordítók ültették át magyar nyelvre.

A 19 költő és 8 író műveit tartalmazó, izléses kiállítású, 136 oldalas könyv megrendelhető a szabadkai Veljko Vlahović Munkásegyetemen. Előfizetési ára 40, bolti ára pedig 50 dinár.

STANFORD UNIVERSITY LIBRARY

